

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

MUḲĀTİL B. SULEYMĀN TEFSİRİNİN *İSRĀİLİYYĀT*
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Akhmad Mughzi ABDILLAH

Ankara-2017

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

**MUKĀTİL B. SULEYMĀN TEFSİRİNİN *İSRĀİLİYYĀT*
AÇISINDAN İNCELENMESİ**

Yüksek Lisans Tezi

Akhmad Mughzi ABDILLAH

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Esra Gözeler

Ankara-2017

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

Akhmad Mughzi ABDILLAH

MUKÂTİL B. SULEYMÂN TEFSİRİNİN *İSRÂİLİYYÂT*
AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Esra Gözeler

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Yrd. Doç. Dr. Esra GÖZELER (Danışman)

Prof. Dr. Halis ACBAYRAK

Prof. Dr. İsmail GÜLİSKAN

Tez Sınavı Tarihi 26.07.2017

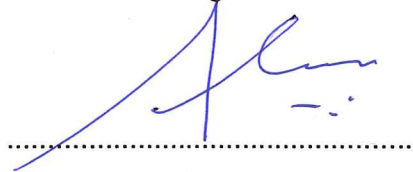
TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (28 / 07 / 2017)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Akhmad Mughzi ABDILLAH

İmzası

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	IX
TRANSLİTERASYON SİSTEMİ	X
ÖNSÖZ	XI
0. GİRİŞ	1
0.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
0.2. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları	14
BİRİNCİ BÖLÜM	
MUKÂTİL B. SULEYMÂN'IN TEFSİRİNDE <i>İSRÂİLİYYÂT</i> BİLGİLERİ: MEKKÎ SÛRELER	22
1. Birinci Mekke Dönemi	22
1.1. Ahiret Konularına İlişkin <i>İsrâiliyyât</i> Bilgileri	23
1.1.1. Kıyamet Günü İsrâfil Beytul-Makdis'e Ruhlara Çağırması	23
1.1.2. Ahirette Allah'ın İnsanlara Gözetlemesi	24
1.1.3. Cehennemdeki Melekler	25
1.1.4. Cehennem Azapları	25
1.1.5. Cennette Hûrilerin Niteliği	27
1.2. Geçmiş Milletlere Azaplarına İlişkin <i>İsrâiliyyât</i> Bilgileri	27
1.2.1. Nuh Kavminin Azaplandırılması	29
1.2.2. 'Ad Kavminin Azaplandırılması	30
1.2.3. Semud Kavminin Azaplandırılması	30
1.2.4. Lut Kavminin Azaplandırılması	32
1.3. Mucizelere ve Yapılan İşkencelere İlişkin <i>İsrâiliyyât</i> Bilgileri	33
1.3.1. Hz. Musa'nın Mucizeleri	33
1.3.2. Maşita'ya İşkenceleri	35
2. İkinci Mekke Dönemi	36
2.1. Kıyamet ve Ahiret Konularıyla İlgili <i>İsrâiliyyât</i> Bilgileri	37

2.1.1. Ye'cüc ve Me'cüc'ün Çıkması	37
2.1.2. Hz. İsa'nın Gökten İnmesi	38
2.1.3. İsrail'in Sûra Üflemesi	40
2.1.4. Cennet Nimetleri	41
2.1.5. Cehennem Ehli	43
2.2. Geçmiş Milletlere Azaplarına İlişkin <i>İsrâiliyyât</i> Bilgileri	44
2.2.1. Nuh Kavmi Helak Edilmesi	45
2.2.2. 'Ad Kavminin Azaplandırılması	47
2.2.3. Salih Kavminin Azaplandırılması	48
2.2.4. Lut Kavminin Azaplandırılması	50
2.2.5. Şuayb Kavminin Azaplandırılması	52
2.3. Peygamberler Kıssaları	56
2.3.1. Hz. Adem	57
2.3.2. Hz. İbrahim	59
a. Hz. İbrahim'in Kavminin Tapındığı Putlar	60
b. Hz. İbrahim'in Arz-ı Mukaddes'e Hicret Etmesi	62
c. Hz. İbrahim'in Oğlunu Kurban Etmesi	64
2.3.3. Hz. Musa	66
a. Hz. Musa'nın Zamanında Firavun'un İsmi	66
b. Hz. Musa'nın Peygamber Olduğu Yaş	67
c. Hz. Musa'nın Mucizeleri	68
d. Hz. Musa ile Karşılaşmış olan Sihirbazlar	70
e. Hz. Musa'nın İsrailoğulları ile Firavun'dan Kaçışı	71
f. <i>el-Menn ve es-Selvā</i>	74
g. Hz. Musa'nın Hz. Hızır ile Görüşmesi	77
2.3.4. Hz. Davud	79
2.3.5. Hz. Süleyman	82
a. Hz. Süleyman Hayvanlar ile Konuşması	82
b. Belkıs'ın Hz. Süleyman'a Hediyeler Göndermesi	84
c. Belkıs'ın Tahtının Getirilmesi	86

d. Hz. Süleyman’a Fitneleri	88
2.3.6. Hz. İlyas	90
2.3.7. Hz. Yunus	92
2.4. Ashab-ı Kehf	94
2.5. Yaratılış Konularına İlişkin <i>İsrâiliyyât</i> Bilgileri	97
2.5.1. İnsanın Yaratılışı	97
2.5.2. Yerin ve Göğün Yaratılışı (Kainatın Yaratılışı)	99
3. Üçüncü Mekke Dönemi	101
3.1. Geçmiş Milletlerin Azaplarına İlişkin <i>İsrâiliyyât</i> Bilgileri	101
3.1.1. ‘Ad Kavmi Helak Edilmesi	102
3.1.2. Firavun’un Kavminin Azaplandırılması	102
3.1.3. Sebe Kavminin Azaplandırılması	103
3.2. Ahiret Konularıyla İlgili <i>İsrâiliyyât</i> Bilgileri	104
3.2.1. İsrâfil Beytul-Makdis’e Ruhlara Çağıracaktır	105
3.2.2. Cennet Nimetleri	105
3.2.3. Cehennem Azapları	106
3.3. Peygamberler Kıssaları	108
3.3.1. Hz. Adem ve Hz. Havva	108
3.3.2. Hz. Salih	110
3.3.3. Hz. Nuh	111
3.3.4. Hz. Yusuf	111
a. Hz. Yakub’un Hz. Yusuf’un Rüyasını Açıklaması	111
b. Hz. Yusuf’un Kardeşlerin İsimleri	113
c. Hz. Yusuf’ın Zindanda Rühayı Yorumlaması	114
d. Mısır’daki Hz. Yakup ve Ailesinin Sayısı	116
3.3.5. Hz. Musa	116
a. Hz. Musa’nın Doğumu	116
b. Hz. Musa’ya Verilen Levhalar	118
c. Sâmirî’nin İsrailoğulları İçin Yaptığı Buzağı Heykeli	120
d. Hz. Musa’nın Asa ve El Mucizeleri	121

e. Hz. Musa'nın Sihirbazlarla Karşılaşması	122
3.3.6. Hz. Süleyman'ın Ölümü	122

İKİNCİ BÖLÜM

MUḲĀTİL B. SULEYMĀN'IN TEFSİRİNDE *İSRĀİLİYYĀT* BİLGİLERİ:

MEDENĪ SŪRELER	125
1. Geçmiş Hukuklar / Şeriatlar	125
1.1. Geçmişte İsrailoğullarına Verilmiş Şirk Cezası	125
1.2. Geçmişteki Kısas Cezası	127
2. Yaratılış Konuları	129
2.1. Levh-i Mahfuz'un Yaratılması	129
2.2. Hz. Adem ve Hz. Havva'nın Yaratılışı	131
2.3. Yerin ve Göğün Yaratılışı	132
3. Geçmişteki Kavimlerin Şavaşları ve İhanetleri	132
3.1. Savaşmaktan Korkan Zulkifl'in Kavmi	132
3.2. Talut ve Davud'un Calut ile Savaşı	134
4. Peygamber Kıssaları	137
4.1. Hz. Musa	138
4.1.1. Hz. Musa'nın İnek Kesmeyi Emretmesi	138
4.2. Hz. İsa	140
4.2.1. Hz. İsa'nın Mucizeleri	140
4.2.2. Hz. İsa'nın Göğe Yükselişi	142
4.2.3. Hz. İsa'ya Gökten Sofra İndirilmesi	145
SONUÇ	148
BİBLİYOGRAFYA	156
ÖZET	166
ABSTRACT	167

KISALTMALAR

b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
d.	: Doğum
ed.	: Editör
H./h.	: Hicri
Krş.	: Karşılaştırınız
M./m.	: Miladi
M.S.	: Milattan sonra
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar
byy.	: Basım yeri yok
v.dğr.	: Ve diğerleri
<i>DİA</i>	: <i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
v.	: Volume
tsz.	: Tarihsiz

TRANSLİTERASYON SİSTEMİ

Arapça	Türkçe	Arapça	Türkçe
ء	'	ض	D/ḍ
ب	B/b	ط	T/ṭ
ت	T/t	ظ	Z/ẓ
ث	S/s	ع	'
ج	C/c	غ	Ġ/ġ
ح	H/h	ف	F/f
خ	H/h	ق	K/k
د	D/d	ك	K/k
ذ	Z/z	ل	L/l
ر	R/r	م	M/m
ز	Z/z	ن	N/n
س	S/s	و	V/v
ش	Ş/ş	ه	H/h
ص	Ş/ş	ي	Y/y

Uzun
ا = Ā-ā
و = Ū-ū
ي = Ī-ī

ÖNSÖZ

Muḳātil b. Suleymān, İslam tefsir geleneğinde önemli müfessirlerden biridir. Tefsiri günümüze kadar ulaşan ilk tam tefsir eseridir. Bu tefsir, *İsrāiliyyāt* rivâyetlerini ele alması ve isnad ilmine önem vermemesi sebebiyle bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Çalışmamız Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde yer alan *İsrāiliyyāt* bilgilerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Thoedor Nöldeke'nin sûrelerin kronolojik tertibi üzerindeki yaklaşımı ile bu tefsirdeki *İsrāiliyyāt* bilgilerinin okunması sağlanacaktır.

Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümü “Muḳātil b. Suleymān'ın Tefsirinde *İsrāiliyyāt* Bilgileri: Mekkî Sûreler” başlıklı bölümdür. Bu konuda Mekke döneminde indirilen âyetler üzerinde nüzul sırasına dayanarak *İsrāiliyyāt* bilgileri değerlendirilmiştir. Ayrıca Muḳātil b. Suleymān'dan nakledilen *İsrāiliyyāt* rivâyetlerini incelemek için Kitab-ı Mukaddes'te bu konuya ilişkin pasajlar ve Ṭaberî, İbn Keşîr ve Zemaḥşerî tefsirlerinde bulunan *İsrāiliyyāt* rivâyetleri karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın ikinci bölümünü ise “Muḳātil b. Suleymān'ın Tefsirinde *İsrāiliyyāt* Bilgileri: Medenî Sûreler” oluşturur. Bu bölümde birinci bölümdeki gibi *İsrāiliyyāt* bilgileri Kitab-ı Mukaddes'te yer alan pasajlarla karşılaştırılmıştır. Ayrıca bu bölümde Muḳātil'in rivâyetlerini Ṭaberî, İbn Keşîr, İbn Ebî Hâtim, Zemaḥşerî ve Ḳurtûbî tefsirlerinde bulunan *İsrāiliyyāt* rivâyetleriyle karşılaştırılarak değerlendirmeye çalışılmıştır.

Bu araştırmanın bütün aşamasında değerli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Esra Gözeler'in destek ve teşviği için teşekkürü borç bilirim. Yüksek Lisans sürecindeki

katkılarından ve tavsiyelerinden dolayı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı'ndan değerli hocalarım Prof. Dr. Halis Albayrak, Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu, Prof. Dr. Mehmet Akif Koç ve Prof. Dr. Mesut Okumuş'a teşekkür ederim. Tezimizin son halini almasında katkılarından dolayı Prof. Dr. İsmail Çalışkan'a teşekkür ederim. Ayrıca tezi hazırlama sürecinde Türkçe düzeltmeleri gerçekleştirdiği için Ar. Gör. Tuba Haşimoğlu'na, değerli arkadaşlarım Abdullah Yasir Can'a ve Meliz Yeşilyurt'a, desteklerinden dolayı Endonezyalı ve Türk arkadaşlarıma, manevi desteklerini hiç esirgemeyen anneme ve babama teşekkürlerimi sunuyorum.

Akhmad Mughzi ABDILLAH

Ankara 2017

0. GİRİŞ

0.1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Kur'an'da anlatılan bazı konular, Kitab-ı Mukaddes'te de bulunmaktadır. Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. Yusuf, Hz. Eyyüp, Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. Süleyman ve Hz. İsa gibi peygamber kıssaları Kitab-ı Mukaddes'te de zikredilmektedir. Yine göklerin ve yerin yaratılışı, insan yaratılışı ve tufan olayı gibi anlatımlar da yer almaktadır. Kitab-ı Mukaddes'te bunların açıklamaları Kur'an'ın açıklamalarından daha detaylı bir şekilde yer almıştır. Bu nedenle Hz. Peygamber'in vefatından sonra, sahabe devrinden itibaren, Müslümanlar Kur'an-ı Kerim'de zikredilen kıssaları açıklamak için Kitab-ı Mukaddes'e müracaat ederek Ehl-i Kitab'ın *İsrâiliyyât* bilgilerini nakletmişlerdi.¹

İslam geleneğinde *İsrâiliyyât* konusunda birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlar arasında Zehebî'nin *el-İsrâiliyyat fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs* adlı eseridir. Zehebî, eserinde, “*İsrâiliyyât* kelimesini her ne kadar zahir anlamı itibariyle Yahudi kaynaklarından rivâyet edilen hikayeler şeklinde anlaşılmış olsa da tefsir ve hadis alimleri bu kelimeyi kullanırken Yahudi kıssalarından daha kapsamlı bir manayı kastemişlerdir” demektedir.² Remzi Na'nâ'a'nın ise *el-İsrâ'iliyyât ve Aşâruhâ fî Kutubi't-Tefsîr* adlı eserinde *İsrâiliyyâtı*, “İslam tefsir literatüründeki Yahudilerle ilgili anlatıları ifade etmekle birlikte hem Yahudi hem de Hristiyan kültürünün tefsir kaynaklarındaki bir terim”

¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fez Yayınları, 2014), s.96.

² Muhammed Huseyn ez-Zehebî, *el-İsrâiliyyât fi't-Tefsîr ve'l-Hadîs* (Kahire: Mektebe Vehba), ss.13-14.

olarak tarif etmektedir.³ İsmail Cerrahoğlu'na göre de her ne kadar tefsirde *İsrāiliyyāt* lafzından, Yahudi kültür ve medeniyetinden, tefsire aktarılan rivâyetler ve tesirler olarak anlaşılmışsa da bu kelime daha geniş manada Yahudi, Hristiyan ve diğer kültürlerden, İslamiyete giren rivâyetlerdir.⁴ Aynı şekilde Abdullah Aydemir *İsrāiliyyātı* “İslam’a ve özellikle tefsire girmiş olan Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültür kalıntılarıyla, dinin gerek lehine ve gerekse aleyhine uydurulup Hz. Peygambere ve O’nun muasırları olan sahabe ve müteakip nesillere izafe edilen her türlü haber” olarak tanımlamaktadır.⁵ Ignaz Goldziher (1850-1921) de *İsrāiliyyāt* kavramını, “Kitab-ı Mukaddes’te bulunan hikayeler, daha doğrusu İsrailoğulları zamanındaki kişilerin efsaneleri” şeklinde anlamıştır.⁶

Erken dönemde *İsrāiliyyāt* rivâyetlerinin kullanılması ve nakledilmesi olumlu bir faaliyet olarak görülmüştür. Zira *İsrāiliyyāt*, eski gelenekten gelen tanıklık dinin hakikatını ispatladığı için kabul görmüştür.⁷

Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

Benden bir âyet dahi olsa tebliğ edin, Benû İsrâil’den de nakledin bunda beis yoktur. Bir kimse benim hakkımda yalan söyleirse, ateşten oturacak yerine hazırlansın.⁸

³ Remzi Na’nâ’a, *el-İsrāiliyyāt ve Aşāruhā fi Kutubi’t-Tefsīr* (Dımaşk: Dāru’l-Kelem, 1970), s.73.

⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971), s.240.

⁵ Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrailiyyat* (İstanbul: Beyan Yayınları, tsz.), s.29.

⁶ Shari L. Lowin, *The Making of a Forefather* (Leiden: Brill, 2006), s.7.

⁷ Lowin, *The Making of a Forefather*, s.8.

Aynı şekilde Yunûs Sûresinin 94. âyetinde de buyurulmuştur ki:

Şâyet sana indirdiklerimizden şüphen varsa, senden önce kitabı okuyanlara sor.⁹

İkinci İslam asrının ilk yarısında (7. son-8. miladi yüzyılında) yaşayan Müslümanlar bu hadis ve âyeti *İsrâiliyyât* rivâyetlerinden faydalanmak için delil olarak getirmişlerdir. Buna göre *İsrâiliyyât*; Kur'an ve hadisleri açıkladığı, müphemlikleri izah ettiği, manevi ve ahlaki rehberlik sağladığı için meşru olarak görülmüştür.

Tefsir tarihinde, birçok sahabe Yahudi kültürünü ve *İsrâiliyyât* bilgilerini öğrenmişlerdi. Bunlardan biri, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu olan İbn 'Abbās (ö. 688), *İsrâiliyyât* rivâyetlerini nakletmede meşhurdu. Hz. Osman zamanında Kur'an'ın cem'i için görevlendirilen komisyonun lideri olan Zeyd b. Şābit (ö. 665/6), Medine'de büyürken Yahudilerden sadece İbranice öğrenmemiş, onlardan aynı zamanda Arapça metinleri okumasını da öğrenmişti.¹⁰ 636 yılında Yermük savaşından Ehl-i Kitab'a ait kitapları bulan 'Abdullāh b. 'Amr b. 'Āş (ö. 685-90), Yermüklü Sirāc isimli Yahudiden de Yahudi kültürünü öğrenmişti. Bundan sonra 'Abdullāh, bu kitaplardan kaynaklanarak *İsrâiliyyât* bilgilerini rivâyet etmiştir.¹¹ Bunlardan başka, sahabe arasında önemli bir

⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.98; Buḥārī, *Şaḥīḥ u'l-Buḥārī* (Dāru't-Tevḩa'n-Necāḩ, H. 1429), c.4, s.170.

⁹ Yūnus, 10/94.

¹⁰ Lowin, *The Making of a Forefather*, s.12.

¹¹ Lowin, *The Making of a Forefather*, ss.10-11.

şahıs olan Ebū Zer el-Ġifārī (ö. 652-3), Mālīk b. Dīnār (ö. 744) ve Ebū Hureyre (ö. 677); hem İbranice bilip hem de Yahudi ve Hristiyan metinlerini okuyabiliyorlardı.¹²

Tâbi'in ve tebeu't-tâbiin döneminde *İsrâiliyyāt* rivâyet eden raviler çoğaltmıştı. Bunun sebebi, Ehl-i Kitap'tan birçok Yahudi ve Hristiyanın Müslüman olmasıydı. Bunlar; Yemenli Yahudi olan Ka'b el-Aḥbār (ö. 652 M.),¹³ Vehb b. Munebbih (ö. 732 M.) ve Medineli Yahudi olan 'Abdullāh b. Selām (ö. 663 M.) idi. O dönemde Müslümanlar Kur'an'ın kıssaları ve müphemleri konusunda tafsilatlı bilgi öğrenmek istedikleri zaman onlara başvuruyorlardı.

Sonraki dönemlerde İbn Teymiyye (ö. 1328 M.) ve İbn Keşir (ö. 1373 M.) *İsrâiliyyāt* üzerine olumsuz görüş beyan etmişlerdir. Onlar, Yahudilerden nakledilen güvenilir rivâyetlerden ya da rivâyetlerin içeriğinden dolayı *İsrâiliyyāt* rivâyetlerini reddetmişlerdi. Bunun sebebi, onlara göre birçok *İsrâiliyyāt* haberinin İslam'ın esasları ile çelişmesi ve bazılarının da çok hayali ve abartılı haberler olmasıdır.¹⁴

İsrâiliyyāt kelimesinin geçtiği ilk kaynaklardan biri Vehb b. Munebbih'e (ö. 114/732) izafe edilen *Kitābu'l-İsrâiliyyāt* adlı eserdir. Kâtib Çelebi (ö. 1067/1657), Vehb b. Munebbih'in *Kitābu'l-İsrâiliyyāt* adlı eserin sahibi olduğundan söz etmiş ve bu

¹² Lowin, *The Making of a Forefather*, ss.12-13.

¹³ Lowin, *The Making of a Forefather*, s.13. Bkz. Moshe Perlmann, "Another Ka'b al-Aḥbār's Story," *The Jewish Quarterly*, 45:1 (1945), ss.48-58.

¹⁴ Lowin, *The Making of a Forefather*, s.16. Krş. Jane Dammen McAullife, "Assessing the *Israiliyyat*: An Exegetical Conundrum," Stefan Leder (ed.), *Story-telling in the Framework of Non-fictional Arabic Literature* (Weisbaden: Harrassowitz-Verlag, 1998) içinde, s.364.

eserde eski kùltùrlere ait haberlere yer verdiğine dikkat çekmiştir.¹⁵ şarkiyatçılara göre ise IV. (X.) yùzyıldan önce yazılan eserlerde *İsrāiliyyāt* rivāyetler bulunmakla birlikte daha sonraki dönemlerde *İsrāiliyyāt* terimi kullanılmıştır. Bunlardan biri Meir Jacob Kister'in (ö. 2010) görüşüdür. Ona göre; *İsrāiliyyāt* ile ilgili telif edilen ilk eser İbn İřhāk'ın (ö. 151/768) çağdaşı olan Hammad b. Seleme'nin (ö. 167/783) *Aḥbāru Benī İsrāil* adlı eseridir.¹⁶ Roberto Tottoli'ye göre ise *İsrāiliyyāt* terimi ilk olarak Mes'ūdī'nin (ö. 345/956) *Murūcu'z-Zeheb* adlı eserindeki bir ibarede geçmektedir. Daha sonra da İbn Teymiyye, Zehebī ve İbn Keřir gibi alimler tarafından kullanıldığı tesbit edilmektedir.¹⁷

İsrāiliyyāt rivāyetleri tefsir literatüründe yer almıştır. Özellikle de klasik tefsirlerde bu tür rivāyetler çok sayıda bulunmuştur. Muḳātil b. Suleymān (713-767. M), Abdurrazāk (744-827. M) ve Ṭaberī'nin (838-923. M) tefsirleri, bunun açık örneğidir. Bu meselede çalışmamızın ana konusu Muḳātil b. Suleymān'ın tamamı günümüze kadar ulaşan ilk tefsir olan *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān* adıyla basılan tefsirindeki *İsrāiliyyāt* bilgilerinin incelenmesidir.

¹⁵ Ertuğrul Döner, *Tefsirde İsrailiyyat Kaynak ve Bilgi Değeri* (Ankara: Ankara Okul Yayınları, 2015), s.27; Hacı Halife Mustafa b. Abdillāh Katip Çelebi, *Keçfu'z-Zunūn 'an Esāmi'l-Kutub ve'l-Funūn* (Beyrut: Dāru İḥyāi't-Turāsi'l-'Arabī, tsz.) c.2, s.1390; Na'nā'a, *el-İsrāiliyyāt ve Ařāruḥā fī Kutubi't-Tefsīr*, s.185.

¹⁶ Döner, *Tefsirde İsrailiyyat ve Bilgi Değeri*, s.28; Meir Jacob Kister, "The Sirah Literature," A. F.L. Beeston, T.M. Johnstone, R.B. Serjeant ve G.R. Smith (ed.), *Arabic Literature to the End of the Ummayyad Period* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983) içinde, s.354.

¹⁷ İbrahim Hatiboğlu, "İsrāiliyyat," *DİA*, c.23, s.195.

Konumuzun çerçevesini, Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde nakledilen *İsrāīliyyāt* rivāyetlerin incelenmesi ve bu bilgilerin Kitab-ı Mukaddes'teki ilgili pasajlarla karşılaştırılması oluşturmaktadır.

Muḳātil b. Suleymān, tefsir geleneğinde önemli tefsir alimlerinden birisidir. Tam ismi ve künyesi, Muḳātil b. Suleymān b. Beṣīr b. el-Azdī el-Ḥurāsānī Ebu'l-Ḥasan el-Belḥī. Belḥ'te takriben 80 H. (699 M.) yılı civarında doğmuş, bu şehirde yetiştikten sonra bir süre Merv'de yaşamış, kelam ve tefsir ilimlerini öğrenmek amacıyla Bağdat, Beyrut ve Mekke gibi şehirleri dolaşmış, Basradayken 'Aṭā b. Ebū Rebah (ö. 732), İbn Şihāb ez-Zuhrī (ö. 741) ve 'Aṭiyye el-Avfī (ö. 729-30) gibi alimlerden bilgi almıştı. Ardından 767 M. /150 H. yılında Basra'da vefat etmişti.¹⁸

Muḳātil b. Suleymān'ın şahsiyeti ve görüşleri hakkında farklı bilgiler vardır. Bazı alimler, Muḳātil b. Suleymān'ı olumlu bazıları ise olumsuz bir şekilde görmüşlerdi. Örneğin Muḳātil b. Ḥayyān, Muḳātil b. Suleymān'ın ilminin deniz gibi engin ve geniş olduğunu söylemiştir.¹⁹ Aynı şekilde Şāfi'ī ve Aḥmed b. Ḥanbel, Muḳātil'in tefsir ilimlerinde uzman olduğunu söylemişlerdi.²⁰ Bunun yanısıra Muḳātil isnad ilmine önem vermemesi sebebiyle bazı eleştirilere maruz kalmıştır. Mesela İbn

¹⁸ İbn Hacer, *Tehzību't-Tehzīb* (Haydarābād: 1327/1909), c.10, s.279; Ömer Rizā Keḥāle, *Mu'ccemu'l-Mu'ellifin Terācim Muṣannifi'l-Kutubi'l-'Arabīyye* (Beyrut: Mu'essetu'r-Risāle, 1993), c.3, s.905; Ebū Abdullāh Muḥammed b. Aḥmed b. Osman ez-Zehbī, *Mizānu'l-İ'tidāl fi Nakdi'r-Ricāl* (Beyrut: Dāru'l-Ma'rife), c.4, s.173; el-Ḥafīb el-Bağdādī, *Tārīḫü Bağdād* (Beyrut: Dāru'l-Ḡarb el-İslāmī, 2001), c.15, s.173; en-Nevāwī, *Tehzību'l-Esma' ve'l-Luğāt* (Beyrut: Dāru'l-Kutub el-İlmiyye), c.2, s.111; İbn Ḥallikān, *Vefeyātu'l-A'yān ve Enbā'u Abnā'i'z-Zamān* (Beyrut: Dāru Şādir, tsz.), c.2, s.147-149.

¹⁹ ez-Zehbī, *Mizānu'l-İ'tidāl fi Nakdi'r-Ricāl*, s.173.

²⁰ ez-Zehbī, *Mizānu'l-İ'tidāl fi Nakdi'r-Ricāl*, s.173; el-Ḥafīb el-Bağdādī, *Tārīḫü Bağdād*, s.207.

Hıbbān, Muḳātil b. Suleymān'ın Yahudiler'den ve Hristiyanlar'dan Kur'an ilimlerini öğrendiğini, tanrıyı mahluklara benzettiğini ve hadis rivâyetlerini yalanladığını söylemiştir.²¹ Zehabî de Muḳātil'in tefsiri ne dinin ne de aklın kabul edeceği *İsrâiliyyât* haberlerini, hurefeleri, Müşebbihe ile Mücessime mezheplerinin sapkın düşüncelerini ihtiva ettiğini söylemektedir.²² Hatta İbrāhîm b. Ya'qûb el-Harcānî, Muḳātil b. Suleymān'ın cesur olan bir deccal olduğunu söylemiştir.²³ Buna göre Muḳātil b. Suleymān, hem önemli hem de tartışmalı tefsir alimlerinden biridir.

Araştırmamızda ilgi uyandıran temel problem Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde ne kadar *İsrâiliyyât* rivâyetlerini naklettiğini olmuştur. Muḳātil b. Suleymān, tefsirinde rivayetlerin isadlarını vermemesi durumunda, tefsiri günümüzde ilmi bir değer taşır mı? Özellikle de Muḳātil b. Suleymān'dan nakledilen *İsrâiliyyât* bilgileri Kur'an'ı anlama noktasında katkı sağlamış mıdır? Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde yer alan *İsrâiliyyât* bilgilerinin diğer tefsirlerdeki *İsrâiliyyât* rivâyetlerine benzeyen yönü var mıdır? Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde bulunan *İsrâiliyyât* bilgileri Mekki sûrelerde mi yoksa Medeni sûrelerde mi daha fazladır? Mekki ve Medeni sûrelerde yer alan *İsrâiliyyât* bilgileri nelerdir? Bu bilgiler arasında farklılık var mıdır? Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde nakledilen *İsrâiliyyât* rivâyetleri günümüze ulaşan Kitab-ı Mukaddes'in anlatımlarıyla benzer midir? Hangi âyetleri Muḳātil b. Suleymān

²¹ el-Bağdādî, *Tārîhu Bağdād*, s.207.

²² Muhammed Huseyn Zehabî, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*, terc. Enbiya Yıldırım (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), ss.124-125.

²³ el-Bağdādî, *Tārîhu Bağdād*, s.215.

İsrāiliyyāt bilgileriyle yorumlamıştır? Tezimiz bu sorulara cevap bulmaya çalışmaktadır.

Tefsirdeki *İsrāiliyyāt* bilgileri üzerine araştırma yapmak, Kur'an'ı net bir şekilde anlayabilmek için çok önemlidir. Çalışmamızın amacı öncelikle Muḳātil b. Suleymān'ın *Tefsīr-i Kebīr*'indeki *İsrāiliyyāt* bilgilerini değerlendirip Kitab-ı Mukaddes ve diğer tefsirlerde yer alan *İsrāiliyyāt* haberleri ile karşılaştırmasını yapmak ve bu sûretle Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirindeki *İsrāiliyyāt* bilgilerini kapsamlı bir okumaya tâbii tutmaktır.

Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirindeki *İsrāiliyyāt* bilgileri konusunda detaya inmeden, Muḳātil b. Suleymān üzerine yapılmış çalışmalardan bahsetmek istiyoruz. Geniş bilgi vermek ve bakış açımızı zenginleştirmek için öncelikle konuyla ilgili çalışmaları incelemeyi amaçladık.

Muḳātil b. Suleymān'ın tefsiri İslam ve Batı literatüründe farklı yaklaşımlarla karşılaşmıştır. Batılılara göre, Muḳātil'in tefsiri, sünne ve'l-cemâ'a oluşumundan önceki İslam için çok önemli bir bilgi kaynağıdır. Onlar, bu tefsiri çeşitli temalarla ilgili veriler için bilgi kaynağı olarak kullanmıştır. Çağdaş İslam ve Batı literatüründe bu konuyla ilgili tespit edebildiğimiz çalışmalar aşağıda sunulmuştur:

1. K. Versteegh, "Grammar and Exegesis, The Origins of Kuffan Grammar and The Tafsir Muḳātil" *Der Islam* 67/2 (1990), ss.206-242.

Versteegh, yazısında Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirini dil bilgisi açısından değerlendirir. Kees Versteegh Sibeveyh'ten önceki dil bilgisi doktrininin gelişimi ve analizi için bu metodu kullanır. Ona göre, dil bilgisi bilimi erken dönem İslam alimlerinin farklı yazıların analizinden ziyade, Kur'an'ı tefsir etmek gayesiyle gelişmiştir.

2. Mehmet Akif Koç, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi, eş-Şa'lebī (427/1036) Tefsirinde Muḳātil b. Suleymān (150/767) Rivâyetleri*, Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2005.

Mehmet Akif Koç, günümüze kadar ulaşan tam tefsirlerin en eskisinin ne kadar güvenilir olduğu sorusuna cevap vermiştir. Bu çalışmada Muḳātil b. Suleymān'dan haber nakleden tefsirlerin elimizdeki matbu Muḳātil b. Suleymān tefsiriyle mukayesesi yapılmıştır. Özellikle eş-Şa'lebī'nin tefsirindeki Muḳātil b. Suleymān'ın rivâyetleri gözden geçirilmiştir. Yazara göre, eş-Şa'lebī'nin Muḳātil b. Suleymān'dan naklettiği toplam 630 rivâyetin yaklaşık 3/4'ü Muḳātil b. Suleymān'ın basılmış tefsiriyle tam bir uyum halindedir. Ancak iki eser arasındaki uyumsuzluğun oranını gösteren yaklaşık 1/4'ün büyük bölümü doğal bir farklılaşmanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.²⁴

3. Mun'im Sirry, "Muḳātil b. Suleymān and Anthropomorphism," *Studia Islamica*, Vol. 107, No.1 (2012), ss.38-64.

²⁴ Mehmet Akif Koç, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi, eş-Şa'lebī (427/1036) Tefsirinde Muḳātil b. Suleymān (150/767) Rivâyetleri* (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2005).

Bu çalışmada Sirry, Muḳātil b. Suleymān'ın Allah'ın isimleri, sıfatları ve fiilleri konularında antropomorfist bir tavır sergilediğini ifade etmiştir. Buna göre Muḳātil, tefsirindeki bazı ifadelerde Allah'ın zâtını antropomorfist yaklaşımlarla tasvir etmiştir. Fakat diğer ifadelerde ise Allah'ın zatını tam anlamıyla anlatmamış hatta hiçbir açıklama yapmamıştır. Mun'im Sirry batılı bilim adamlarını Muḳātil'in tefsirinde yaptığı açıklamaların tamamının antropomorfist olduğu şeklindeki yaklaşımlarını eleştirilmiştir.²⁵

4. Gordon Nickel, "Interpreting Qur'an Verses on Tampering; Analysis The Qur'an Verses on Tampering with The Biblical Text," *Muslims View of The Bible: Past and Present*. Oxford: Center for Muslims-Christian Studies, 2014, ss.3-5.

Bu eserde Gordon Nickel, âyetlerin tahrifi konusunda Muḳātil b. Suleymān'ın görüşünü tartışır. Nickel, Muḳātil'in yorumu ile meşhur İbn İshāq'ın siyerini karşılaştırmıştır. İbn İshāq siyerinin önemli bir bölümünde İslam'ın Peygamberi ile Medine'deki Yahudi liderlerinin karşılaşmasından bahseder. İbn İshāq, siyerinde Muḳātil'in bahsettiği tahrif edilen âyetleri zikreder ve genellikle Muḳātil ile benzer şekilde yorumlar. 7. yy.'da bulunan Tevrat'ın tamamının tahrif edildiği hakkında genel bir kanı yoktur. Aksine Medine'de İslam ile muhatab olan Yahudiler'in elindeki Tevrat kopyalarının tahrifinden bahs olunur.²⁶

²⁵ Mun'im Sirry, "Muḳātil b. Suleymān and Anthropomorphism," *Studia Islamica* 107:1 (2012), ss.38-64.

²⁶ Gordon Nickel, "Interpreting Qur'an Verses on Tampering; Analysis the Qur'an Verses on Tampering with The Biblical Text," *Muslims View of The Bible: Past and Present* (Oxford: Center for Muslims-Christian Studies, 2014), ss.3-5.

5. Nicolai Sinai, “The Qur’anic Commentary of Muqatil b. Suleyman and Evolution of Early Tafsir Literature,” Andreas Görke and Johanna Pink (ed.), *Tafsir and Islamic Intellectual History: Exploring the Bondaries of a Genre*, Oxford University Press, Oxford, 2014, ss.113-143.

Bu makalede Nicolai Sinai, Muḳātil b. Suleymān’ın tefsirinde kullandığı edebi biçimi ve hermenötik yaklaşımı incelenmiştir. Erken dönem tefsir faaliyetlerinin tarihini kapsamlı biçimde anlatmak için bu çözümleme sarf edilmiştir. Nicolai Sinai’nin dikkati, daha çok Muḳātil’in rivâyetleri üzerinde yoğunlaşmıştır. Özellikle de Muḳātil’in esbâbu’n-nuzul rivâyetlerine dikkat etmiştir. Celâleddin es-Suyûtî’nin *Lubābun Nuḳūl Fī Esbābin Nuzūl* eserinde Muḳātil’den nakledilen rivâyetlere rastlayabilmiştir.²⁷

6. Achmad Tohe, *Muqatil b. Suleyman: A Neglected Figure in The Early History of Qur’anic Commentary*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ann Arbor: Departement of Religious and Theological Studies GRS, Boston University, 2015.

Tohe, doktora tezinde, Muḳātil b. Suleymān’ın günümüze ulaşan üç eseri olan *et-Tefsīru’l-Kebīr*, *Kitābu Tefsīri’l-Hamsi Mic Āye Mine’l-Ḳur’ān* ve *el-Vucūh ve’n-Nezāir*’de kullandığı yorum bilgisini tartışır. Ayrıca bu çalışmada, Muḳātil’in eserlerinde; Kur’an anlayışı, kullandığı bilimsel yaklaşımları ve teolojik düşüncelerinden bahsedilmiştir.

²⁷ Nicolai Sinai, “The Qur’anic Commentary of Muqatil b. Suleyman and Evolution of Early Tafsir Literature,” Andreas Görke and Johanna Pink (ed.), *Tafsir and Islamic Intellectual History: Exploring the Bondaries of a Genre* (Oxford: Oxford University Press, 2014) içinde, ss.113-143.

7. Haggai Mazuz, “Possible Midrashic Sources in Muḳātil b. Suleymān’s Tafsīr,” *Journal of Semitic Studies* LXI/2 (2016), ss.497-505.

Bu makalede Mazuz, Muḳātil’in tefsirinde kullandığı midraşik kaynakları tartışır. Mazuz’un üzerinde durduğu konu, Muḳātil’in tefsirindeki esas kaynağı bulmaktır. Ancak makalesine baktığımız zaman bu sorunun cevabı açık bir şekilde alınamıyor. Çünkü, Muḳātil’in tefsiri elimize ulaşan en eski tefsir olarak kabul edilmektedir. Muḳātil’in tefsirini yazdığı dönemde, yazılı İslam metinlerinin azlığından ve Yahudi geleneğinden etkilenmesinden dolayı Yahudi/İsrāīliyyāt kaynaklarına atıf yapmadan sıklıkla başvurmuştur.²⁸

Bu çalışmalarla birlikte Muḳātil b. Suleymān tefsiri üzerine araştırmalar ve tezler yapılmıştır.²⁹ Batı’da İsrāīliyyāt bilgileri veya Yahudi ve Hristiyan kültürünün İslam esaslarıyla ilişkileri ile ilgili çalışma yapan isimleri ve çalışmaları şunlardır:

Shari L. Lowin, *The Making of a Forefather*, Leiden: Brill, 2006.

Moshe Perlmann, “Another Ka’b al-Aḥbār’s Story,” *The Jewish Quarterly*, 45:1 (1945), ss.48-58.

²⁸ Haggai Mazuz, “Possible Midrashic Sources in Muḳātil b. Suleymān’s Tafsir,” *Journal of Semitic Studies* LXI/2 (2016), ss.497-505.

²⁹ Bunlar: M. Fevzi Hamurcu, *Muḳātil b. Suleymān ve İlk Fıkhî Tefsir* (Ankara: Fecr Yayınları, 2009); Kazım Dönmez, *Muḳatıl b. Suleyman’ın Fıkhî Görüşleri* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2009); Mustafa Soycan, *Muḳatıl b. Suleyman’ın (ö. 150/767) Tefsiri Adlı Eserindeki Meğâzı Bilgilerinin Tesbit ve Değerlendirmesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2011); Selma Sırakaya, *Muḳatıl b. Suleyman’ın Tefsiri ile el-Vucuh Ve’n-Neza’ir Adlı Eserinin Mukayesesi* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2013); Zehra Yıldırım, *Muḳatıl b. Suleyman’ın Müteşâbih Kabûl Edilen Âyetlere Yaklaşımları* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Çorum, 2013).

Jane Dammen McAullife, “Assessing the *Isrā’iliyyāt*: An Exegetical Conundrum,” Stefan Leder (ed.), *Story-telling in the Framework of Non-fictional* (Weisbaden: Harrassowitz-Verlag, 1998) içinde, s.364.

Alan Brill, *Judaism and World Religions Encountering Christianity, Islam and Eastern Tradition*, New York: Palgrave Macmillan, 2012.

Uri Rubin, *Between Bible and Qur’an, The Children of Israel and the Islamic Self-Image*, Princeton: The Darwin Press, 1999.

0.2. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Çalışmamız kaynak inceleme yöntemine dayalı olarak betimleyici bir araştırmadır. Araştırmamızda Muḳātil b. Suleymān'ın *Tefsīr-i Kebīr*'inde *İsrāīliyyāt* bilgilerini inceleyerek tefsir araştırmalarına sağladığı katkıyı belirlemeye çalışacağız.

Tezimizde Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde kullandığı *İsrāīliyyāt* bilgilerinin maksatlarını anlamak hedeflenmektedir. Bu nedenle âyetelerin nuzül oratamına dikkat ederek *İsrāīliyyāt* bilgilerini incelemiş, daha doğrusu nuzül sırasına göre sûrelerde bulunan *İsrāīliyyāt* bilgileri değerlendirilmiştir. Çalışmamızda Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirini incelerken Thoedor Nöldeke'nin (1836-1930) sûrelerin kronolojik tertibi üzerindeki yaklaşımını kullanmaktayız. Thoedor Nöldeke'nin sûrelerin kronolojik tertibini kullanmamızın temel sebebi şudur: Nöldeke'nin kronolojik sûre tertibi, İslam geleneğindeki kronolojik sûre tertiblerine yakındır. Ayrıca tezimizde İslam kaynakları ve batı kaynaklarından faydalanmaya çalıştık. Alman Kur'an araştırmacısı Thoedor Nöldeke, Göttingen, Viena, Leiden ve Berlin'de bulunan farklı üniversitelerde araştırmalar yapmıştır. Nöldeke, *Geschichte des Qorans* başlıklı eseri ile ödül kazanıp Uzak Doğu çalışmaları alanında önemli otoritelerinden biri olmuştur.³⁰ Çalışmamızda Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirini daha kapsamlı bir şekilde değerlendirebilmek amacıyla Nöldeke'nin kronolojik sûre tertibi üzerindeki yaklaşımından faydalanmaktayız.

³⁰ Thoedor Nöldeke, N. A. Newman (ed.), *The Qur'an an Introductory Essay by Thoedor Nöldeke* (Pensylvania: Interdisciplinary Biblical Research Institute, 1992), s.1.

Nöldeke'nin sûre kronolojisi dört dönemden oluşmaktadır: (1) Birinci Mekke Dönemi (2) İkinci Mekke Dönemi (3) Üçüncü Mekke Dönemi (4) Medine Dönemi. Üç tane Mekke dönemi, 612 yılından 622 yılında Hz. Muhammed'in Medine'ye gitmesine kadar; Medine Dönemi ise 622 Eylül'den 632 Haziran'da Hz. Muhammed'in vefatına kadar sürmüştür.³¹ Buna göre 114 sûrenin dönemlere göre dağılımı şu şekildedir: Birinci Mekke Döneminde 48; İkinci Mekke Döneminde 21; Üçüncü Mekke Döneminde 21 ve Medine Döneminde 24 sûre bulunmaktadır.³² Birinci Mekke Dönemi 96/'Alağ, İkinci Mekke Dönemi 54/Kamer, Üçüncü Mekke Dönemi 32/Secde ve Medine Dönemi 2/Bakara sûreleri ile başlamıştır. Daha detaylı bir şekilde Nöldeke'nin sûrelerin kronolojileri aşağıda şöyle anlatılmıştır:

Mekkî Dönem

Birinci Dönem: 96/'Alağ, 74/Muddessir, 11/Hüd, 106/Kureyş, 108/Kevser, 104/Humeze, 107/Mâ'un, 102/Tekâsur, 105/Fil, 92/Leyl, 90/Beled, 94/İnşirâh, 93/Duhâ, 97/Kadr, 86/Târik, 91/Şems, 80/'Abese, 68/Kalem, 87/A'lâ, 95/Tîn, 103/'Aşr, 85/Burûc, 73/Muzzemmil, 101/Kâri'a, 99/Zilzâl, 82/İnfiâr, 81/Tekvîr, 53/Necm, 84/İnşikâk, 100/'Âdiyât, 79/Nazi'ât, 77/Murselât, 78/Nebê', 88/Gâşiye, 89/Fecr, 75/Kıyâme, 83/Mu'taffîfîn, 69/Hâkka, 51/Zâriyât, 52/Tûr, 56/Vâkı'a, 70/Me'âric, 55/Rahmân, 112/İhlâş, 109/Kâfirûn, 113/Felâk, 114/Nâs, 1/Fâtîha.³³

³¹ Thomas O'shaughnessy, *Muhammad's Thoughts on Death, Thematic Study of the Qur'anic Data* (Leiden: Brill, 1969), s.3.

³² Esra Gözeler, *Kur'an Âyetlerin Tarihlendirilmesi* (İstanbul: Kuramer, 2016), s.140.

³³ Theodor Nöldeke, *The History of the Qur'ân*, terc. Wolfgang H. Behn (Leiden: Brill, 2013), s.77.

İkinci Dönem: 54/Kamer, 37/Şaffât, 71/Nüh, 76/İnsan, 44/Đuĥân, 50/Kâf, 20/Tâhâ, 26/Şua‘râ’, 15/Hicr, 19/Meryem, 38/Şâd, 36/Yâsîn, 43/Zuĥruf, 72/Cin, 67/Mulk, 23/Mu‘minûn, 21/Enbiyâ’, 25/Furĥân, 17/İsrâ’, 27/Neml, 18/Kehf.³⁴

Üçüncü Dönem: 32/Secde, 41/Fuşşilet, 45/Câsiye, 16/Naĥl, 30/Rûm, 11/Hûd, 14/İbrâhîm, 12/Yûsuf, 40/Mu‘min, 28/Kaşaş, 39/Zumer, 29/Ankebût, 31/Loĥmân, 42/Şûrâ, 10/Yûnus, 34/Sebe’, 35/Fâtır, 7/A‘râf, 46/Aĥĥâf, 6/En‘âm, 13/Ra‘d.³⁵

Medenî Dönem

2/Bakara, 98/Beyyine, 64/Teġâbun, 62/Cum‘a, 8/Enfâl, 47/Muĥammed, 3/Âl-i İmrân, 61/Şaff, 57/Ĥadîd, 4/Nisâ’, 65/Tâlāk, 59/Ĥaşr, 33/Aĥzâb, 63/Munâfîkûn, 24/Nûr, 58/Mucâdele, 22/Hac, 48/Fetih, 66/Taĥrîm, 60/Mumteĥine, 110/Naşr, 49/Hucurât, 5/Mâide.³⁶

Nöldeke’ye göre sûrelerin tasnifinde iki önemli esas vardır. Birincisi, âyet ve sûrelerin kısalık ve uzunluğu; ikincisi ise âyet ve sûrelerin üslup ve tarz özellikleridir.³⁷ Mekke dönemi sûrelerinde güçlü, insan ruhunun derinliklerine etki eden, kulakları ve kalpleri sarsan hitap tarzı hakimdir.³⁸ Bu nedenle Mekkî sûrelerde kıyamet ve ahiret günü ile ilgili anlatım ve sahneler; melek ve cinlerle ilgili açıklamalar; geçmiş

³⁴ Nöldeke, *The History of the Qur‘ân*, ss.100, 107.

³⁵ Nöldeke, *The History of the Qur‘ân*, ss.118, 126.

³⁶ Nöldeke, *The History of the Qur‘ân*, ss.141, 167.

³⁷ Gözeler, *Kur‘an Âyetlerin Tarihlendirilmesi*, s.140.

³⁸ Mesut Okumuş, *Kur‘an’ın Kronolojik Okunuşu, Muhammed İzzet Derveze Örneği* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2009), s.163.

ümmetlere azapları; kafirlerin sözleri ve İslam’a karşı mücadeleleri, Hz. Peygamber’e attıkları iftiralar gibi konular yoğun bir şekilde anlatılmıştır. Medenî sûreler ise daha çok hukukî, ahlakî, içtimaî, kanun ve kural ile ilgili âyetlerden oluşmaktadır.

Çalışmamızda Nöldeke’nin sûrelerin tertibi yaklaşımına dayanarak Muḳātil’in tefsirinde *İsrâiliyyât* bilgilerinin maksatları ve manaları daha kapsamlı bir şekilde anlatılmaya çalışılmaktadır. Bu nedenle araştırmamız Mekkî ve Medenî sûrelere dayalı olarak *İsrâiliyyât* bilgilerini incelemek şeklinde olacaktır.

Tezimizin yöntemsel olarak iki yönü bulunmaktadır. Birinci yön, Muḳātil b. Suleymân tefsirinde bulunan *İsrâiliyyât* bilgileri ile Kitab-ı Mukaddes’te yer alan âyetler arasındadır. İkinci yön ise Muḳātil b. Suleymân’ın tefsiri ile diğer klasik tefsirlerdeki *İsrâiliyyât* rivâyetlerinin karşılaştırılmasıdır. Amaç Muḳātil b. Suleymân’ın tefsirindeki *İsrâiliyyât* bilgilerinin Kitab-ı Mukaddes’teki *İsrâiliyyât* bilgileriyle benzer olup olmadığının belirlenmesi ve Muḳātil b. Suleymân’ın rivâyet ettiği *İsrâiliyyât* rivâyetlerinin diğer tefsirlerdeki isnadları arasındaki bağlantının kurulmasıdır.

Buna göre tezimiz giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Çalışmamızın birinci bölümü, “Muḳātil b. Suleymân Tefsirinde *İsrâiliyyât* Bilgileri: Mekkî Sûreler” başlıklı bölümdür. Bu konuda Mekke döneminde indirilen âyetler üzerinde nuzûl sırasına dayanarak *İsrâiliyyât* bilgilerini değerlendirilmiştir. Mekkî sûrelerin değerlendirilmesinde *İsrâiliyyât* bilgilerinin daha detaylı ve ayrıntılı bir şekilde anlatılması için Mekkî sûreler üç dönem -birinci, ikinci ve üçüncü dönemleri- olarak sınıflandırılmaktadır. Ayrıca Muḳātil b. Suleymân’dan nakledilen *İsrâiliyyât*

rivâyetlerini incelemek için Kitab-ı Mukaddes'te bu konuya ilişkin yer alan âyetlerle Taberî, İbn Keşîr ve Zemaşşerî tefsirlerinde bulunan *İsrâiliyyât* rivâyetleri karşılaştırılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünü ise “Muḳātil b. Suleymān Tefsirinde *İsrâiliyyât* Bilgileri: Medenî Sûreler” oluşturur. Bu bölümde birinci bölümdeki gibi *İsrâiliyyât* bilgileri Kitab-ı Mukaddes'te yer alan âyetler ile karşılaştırılmıştır. Ayrıca Muḳātil'in rivâyetlerini Taberî, İbn Keşîr, İbn Ebî Hâtim, Ḳurṭûbî (ö. 1273) ve Zemaşşerî (ö. 1144) tefsirlerinde bulunan *İsrâiliyyât* rivâyetleriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiştir.

Araştırmamızda Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirindeki *İsrâiliyyât* bilgilerini incelemek için Kitab-ı Mukaddes ve diğer tefsirlerden faydalandık. Özellikle de Taberî, İbn Keşîr, İbn Ebî Hâtim, Ḳurṭûbî, Zemaşşerî, Râzî, Ebû Hâyyân (ö. 1344) tefsirlerinde bulunan *İsrâiliyyât* rivâyetleriyle karşılaştırmalar yapılmıştır. Buna göre konuya ilişkin başvurduğumuz ana kaynaklar şunlardır:

Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîr Muḳātil b. Suleymān*.³⁹

Taberî, *Cāmi'ul Bayān 'an Te'vîl'il-Ḳur'ân*.⁴⁰

İbn Keşîr, *Tefsîr'ul-Ḳur'ân'il-'Azîm*.⁴¹

³⁹ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, tah. 'Abdullāh Maḥmūd Şihâte, (Beyrut: Mu'essese Tāriḥ el-'Arabî, 2002).

⁴⁰ Taberî, *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vîl'il-Ḳur'ân*, tah. 'Abdulmuḥsin et-Turkî (Kahire: Dāru Heer, 2001).

İbn Ebî Hâtim, *Tefsîr'ul-'Kurân'il-'Azîm Musneden 'an Rasûlillâh ve's-Saḥâbe ve't-Tâbiîn*.⁴²

Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*.⁴³

Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr*.⁴⁴

Qurṭûbî, *el-Câmi'a li Ahkâmi'l-Kur'an*.⁴⁵

Ebû Hayyân, *Tefsîru'l-Baḥru'l-Muḥîṭ*.⁴⁶

Âlûsî, *Rûḥu'l-Me'ânî fi Tefsîr'il-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'ul-Meşânî*.⁴⁷

Yine Muḳâtil b. Suleymân ve *İsrâiliyyât* ile ilgili kitaplardan istifade edilmiştir.⁴⁸ Bu konuyla ilgili batıda yapılan çalışmalar içerisinde inceldiğimiz ve kaynak kullandığımız literatür şunlardır:

⁴¹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*, tah. Muḥṣṣa Seyyid Muḥammed v.dğr. (Kahire: Mu'essese Qurṭûba, 2000).

⁴² İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm Musneden 'an Rasûlillâh ve's-Saḥâbe ve't-Tâbiîn* (Riyad: Mektebe Nazar Muḥṣṣa el-Bâz, 1997).

⁴³ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâr'ul-Ma'rife, 2009).

⁴⁴ Râzî, *Tefsîru'l-Kebîr* (Tehran: Dâru'l-Kutub el-'İlmiyye, tsz.).

⁴⁵ Qurṭûbî, *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'an*, tah. 'Abdullâh b. 'Abdul Muḥsin et-Turkî. (Beyrut: er-Risâle, 2006).

⁴⁶ Ebû Hayyân, *Baḥru'l-Muḥîṭ* (Beyrut: Dâru'l-Kitâb el-'İlmiyye, 1993).

⁴⁷ Âlûsî, *Rûḥu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'ul-Meşânî* (Beyrut: Dâru İhya' Turâş'el-'Arabî, tsz.).

Kate Zebiri, “Argumentation.”⁴⁹

Theodor Nöldeke, *The History of the Qur’ān*.⁵⁰

Haggai Mazuz, “Possible Midrashic Sources in Muqatil b. Suleyman’s Tafsir.”⁵¹

Gordon Nickel, “Interpreting Qur’an Verses on Tampering; Analysis The Qur’an Verses on Tampering with The Biblical Text.”⁵²

The Introductory Essay By Theodor Nöldeke, N.A. Newman (ed.).⁵³

Gordon Darnell Newby, *The Making of the Last Prophet*.⁵⁴

⁴⁸ Bunlar: Mehmet Akif Koç, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi, es-Şa‘lebî (427/1036) Tefsirinde Muqātil b. Suleymān (150/767) Rivāyetleri* (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2005); M. Fevzi Hamurcu, *Mukatıl b. Suleyman ve İlk Fıkhî Tefsir* (Ankara: Fecr Yayınları, 2009); Gazzālî, *ed-Durratul’l-Fāhira fî Keşfi Ulūmi’l-Āhira* (Beyrut, 1987); Ebî Enes Mc̣cīd el-Bankānî, *Tahzîr’ul-Hallān min Fitneti Āhir’iz-Zamān el-Mesīhi’d-Deccāl* (Ürdün: Dāru’n-Nefā’is, 2005); ‘Abdul Ḥakīm ‘Abdul-Hina Kāsım, *es-Şabru ‘İnde Enbiyā’illāh* (Kahire: Mektebe Madbūfî, 2005); ‘Abdurrahman Ḥasan Canbuğa el-Meydānî, *Nūh ‘Aleyhi’s-Selām ve Kavmuhu fî’l-Ḳur’ānî’l-Mecīd* (Beyrut: ed-Dāruş-Şāmiyye, 1990); Hadi Ḥasan Te’vîl, *Enbiyā’ fî’l-Ḳur’ān Tarakū Āşāran* (Beyrut: Dāru’l-Ma’rife, 2006).

⁴⁹ Kate Zebiri, “Argumentation,” Andrew Rippin (ed.), *The Wiley Blackwell Companion to the Qur’an* (byy: Blackwell Publishing, 2017) içinde, ss.266-281.

⁵⁰ Theodor Nöldeke, *The History of the Qur’ān*, terc. Wolfgang H. Behn (Leiden: Brill, 2013).

⁵¹ Haggai Mazuz, “Possible Midrashic Sources in Muqatil b. Suleyman’s Tafsir,” *Journal of Semitic Studies* LXI/2 (2016), ss.497-505.

⁵² Gordon Nickel, “Interpreting Qur’an Verses on Tampering; Analysis The Qur’an Verses on Tampering with The Biblical Text,” *Muslims View of The Bible: Past and Present* (Oxford: Center for Muslims-Christian Studies, 2014).

⁵³ Nöldeke, N.A. Newman (ed.), *The Introductory Essay By Theodor Nöldeke* (Pennsylvania: Interdisciplinary Bibilical Institute Research, 1992).

⁵⁴ Gordon Darnell Newby, *The Making of the Last Prophet* (South Carolina: University of South Carolina Press, 1989).

Nicolai Sinai, “The Qur’anic Commentary of Muqatil b. Suleyman and EvoLution of Early Tafsir Literature”⁵⁵

Çalışmamızda Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayınlanmış olan Kur’an-ı Kerim Meali ve Kitab-ı Mukaddes Şirketi tarafından yayınlanmış olan *Kutsal Kitap (Tevrat, Zebur, İncil) Yeni Çeviri* başlıklı Kitab-ı Mukaddes tercümesi kaynak olarak kullanılmıştır. Tezimizde Muḳātil b. Suleymān’ın tefsirinden yapılan alıntılar Türkçe tercümesinden alınmıştır ve bu tercümeden araştırmamızda faydalanmıştır.⁵⁶

⁵⁵ Nicolai Sinai, “The Qur’anic Commentary of Muqatil b. Suleyman and Evolution of Early Tafsir Literature,” Andreas Görke and Johanna Pink (ed.), *Tafsir and Islamic Intellectual History: Exploring the Bondaries of a Genre* (Oxford: Oxford University Press, 2014) içinde, ss.113-143.

⁵⁶ Muḳātil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, terc. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: İşaret Yayınları, 2006).

BİRİNCİ BÖLÜM

MUKĀTİL B. SULEYMĀN TEFSİRİNDE *İSRĀĪLYYĀT* BİLGİLERİ:

MEKKĪ SŪRELER

1. Birinci Mekke Dönemi

Theodor Nöldeke'ye göre Birinci Mekke Döneminde 48 sûre bulunmaktadır. Bu sûrelerin âyet sayısı diğer dönemlerden daha azdır. Bu dönem 96/'Alağ Sûresi ile başlamıştır. Bu dönemde indirilen âyetler daha vurucu, insan ruhunun derinliklerine etki eden, kulakları ve kalpleri sarsan bir hitap tarzına sahiptir. Bu sûreler kafirleri tehdit etmek ve eskatolojik şeyleri anlatmak amacıyla indirilmiştir.⁵⁷ Bu nedenle bu dönemde kıyamet ve ahiret günü ile ilgili anlatım ve sahneleri çok sayıda bulunmaktadır. Daha detaylı bir şekilde Nöldeke, Birinci Mekke Döneminde indirilen sûreleri şöyle anlatmıştır:

96/'Alağ, 74/Muddessir, 11/Hūd, 106/Ğureys, 108/Kevser, 104/Humeze, 107/Mā'ūn, 102/Tekāsur, 105/Fil, 92/Leyl, 90/Beled, 94/İnşirāh, 93/Ğuĥā, 97/Ğadr, 86/Ğarık, 91/Şems, 80/'Abese, 68/Ğalem, 87/A'lā, 95/Ğin, 103/'Aşr, 85/Burūc, 73/Muzzemmil, 101/Ğāri'a, 99/Zilzāl, 82/İnfiğār, 81/Tekvīr, 53/Necm, 84/İnşikāk, 100/'Ādiyāt, 79/Nazi'āt, 77/Murselāt, 78/Nebē', 88/Ğāşiyec, 89/Fecr, 75/Ğıyāme, 83/Muğaffin,

⁵⁷ Nöldeke, *The History of the Qur'ān*, s.77.

69/Hâkka, 51/Zâriyât, 52/Tûr, 56/Vâkı‘a, 70/Me‘âric, 55/Rahmân, 112/İhlâş, 109/Kâfirûn, 113/Felâk, 114/Nâs, 1/Fâtîha.⁵⁸

1.1. Ahiret Konularına İlişkin *İsrâiliyyât* Haberleri

1.1.1. Kıyamet Günü İsrâfil Beytu’l-Makdis’e Ruhlara Çağırması

Başlangıç olarak, Muḳâtil b. Suleymân Nâzi‘at Sûresinin 7. âyetini açıklayarak kıyamet günü olaylarını *İsrâiliyyât* bilgileriyle anlatmıştır. Bu konuyu dile getiren âyet şudur: “Onu ikinci sarsıntı (*râdifê*) izler!”⁵⁹ Muḳâtil’e göre “*râdifê*” birinci nefḥadır. Birinci nefḥa olup, ikinci nefḥa da olacaktır. Aralarında kırk yıllık bir süre vardır. O zaman da Allah kafirlerin ruhlarına ve müminlerin ruhlarına farklı davranacaktır. Bundan dolayı, bildiğimiz gibi bu dünyada ne yaparsak ahirette karşılığını göreceğiz.

Nâzi‘at Sûresi 7. âyeti Muḳâtil b. Suleymân şöyle tefsir etmiştir:

Bu da “*râdifê*” nefḥa olup, birinci nefhanın peşinden gelecektir. Aralarında da 40 yıllık bir süre vardır. Beytu’l-Makdisteki kayanın yakınında bütün mahlukata sesi işittirilecektir. Şöyle ki: İsrâfil inecek ve Kafirlerin ruhları yerin en alt tabakasında Hadramut’ta bulunan ve Berahut denilen bir vâdiye toplanacaktır. Bu vâdi, yeryüzündeki en kötü vadidir. Mü’minlerin ruhları ise yedi semânın üstünde Şam’da el-Cabiye denilen bir vâdiye inecektir. Bu ise yeryüzündeki en güzel vâdidir. İsrâfil her iki kesimi de alıp, içine üfleyeceği karn’a (boynuza, sura) koyacaktır ve “Ey çürümüş

⁵⁸ Nöldeke, *The History of the Qur’ân*, s.77.

⁵⁹ Nâzi‘ât, 79/7.

kemikler, ey paramparça olmuş damarlar, ey darmadağın olmuş etler! Amellerinizin karşılığını görmek üzere kabirlerinizden çıkın” diyecektir.⁶⁰

Aynı şekilde, Muḳātil b. Süleymān, Nebē’ Sûresi 18. âyeti açıklayarak sura üflemesine dair bir olaydan da bahsetmiştir. O, bu âyeti tefsir ederken tamamen Nāzi‘āt Sûresi 7. âyeti tefsir ettiği gibi tefsir etmiştir. Kıyamet günü İsrâfil sura üfördüğünde, Mü’minlerin ruhları semâdan Dımaşk’taki el-Cābiye denilen bir vâdiye arılar gibi beyaz bir şekilde çıkacaktır. Kâfirlerin ruhları ise yerin en alt tabakasından Hadramevt’ta Beyahut adı verilen bir vâdiye simsiyah olarak çıkacaktır.⁶¹

1.1.2. Ahirette Allah’ın İnsanları Gözetlemesi

Muḳātil, Fecr Sûresinin 14. âyetindeki Allah’ın insanlara nasıl baktığını ve “*Rabbın mirṣāddadır*”ın anlamını açıklamaktadır. O, cehennemin üzerinde yedi köprü olduğunu varsaymıştır. Her köprü yetmiş yıllık mesafe olup her köprü üzerinde de ayakta dikilen melekler vardır. Onların yüzleri kor ateş, gözleri şimşek gibi olup ellerinde de kargılar, bastonlar ve kancalar bulunur.⁶²

⁶⁰ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, s.575. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.4, s.348.

⁶¹ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, s.561. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.4, ss.340-341.

⁶² Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, s.679. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.4, s.403.

1.1.3. Cehennemdeki Melekler

Muddessir sûresinin 30. âyetindeki cehennemde bekleyecek olan melekleri Muḳātil tasvir etmiştir. Ona göre; cehennemde, cehennemin bekçiliğini yapan on dokuz meleğin gözleri hızlıca çakan şimsek gibidir. Azı dişleri ineklerin boynuzlarına benzer, saçları ayaklarına değer, ağızlarından alev çıkar ve onlardan her birinin omuzlarının arası, 70 yıllık mesafedir.⁶³ Onlardan biri cehennemde 40 yıllık bir mesafe kadar aşağıya iner, fakat ateşin ona zararı olmaz. Çünkü onların nurları ateşin hararetinden daha ileridir.⁶⁴

1.1.4. Cehennem Azapları

Muḳātil, cehennemdeki azapları daha detaylı izah etmek için Humeze Sûresinin 5. âyetini açıklayarak “*ḥuṭame*”yi uzun bir şekilde yorumlamıştır. “*Ḥuṭame*” hakkında Muḳātil’in yorumu şöyledir:

Ḥuṭame, öyle bir ateştir ki, aşırı hararetinden ötürü ateşi de yeyip bitirir. Allah’ın onu yarattığı günden beri dinmemiştir. İşte, bu kapı açıldığı vakit, ateş onun üzerine düşecek, onu yakacaktır. Deriyi, eti, damarları, kemiği yakacak, fakat kalbi ve gözü

⁶³ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, s.497. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.4, ss.306.

⁶⁴ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, s.497. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.4, ss.306.

yakmayacaktır. Zira bunlar, kendileri vasıtasıyla aklettiği ve gördüğü organlarıdır. İşte, “O kalblerin üstüne çıkacaktır buyruğu bunu anlatmaktadır.”⁶⁵

Yukarıdaki Muḳātil b. Suleymān’ın açıklamalarından anlıyoruz ki cehennem azablarının şiddetleri çok fazla ve çeşitlidir. Müşriklerin Hz. Muhammed’e ve İslam’a karşı gelmelerinden dolayı Allah, onları uyarmak amacıyla bu âyetleri indirmiştir. Böylece, zikredilen âyetlere yapılan yorumlarda olay daha korkunç bir hal almaktadır.

Kitab-ı Mukaddes’te cehennem bir ateş mekanı olarak anlatılmaktadır. Cehennem, sönmeyen bir ateş, insanların atıldığı bir çukur ve günahların ruh ve bedenlerin yok edildikleri bir yerdir.⁶⁶ Markos’ta bu konuyla ilgili bir pasajda şöyle söz edilmiştir: “oradakileri kemiren kurt ölmez, yakan ateş sönmez.”⁶⁷ Yine Kitab-ı Mukaddes’te cehennemdeki günahkarların azab edilişi tasvirlerinden söz edilmektedir. Orada günahkarlar ebedi ateşte cezalandırılacaklardır.⁶⁸ Orada ağlama, sızlanma ve diş gıcırtısı vardır.⁶⁹

⁶⁵ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, c.4, s.831. Krş. Muḳātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.4, s.454.

⁶⁶ Mehmet Paçacı, *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001), s.103; Markos, 9:43, 45, 47; Matta, 5:29.

⁶⁷ Markos, 9:48.

⁶⁸ Paçacı, *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*, s.103; Matta, 18:8.

⁶⁹ Paçacı, *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*, s.103; Matta, 25/41.

1.1.5. Cennette Hûrilerin Niteliği

Muḳātil b. Süleymān, Vāḳı'a Sûresi'nin 35. ve 36. âyetleri ile Raḥmān Sûresi'nin 72. âyetini yorumlayarak cennette hûrilerin yer aldığını ve özelliklerini anlatmıştır. “*el-Hūr*”, “beyaz” demektir. Onlar, çadırlar içerisinde yalnızca kocaları için kalan kadınlardır. Muḳātil de çadır olduğunu anlatmıştır. Ona göre, çadır; içi oyulmuş tek bir inci olup bu da büyüklüğü bir saray boyundadır. İncinin yüksekliği, bir mil, boyu bir fersah, eni bir fersah kadardır. Altından 4000 kapı kanadı vardır.⁷⁰

Ayrıca, Muḳātil Vāḳı'a Sûresi'nin 35. âyetini yorumlayarak hurilerin kim olduğunu anlatmıştır. Ona göre huri; aciz olan yaşlanıp saçları ağaran dünya ehli bir kadındır. Allah bunları ahirette yeniden yaratmıştır.⁷¹ Vāḳı'a Sûresi'nin 36. âyetinde “*مُبَارَا*” kelimesinin otuz üç yaşında genç ve bekar kadınlar olduğundan söz edilmiştir.⁷²

1.2. Geçmiş Milletlere Azaplarına İlişkin *İsrâiliyyât* Bilgileri

Birinci Mekke döneminde Kur'ân'ın muhataplarıyla ilgili konulara daha önce değinmiştik. Burada soracağımız ilk soru, Kur'an'ın, Hz. Muhammed'in yaşadığı

⁷⁰ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, s.219. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, s.195.

⁷¹ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, s.219. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, s.150.

⁷² Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, s.219. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, s.150.

dönemdeki Arapların inançları hakkında ne söylediğini veya neyi ima ettiğidir.⁷³ Bu dönemde Allah, geçmiş milletlerin kıssalarından ibret almaları amacıyla onlara bu kıssaları vahyetmiştir.

⁷³ W. Montgomery Watt, *Hız. Muhammed Mekke’de*, terc. Rami Ayas & Azmi Yüksel (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986), s.45.

1.2.1. Nuh Kavminin Azap Edilmesi

Başlangıç olarak, Muḳātil b. Suleymān, Necm Sûresinin 53/52. âyetini, Hz. Nuh'un kavminin davet süresi bağlamında anlatmıştır. Ona göre Hz. Nuh elli yıl eksiği ile bin yıl süreyle kavmini davet etmiştir. Fakat onlar, onun davetini kabul etmemişlerdir. Onlar bir nesilden gelecek nesilere küfür ve zulümleri öğretmiştir. Öyle ki onlardan biri oğlunun elinden tutuyor, onunla Hz. Nuh'un yanına gidiyor ve ona şöyle diyordu: “Bu adamdan sakın, o çok yalancı birisidir. Vaktiyle benim babam da –ben senin gibi küçük iken- beni alıp bunun yanına getirmiş, ondan sakınmamı söylemişti. Öyleyse sen de ondan sakın!” böylece büyükler kafir olarak ölüyor, çocuklar da babalarının vasiyetine uygun olarak yetişiyordu.⁷⁴

Tevrat'ta Yaratılış 9:29. pasajda Hz. Nuh'un dokuz yüz elli yıl yaşadığı zikredilmiştir. Altı yüz yıl boyunca kavmini tevhide davet etmiş. Fakat onun davetini dinlememişlerdir. Dolayısıyla Hz. Nuh altı yüz yaşındayken onun kavmine gelen azap büyük bir tufan olmuştur. Tevrat'ta bu konuyla ilgili bir pasaj zikredilmiştir: “Nuh altı yüz yaşındayken, o yılın ikinci ayının on yedinci günü engin nehirlerin bütün kaynakları fişkırdı, göklerin kapakları açıldı. Yeryüzüne kırk gün kırk gece yağmur yağdı.”⁷⁵ Bu pasajdan Hz. Nuh'un kavmine ne uzun bir süre davette bulunduğunu anlayabiliriz.

⁷⁴ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, c.4, s.167. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebîr*, c.4, s.119.

⁷⁵ Yaratılış, 7:11-12.

1.2.2. ‘Ad Kavminin Azaplandırılması

Muḳātil b. Suleymān, Hāḳḳa Sûresi 6. âyetini, ‘Ad kaviminin azaplarından bahsederek âyetteki “*rîḥin şarşarin ‘âtiye*” ifadesini yorumlamıştır. Ona göre “*rîḥin şarşarin ‘âtiye*”, “acımasız, görevlileri tarafından bile zaptedilmesi güç, son derece çetin ve çok soğuk bir fırtına”dır.⁷⁶ Yedi gün boyunca fırtına ile azaplandırıldıktan sonra sekizinci günde öldüler. Bu âyette Muḳātil, onlardan her birinin boyunun on iki zira olduğunu zikretmiştir.

1.2.3. Semud Kavminin Azaplandırılması

Muḳātil b. Suleymān, “Fakat onlar ona inanmayıp deveyi kestiler. Bunun üzerine rableri, günahları sebebiyle onlara ardı arkası kesilmez felâketler göndererek hepsini helâk etti.”⁷⁷ mealindeki Şems Sûresi’nin 14. âyetinde geçen Semud kavmine⁷⁸ verilen azapları *İsrâiliyyât* bilgileriyle açıklamıştır. Semud kavmi Hz. Salih’in nasihatlerini dinlemediği, onu yalanladığı ve mucize olarak verilen dişi deveyi öldürdüğünden dolayı, Allah onları dört gün boyunca azaplandırdı. Birinci gün yüzleri sararmış, ikinci gün yüzleri kızarmış, üçüncü gün yüzleri kararmış ve dördüncü gün ise onlara azap gelmiştir.

⁷⁶ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, c.4, s.422. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, s.266.

⁷⁷ Şems, 91/14.

⁷⁸ Ad kavminden sonra Şam ile Hicaz arasında Hicr denilen yerde Semud kavmi zuhuretti. Semud kavmi Ad’dan geriye kalan insanlardır. Bu nedenle Semud, ikinci ‘Ad diye de anılır. Tarihçiler, Semud’u Nuh peygamberin dördüncü batnından gelen oğlu olarak kabul ederler. Bkz. İsmail Karagöz, *Kur’an’a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum* (İstanbul: Elik Yayınevi, 1996), s.198.

Muḳātil b. Suleymān, Semud kavmine gelen azapları açıklayarak Şems Sûresinin 14. âyetini şöyle tefsir etmiştir:

Birinci gün yüzleri sarardı, fakat yine tasdik etmeyip “Bu korkudan ve dehşettendir” dediler. İkinci gün yüzleri kızardı, artık azabın geleceğinden emin oldular. Sonra kalkıp kendileri için kabirler kazdılar, nar ve sabır bitkileriyle kokulanıp derilerle kefenlendiler. Üçüncü gün yüzleri karardı, öyle ki aşırı karalıktan ötürü birbirlerini tanıyamadılar. Dördüncü günü sabahında kazdıkları çukurlara girdiler. Güneş doğup yükseldiği halde onlara azab gelmedi. Allah’ın kendilerine merhamet edeceğini sandılar, kabirlerinden çıkıp birbirlerini çağırmaya başladılar. Bu sırada Cibril (a.s) indi ve güneşin ışığını örttü ve bir çılgılık attı. Hemen koşup kabirlerine girdiler ve uyudular. Cibrîl, “Kalkın, Allah’ın laneti üzerine olsun” diye bağırdı. Ruhları cesetlerinden fırladı, evleri sarsıldı ve nihâyet kabirleri üzerine düştü, Kıyâmet gününe kadar da öyle kalacaktır. Sabah olduğunda şehirlerinden hiçbir şey yok gibiydi. İşte, Sanki orada hiç kalmamışlardı (Hud, 11/68) buyruğu ile, buradaki, bunun üzerine Rabb’leri günahları sebebiyle onlara azab gönderiverdi ve hepsini bir yaptı (yani, evlerini kabirleri üzerine dümdüz etti) buyruğu bunu anlatmaktadır.⁷⁹

Ayrıca Muḳātil b. Suleymān, Burûc Sûresi 17-18. âyetlerinde⁸⁰ geçen Semud kavmine verilen azapları da anlatmıştır. Bu olayın gününün önemini belirtmiştir. Yani ona göre azap, Cumartesi günü Semud kavmine gönderilmiştir.

⁷⁹ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, c.4, s.714. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, ss.412-413.

⁸⁰ Burûc, 85/17-18.

1.2.4. Lut Kavminin Azaplandırılması

Muḳātil b. Suleymān, Necm Sûresinin 53. âyetinden hareketle Allah'ın Lut kavmine nasıl azap gönderdiğini açıklamaktadır. O; Allah'ın, Cibril'in vasıtasıyla Lut kavmini azaplandırıldığını düşünmektedir. O, Cibril'in (a.s) kanadını bu kasabaların altına sokup yükselttiğini ve dünya semâsındaki melekler, onların horozlarının ötüşünü, köpeklerinin havlamasını işittiklerini söylemiştir.

Kur'ân'da Hz. Lut kavminin ismi olan Sodom, hiç zikredilmemiştir. Bu konuda Yahudilik ve Hıristiyanlık'ın, Kur'an'daki Hz. Lut'a dair bilgilerin tefsirinden etkilendikleri görülmektedir.⁸¹ Ancak, Tevrat'ta ve İncil'de bu konu üzerine farklı bir açıklama bulunmaktadır. Tevrat'ta, Yaratılış 19:24-25'de şöyle zikredilmiştir:

Rab, Sodom ve Gomora'nın üzerine gökten ateşli kükürt yağdırdı. Bu kentleri, bütün ovayı, oradaki insanların hepsini ve bütün bitkileri yok etti.⁸²

İncil'de ve Tevrat'ta Lut Kavminin azaplarıyla ilgili birbirine benzer bir pasaj bulunmaktadır. Yani Sodom kavmine gökten ateşli kükürt yağmuruyla azaplandırılmıştır. Bu konuda Muḳātil'in açıklaması daha farklıdır.

Allah, birinci Mekke döneminde; Mekke'de kalan müşrikleri uyarmak amacıyla bu kıssaları vahyetmiştir. Çünkü bu dönemde Hz. Peygamberin çevresi ve arasında

⁸¹ Haïm Z'ew Hirschberg, "Lot," Fred Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica* (New York: Keter Publishing House, 1945) içinde, c.13, ss.215-216.

⁸² Yaratılış, 19:24-25.

yaşayan müşrik Araplardan Allah'ın uluhiyetini ve Rububiyetini itiraf eden, yalnız şefaathçılar ve evliya ile yetinen bir takım insanlar vardı. Yanısıra bazı insanların Allah ile birlikte Allah'a ortak koştukları büyük mabutları ya da tanrıları vardı.⁸³ İşte bu insanlar Hz. Muhammad'ın tevhid davetini reddetmişler. Buna göre, Muḳātil b. Suleymān bu âyetlerle ilgili daha kapsamlı bir açıklamak ve yorumlamak arzusuyla *İsrâiliyyât* bilgileri kullanmıştır.

1.3. Mucizelere ve Yapılan İşkencelere İlişkin *İsrâiliyyât* Bilgileri

1.3.1. Hz. Musa'nın Mucizeleri

Kur'an'da ismi ve mücadelesi en çok zikredilen peygamberlerden birisinin de Hz. Musa olduğunu görmekteyiz. Hz. Musa, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın ortak peygamberidir. Hz. Musa, Kur'an'da hikayesi en ayrıntılı şekilde anlatılan peygamberdir. Başka hiçbir peygamberin hayat hikayesi onunki kadar ayrıntılı anlatılmamıştır.⁸⁴

Hz. Musa'nın hikayesinde kraldan Firavun olarak söz edilmektedir. O, II. Ramses (Firavun) döneminde yaşamıştır. Tarihi kayıtlarda, M.Ö. 1290-1224 yılları arasında hüküm süren II. Ramses'in Pi-Ramessum (veya Per Ramses) şehrini yaptırdığı geçmektedir.⁸⁵ Bu bilgi, Hz. Musa'nın II. Ramses döneminde yaşadığı kanaatini ön

⁸³ İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhamed'in Hayatı* (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989), c.1, s.303.

⁸⁴ Baki Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), s.15.

⁸⁵ Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, s.13.

plana çıkarmıştır.⁸⁶ Halbuki Mısırbilimcilerin'in (Egytolog) tespitine göre, Firavun unvanı, yaşayan tanrı anlamında, XVIII. Hanedanlıktan itibaren Yeni Krallık Döneminde (M.Ö. 1539- 1292) kullanılmaya başlanmıştır.⁸⁷ Baki Adam, "Firavun unvanının Kur'an'daki kullanımı Mısırbilim verileriyle örtüşmektedir" demiştir.⁸⁸

Tevrat'ta Hz. Musa ve Firavun ile ilgili haberlere çok detaylı bilgilerle yer verilmiştir. Bu nedenle Muḳātil b. Suleymān, Kur'an'da Hz. Musa ve Firavun'dan bahsedilen âyetleri açıklarken, *İsrāīliyyāt* 'a sık sık müracaat etmiştir.

Nāzi'āt Sûresinde Hz. Musa'nın mucizelerinden ve Firavun'un inkarından bahsedilmiştir. Nāzi'āt Sûresinin 20. âyetinden 26. âyetine kadarki bölümde şöyle buyurulmuştur:

Ve Musa ona en büyük mucizeyi gösterdi. O ise hemen yalanladı ve karşı çıktı. Sonra mücadele etmek üzere sırt çevirdi. Derhal adamlarını toplayıp seslendi. "Ben sizin en yüce rabbinizim!" dedi. Allah da ona ibretlik dünya ve ahiret cezası verdi. Elbette bunda Allah'a itaatsizlikten korkanların alacağı büyük bir ders vardır.⁸⁹

Nāzi'āt Sûresinin 20. âyetinden 26. âyetine kadar Muḳātil b. Suleymān, *İsrāīliyyāt* bilgileriyle Hz. Musa'nın el ve asa mucizeleri üzerinden açıklamıştır:

⁸⁶ Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, s.13.

⁸⁷ Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, s.16.

⁸⁸ Adam, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*, s.16.

⁸⁹ Nāzi'āt, 79/20-26.

Hız. Musa, Firavun'a el mucizesi gösterdiğinde, onun eli bembeyaz olmuş, güneş gibi gözleri kamaştıran bir ışıkla parıldarmıştır. Hız. Musa'nın el mucizesi, 'asâ mucizesinden daha büyük ve daha hayret vericiydi. Çünkü herhangi bir hastalık, yani cüzzam hastalığı gibi bir hastalık olmaksızın eli bu hale gelmişti.⁹⁰ Hız. Musa, Firavun'u sadece Allah'a ibadet etmeye davet etmiştir. Fakat Firavun onun davetini reddetti, mucizelerini yalanladı ve isyan etti. Dahası Firavun Hız. Musa ile alay etti. O Hız. Musa'ya "Açıkça görüldüğü üzere sen bir âcizsin. Hiç kendisine ibadet olunan bir rabbin rabbi olur mu?" diye sormuştur. İşte bundan dolayı Firavun, "Ben sizin en yüce Rabbinizim" demiştir. Bunun üzerine Allah onu cezalandırmıştır.⁹¹

Bu konuda Muḳātil b. Süleymān Firavun'a hangi cezanın verildiğini detaylı olarak yorumlamamıştır. Fakat o, bu âyetin Mekke müşriklerinin Hız. Muhammed'i yalanlamamaları için onları korkutmak amacıyla indirildiğini, aksi takdirde onları da Firavun'un kavmine gelen azabın bir benzerinin geleceğini düşünmüştür.

1.3.2. Maşita'ya İşkenceleri

Muḳātil b. Süleymān, Fecr Sûresinin 10. âyetindeki "ve Fir'avne zil' l-evtād" ifadesinin anlamını *İsrâiliyyāt* ile yorumlamıştır. Muḳātil'e göre, "el-evtād" çoğul olup "kazıklar" demektir. Muḳātil, bu âyeti yorumlarken Maşita kıssasından bahsetmiştir. Firavun, Maşita'ya eza ve cefa ederek canını acıta acıta işkenceler etmiştir. Muḳātil, *Tefsîr-i Kebîr*'inde bu *İsrâiliyyāt* rivâyeti şu şekilde özetlemektedir:

⁹⁰ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, s.577. Krş. Muḳātil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, ss.350-351.

⁹¹ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, s.578. Krş. Muḳātil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, ss.351-352.

Hız. Maşıta, Firavun'un kızı Heycel'in saçlarını tararken, tarağın elinden düşmesi üzerine, "Bismillah, Allah'ı inkar edenlere hüsrân var" deyiverdi. Firavun'un kızı ona, "adını andığın bu ilah kimdir? diye sordu. Hız. Maşıta, "Musa'nın ilahıdır" cevabını verdi. Kız, babasının yanına gelince bu tesadüfı haber verdi. Bundan dolayı Firavun, Maşıta'ya ceza verdi. Firavun, sırtüstü yatırıp dört kazığa bağlamış, üzerine de yılanları ve akrepleri salmıştı. Onlar onu sokup duruyor, arkasından girip ağzından çıkıyorlardı. Kurşunun eridiği gibi erirken Allah'ın birliğini vurguluyordu."⁹²

Buna göre, Muḳātil b. Suleymān "ve Fir'avne zil'l-cvtād" ifadesini Maşıta'nın maruz kaldığı işkencelerin kıssalarıyla yorumlamıştır. Çünkü bu âyet ilk Müslümanlar, Mekkeli müşrikler tarafından baskılara ve işkencelere maruz kaldığı dönemde indirilmiştir.

2. İkinci Mekke Dönemi

Nöldeke'nin sûre kronolojisine göre İkinci Mekke Döneminde indirilen sûreler, birincide yer alan sûrelerden daha uzundur. İkinci Mekke döneminde 21 sûre yer almaktadır. Bu dönem, 54/el-Ḳamer sûresi ile başlamıştır. İkinci Mekke Döneminde indirilen âyetler, Birinci Mekke Döneminde indirilen sûreler gibi, kıyamet ve ahiret gibi konularını ihtiva etmiştir. Ayrıca İsrailoğullarına gelen peygamber kıssaları da anlatılmıştır. İkinci Mekke Döneminde indirilen sûreler daha detaylı biçimde söyle sıralanmıştır:

⁹² Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, c.4, s.688. Krş. Muḳātil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, ss.401-402.

İkinci Dönem: 54/Kamer, 37/Şaffât, 71/Nüh, 76/İnsan, 44/Đuđān, 50/Kāf, 20/Tāhā, 26/Şua‘rā’, 15/Hicr, 19/Meryem, 38/Şād, 36/Yāsīn, 43/Zuđruf, 72/Cin, 67/Mulk, 23/Mu‘minūn, 21/Enbiyā’, 25/Furđān, 17/İsrā’, 27/Neml, 18/Kehf.⁹³

2.1. Kıyamet ve Ahiret Konularına İlişkin *İsrāīliyyāt* Bilgileri

Kur’an’da bahsedilen önemli konulardan biri ahirete ve kıyamet gününe imandır. Mekke döneminde bu konularla ilgili çok sayıda âyet indirilmiştir. Özellikle de Mekke’nin birinci ve ikinci dönemlerinde bu âyetler vahyedilmiştir. Bu dönemlerde indirilen âyetler arasında benzerlik ve farklılıklar bulunmaktadır. Bunların benzerlikleri; her iki dönemde de Beytü’l-Makdis’te İsrafil’in sür’a üflemesi, İsrafil’in ruhları çağırması, cehennem azapları ve cennet nimetleri gibi konulardır. Onların farklılığı ise ikinci Mekke döneminde Ye’cüc-Me’cüc ve Hz. İsa’nın dönmesi gibi konulardır. Fakat birinci Mekke döneminde bu konular yer almamaktadır.

2.1.1. Ye’cüc ve Me’cüc’ün Çıkması

Kıyametin gelmesinden önce vuku bulacak olan büyük alametlerin biri Ye’cüc ve Me’cüc’ün çıkmasıdır. Bu konuda Muđātīl b. Suleymān Kehf Sûresinin 94. âyetini açıklayarak Ye’cüc ve Me’cüc konusunu *İsrāīliyyāt* haberleri ile anlatmıştır. Bu konuyu dile getiren âyet şudur:

⁹³ Nöldeke, *The History of the Qur’ān*, ss.100, 107.

Dediler ki; Ey Zülkarneyn! Bu memlekette Ye'cüc ve Me'cüc bozgunculuk yapmaktadırlar. Bizimle onlar arasında bir sed yapman için sana bir bedel ödesek kabul eder misin?⁹⁴

Muḳātil'e göre Ye'cüc ve Me'cüc, Yafes b. Nuh'un çocuklarından iki kardeşdir. Müslüman topraklarına zarar verecek ve o topraklarda bozgunculuk yapacaklardır. Dahası Muḳātil aynı şekilde Enbiyā' Sûresi 96. âyeti yorumlayarak Ye'cüc ve Me'cüc'ün kim olduğunu ve nereden geldiğini de anlatmıştır. Ona göre Ye'cüc ve Me'cüc, Nuh'un oğlu Yafes'in soyundan gelen ve ana-baba bir iki kardeşin adıdır. Onlar kıyametin kopuşuna yakın bir zamanda dağ, arz, şehir gibi bir yerden çıkacaklardır.⁹⁵

2.1.2. Hz. İsa'nın Gökten İnmesi

Muḳātil b. Suleymān, Zuhuf Sûresi 61. âyeti açıklayarak Hz. İsa'nın gökten ineceğini anlatmıştır. Bu konuyu dile getiren âyet şudur:

Bilin ki, o kıyamete ait bir bilgidir. Sakın ondan şüphe etmeyin ve bana tâbi olun. Bu dosdoğru yoldur.⁹⁶

Muḳātil'e göre Hz. İsa Beytü'l-Makdis'teki Efîq denilen bir tepenin üzerine inecektir. Üzerinde kırmızıya boyanmış üst ve alt olmak üzere iki elbise olacak ve saçları yağlanmış olarak inecektir. Elindeki harbe ile Deccal'ı öldürecektir.⁹⁷

⁹⁴ Kehf, 18/94.

⁹⁵ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, c.2, s.601. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s.16.

⁹⁶ Zuhûf, 43/61.

Aslında Hz. Muhammed, kıyamet gününden önce Hz. İsa'nın ineceğini açıkça bildirmiştir. Fakat Beytü'l-Makdis'e Hz. İsa'nın ineceğini hiç söylememiştir. Örneğin, Ebû Dâvud'daki bir rivâyette Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

Benimle onun –Yani İsa- arasında hiç peygamber yoktur. O inecektir. Onu görünce tanıyınız. Çünkü o uzuna yakın orta boylu, rengi kırmızıyla beyaza çalar bir adamdır. İki mumassara arasında olduğu halde iner. Ona yaşlık dokunmasa bile sanki başından su damlar. İslam üzere insanlarla savaşıp. Haçı kırar. Domuzu öldürür. Cizyeyi kaldırır. Onun zamanında Allah İslam'dan başka bütün dinleri yok eder. Mesih, Deccâl'i de helak eder. Sonra yeryüzünde kırk sene kalır. Sonra ölür ve üzerine müslümanlar cenaze namazı kılarlar.⁹⁸

Cabir b. Abdillâh (r.a.)'dan Rasulullah (s.a.v.)'in söyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

Hz. İsa incek ve müslümanların emiri: “Gel bize namaz kıldır” diyecek. O “Hayır, siz birbirinize emirsiniz. Bu, Allah'ın bu ümmete bahşettiği bir şereftir” şeklinde cevap verecektir.⁹⁹

⁹⁷ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, s.800. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, ss.617-618.

⁹⁸ İmam ‘Abdul Mālīk el-Mālīkī, *Eşrātu's-Sā'a ve Zihābu'l-Ahyār ve Bekāi'l-Eşrār* (Riyad: Dāru Edvai's-Selef , 2005), ss.134-135. Bkz. Ebū Dāvūd Süleymān es-Sicistānī, *Sunen Ebū Dāvūd* (Beyrut: Mektebe el-İsraiyye, tsz.) c.4, s.117.

⁹⁹ Muslim b. Heccāc en-Nīsābūrī, *el-Musned es-Sahih el-Muhtasar bi Nakli'l-Adl 'ani'l-Adl ilā Rasūlillāh Şallāhu'aleyhi ve Sellem* (Beyrut: Dāru İhyā' et-Turāş el-'Arabī, tsz.) c.5, s.137.

Bu hadislerde Hz. İsa'nın Beytü'l-Makdis'e ineceği zikredilmemiştir. Buna göre Muḳātil b. Suleymān, Hz. İsa'nın Beytü'l-Makdis'e ineceği haberini muhtemelen *İsrāiliyyāt* kaynaklarından almıştır.

2.1.3. İsrâfil'in Sûra Üflemesi

Muḳātil b. Suleymān, Ṭāhā Sûresinin 108. âyetini açıklayarak kıyamet günü olaylarını *İsrāiliyyāt* bilgileri ile anlatmıştır. Bu konuyu dile getiren âyet şudur:

O gün herkes çağırıcıya uyar; ondan kaçıp kurtulma imkânı yoktur. Rahmânın heybetinden sesler kısılmıştır; artık çok hafif sesler dışında bir şey işitemezsin.¹⁰⁰

Muḳātil b. Suleymān'a göre kıyamet günü İsrâfil, Beytul-Makdis'teki kaya üzerinde ayakta durarak sûra üfleyecektir. O gün geldiğinde insanlar sûrun sesinden başka bir tarafa yönelemeyeceklerdir.¹⁰¹

Aynı şekilde, Muḳātil b. Suleymān Kâf Sûresinin 41. âyetini açıklarken sûra üflemeye dair bir haberden de bahsetmiştir:

Seslenin, yakın bir yerden seslendiği gün için dinlemede ol.¹⁰²

Önceki yorumladığı âyet gibi, Muḳātil bu âyette İsrâfil'in Beytu'l-Makdis'teki sahra (kaya) üzerinde ayakta duracağını belirtmiştir. Ona göre burası yerin semâya en

¹⁰⁰ Ṭāhā, 20/108.

¹⁰¹ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, c.3, s.41.

¹⁰² Kâf, 50/41.

yakın olduğu mekan olup on sekiz mildir. Burası yerin ortasıdır.¹⁰³ Bu konuda Muḳātil b. Suleymān aynı şekilde İsrā' Sûresinin 52. âyetini yorumlayarak sura üflemeye dair bir olaydan tekrar bahsetmiştir. İsrâfil, Beytu'l-Makdis'te sûra üfleyerek insanları böyle çağırarak; “Ey dağılmış etler, ey parçalanmış kopmuş damarlar, ey darmadağın olmuş saçlar, ruh üflenmek, amellerinizin karşılığı verilmek va aranızda hükmedilmek üzere çıkın” diyecektir.¹⁰⁴ İnsanlar kabirlerinden çıkıp sesin geldiği tarafa doğru gidecekler ve Beytu'l-Makdis'te toplanacaklardır.¹⁰⁵

Bu konuda, Mekke'nin birinci ve ikinci dönemlerine ilişkin yorumlarda ortak *İsrâiliyyât* haberleri yer almıştır. Yani iki dönemde de İsrâfil'in Beytu'l-Makdis'te sûra üfleyeceği haberleri bulunmaktadır. Böylece daha net anlıyoruz ki Muḳātil b. Suleymān Kâf Sûresi 40. âyetini ve İsrā' Sûresi 52. âyeti yorumlarken Ehl-i Kitap'tan *İsrâiliyyât* haberlerini nakletmiştir.

2.1.4. Cennet Nimetleri

Muḳātil b. Suleymān, İnsan Sûresi 20-22. âyetleri açıklarken *İsrâiliyyât* bilgileriyle detaylı olarak cennet nimetlerinden bahsetmiştir:

¹⁰³ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, c.4, s.132. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, s.88.

¹⁰⁴ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, c.2, s.535. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, ss.453-454.

¹⁰⁵ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, c.2, s.535. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s.454.

Orada etrafa göz gezdirdiğinde benzersiz nimetler ve muhteşem bir saltanat görürsün. Oradakilerin üzerlerinde yeşil renkli, ince ve kalın ipek elbiseler vardır; gümüş bileziklerle süslenmişlerdir, Rableri onlara tertemiz bir içecek verir. Bunlar sizin ödülünüzdür, çabanız boşa gitmemiştir.¹⁰⁶

Muḳātil b. Süleymān cennet ehline dair özellikleri açık bir şekilde anlatmıştır. Ona göre Cennet ehlinin hepsi aynı ölçüde olacaktır. Ebedi olarak otuz üç yaşında olacaklardır ve hiç yaşlanmayacaklardır. Bütün erkekler ve kadınlar, Hz. Yusuf kadar güzel olacaklardır. Pınardan içerken, kalbindeki kin, üzüntü, kıskançlık, keder temizlenecektir. Bu su ile Allah onların kalbini temizleyecektir. Kalbleri Hz. Eyyûb'un kalbi gibi olacak, dilleri de Hz. Muhammed'in dili gibi Arapça olacaktır. Ondan sonra dünyadaki iki katib meleklerle cennet kapısına girerler. Cennette her birinin bir sarayı vardır. Bu sarayın içinde yetmiş saray vardır. Her sarayın bünyesinde yetmiş ev vardır. Her kişi altından bir taç takınacaktır. Bu taçta ise yetmiş zülûf bulunacaktır. Elllerinde biri altından, biri gümüşten, biri inciden üç bilezik bulunacaktır. El ve ayak parmaklarında altın ve gümüşten çeşitli şekillerde taşların bulunduğu yüzükler olacaktır. Sofralarının üzerinde altın ve gümüşten yetmiş bin kap bulunacak ve her kapta da yetmiş çeşit yemek olacaktır. Cennet ehli, bütün yemekleri kırk kişinin yediği gibi yiyeceklerdir. Allah onlara bin çeşit içeceği içecek iştah verecektir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ İnsān, 76/20-22.

¹⁰⁷ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.4, ss.528-533. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, ss.324-327.

Ayrıca, Muḳātil b. Süleymān Şad Sûresi 52. âyeti *İsrâiliyyât* haberleri ile açıklamıştır:

Yanlarında eşlerinden başkasına bakmayan yaşıt dilberler olacak.¹⁰⁸

Muḳātil'e göre cennet ehlinin eşleri otuz üç yaşında olacaktır. Onlar eşlerinin dışında kimseye bakmayacak çünkü kocalarına aşık olacaklardır.¹⁰⁹

2.1.5. Cehennem Ehli

Muḳātil b. Süleymān Zuẖruf Sûresi 77. âyeti yorumlarken cehennem ehlini *İsrâiliyyât* haberleriyle anlatmıştır:

Ey Mâlik, Rabbin bizim işimizi bitirsin!' diyecekler; o da 'burada kalıcısınız' cevabını verecektir.¹¹⁰

Muḳātil'e göre cehennemde Mâlik cehennem ehlinin sorularına kırk yıl kadar cevap vermeyecektir. Kırk yıl geçtikten sonra Allah Mâlik'e onlara cevap vermek için vahyedecek ve onlara cehennemde kalacağını söyleyecektir.¹¹¹

Gördüğümüz kadarıyla ikinci Mekke döneminde indirilen âyetler bu dönemde meydana gelen olaylar ile bağlantılıdır. Hz. Muhammed'in risalet görevinin

¹⁰⁸ Şad, 38/52.

¹⁰⁹ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, s.650. Krş. Muḳātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.511.

¹¹⁰ Zuẖruf, 43/77.

¹¹¹ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, s.803.

başlangıcından itibaren kendisine karşı büyük muhalefet olmuştur. Bundan dolayı bu dönemde kıyamette olaylar, cennet ve cehennemle ilgili âyetler indirilmiştir. Nöldeke'nin, Mekki sûrelerle ilgili olarak birinci ve ikinci dönemi bütün kabul edecek olursak, 'en önemlisi kendisini etki altına alan ve bu tür büyük sonuçları olan duygu değişimini ortaya çıkartan şeyin cehennemlik olma korkusu ve cennet nimetleri olduğunu' söylemek mümkün olabilir.¹¹²

Montgomery Watt'a (ö. 2006) göre, aslında bu dönemde indirilen âyetler hükmün kesinliği ve kaçınılmazlığı konusuna vurgu yapmaları sebebiyle, muhalefetin ortaya çıkmaya başladığı ve ahirette hesabın gerçekliğini ifade etmek içindir. Böylece âyetler çok sayıda uhrevi düşünceler içermektedir. Bu konuda Muḳātil b. Süleymān bu âyetlerle ilgili, uhrevi hükmün ardından hem mükâfat hem de cezayı daha net ve kapsamlı yorumlamak amacıyla *İsrā'iliyyāt* bilgilerini kullanmıştır.

2.2. Geçmiş Milletlere Azapları

Birinci Mekke döneminde indirilen âyetler gibi, İkinci Mekke döneminde de geçmiş milletlerin azapları ile ilgili âyetler indirilmiştir. Bu âyetlerde ortak konular yer almıştır. Fakat; Muḳātil b. Süleymān, kapsamlı bir şekilde yorum yapmak için tefsirine daha fazla *İsrā'iliyyāt* bilgilerini eklemiştir. Bu dönemde daha önceki dönemde bulunmayan kıssalardan Şuayb kavmine verilen azaplar da bulunmaktadır.

¹¹² W. Montgomery Watt, *Hiz. Muhammed Mekke'de* (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016), s.97.

2.2.1. Nuh Kavmi Helak Edilmesi

Muḳātil b. Suleymān, Nūḥ Sûresi 11-12. âyetleri ve Mu'minūn Sûresi 27. âyetini açıklarken, Allah'ın Nuh kavmini nasıl azablandırıldığını *İsrâiliyyât* bilgileriyle net bir şekilde anlatmıştır. Bu âyetlerde şöyle denilmektedir:

(Dinleyin ki) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsin. Mallar ve oğullar vererek sizi desteklesin, size bahçeler versin ve sizin için ırmaklar akıtısın¹¹³

Bunun üzerine ona şöyle vahyettik: “Bizim gözetimimiz altında ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap. Buyruğumuz geldiğinde sular coşup yükselmeye başlayınca her cinsten birer çift hayvan ile kendileri aleyhinde hüküm kesinleşmiş olanların dışındaki aileni gemiye al; ama o haksızlığa sapmış olanlar konusunda sakın bana bir şey söyleme! Onlar kesinlikle boğulacaklar!”¹¹⁴

Muḳātil'e göre Nuh kavmi, Hz. Nuh'u uzun bir süre yalanladı. Birinci Mekke döneminde daha önce değinilen *İsrâiliyyât* bilgileri gibi; Hz. Nuh dokuz yüz elli yıl boyunca kavmini tevhide davet etmiştir. Fakat onu hiç dinlememişler; putlara tapmışlar ve kibirli olmuşlar, hatta şeytanların Nuh kavminin küfürde ne kadar ileri gittiğini gösteren anıtlar diktiklerine varan yorumlar yapılmıştır.¹¹⁵ Bu yüzden Allah, onlara acı bir azap vermiş;¹¹⁶ topraklarına kırk yıl boyunca hiç yağmur yağdırmamış ve oradaki

¹¹³ Nūḥ, 71/11-12.

¹¹⁴ Mu'minūn, 23/27.

¹¹⁵ ‘Abdul Ḥakīm ‘Abdu’l-Hina Ḳāsım, *es-Şabru ‘inde Enbiyā’illāh*, s.61.

¹¹⁶ ‘Abdurrahman Ḥasan Canbuḳa el-Meydānī, *Nūḥ ‘Aleyhi’s-Selām ve Ḳavmuḥu fī’l-Ḳur’āni’l-Mecīd*, (Beyrut: ed-Dāru’s-Şāmiyye, 1990), s.43.

kadınları kısırılaştırmış ve onlar doğum yapamamışlardır. Sonuçta bahçeleri ve hayvanları harap olmuştur.

Nuh tufanı Şam'da Ayn Verde denilen yerde gerçekleşmiştir. O günde Hz. Nuh'un gemisine kırk erkek ve kırk kadın olmak üzere toplam seksen kişi Nuh'un gemisine binmiştir. Bunlar; Hz. Nuh'un oğulları olan Sam, Ham ve Yafes'tir. Sam'ın oğulları: Araplar, Sevadlar, Farşlılar, Ahvazlar, Hayretler, Mösüllar ve 'Allar'dır. Ham'ın oğulları: Sudanlılar, Kıptîler, Andaluslar, Babarlar, Pakistanlılar ve Hintliler'dir. Yafes oğulları ise Türkler, Rumlar, Ye'cüc-Me'cüc, Cinler ve Horasanlılar'dır.¹¹⁷

Taberî tefsirinde Hz. Nuh'un gemisine binenlerin sayısı da yer almıştır. Bu rivâyetlerde şöyle denilmektedir:

Nuh'un beraberinde üç oğulunu, onların üç hanımını ve kendi karısını taşıdığı ve onların, eşleriyle beraber sekiz kişi oldukları rivâyet edildi. Oğullarının isimleri Yâfes, Sam ve Ham idi.¹¹⁸

Nuh, beraberinde gemide seksen kişiyi taşıdı.¹¹⁹

¹¹⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c.3, s.155. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, s.122.

¹¹⁸ Hasan Selbes, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vilin İsrailiyyat Açısından Tahlili* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 1998), s.34. Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili'l-Çur'an*, c.7, s.42. "Rivâyet zinciri: "Bize Kâsım, Huseyin'den, o Haccâc'dan, o İbn Cureyc'den rivâyet etti."

¹¹⁹ Selbes, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vilin İsrailiyyat Açısından Tahlili*, s.34; Taberî, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili'l-Çur'an*, c.7, s.43. Rivâyet zinciri: "Bize Kâsım, Huseyin'den, o Haccâc'dan, o İbn Cureyc'den, o da İbn 'Abbâs'tan rivâyet ettiğine göre..."

Bu haberler İbn Cureyc tarafından rivâyet edilmiştir. Tefsir ve hadis ilimlerinde İbn Cureyc, *İsrâiliyyât* haberlerini rivâyet eden bir ravi olarak tanınır.¹²⁰ Dolayısıyla bu rivâyet Ehl-i Kitap'tan nakledilmiştir.

Tevrat'ın Tekvin kitabındaki açıklamalara göre Nuh tufanı, insanların şirkler ve günah işlemleri sebebiyle Allah tarafından onlara takdir edilen bir cezadır. Metinde “Tanrı Nuh’a, “İnsalığa son vereceğim” dedi, “çünkü onlar yüzünden yeryüzü zorbalıkla doldu. Onlarla birlikte yeryüzünü de yok edeceğim”¹²¹ ifadeleri bunu teyit etmektedir. Hz. Nuh’un gemisine binen insanlar ve hayvanlar detaylı olarak zikredilmiştir. Allah, Nuh’tan, insanlar ve hayvanlardan birer çift ve yemek için gıda almasını istemiştir.¹²² Hz. Nuh’un üç oğullarının isimleri de zikredilmiştir: “Nuh, oğulları Sam, Ham, Yafet, Nuh’un karısıyla üç gelini tam o gün gemiye bindiler”.¹²³ Ayrıca Tevrat’a göre Allah, “Çünkü yedi gün sonra yeryüzüne kırk gün kırk gece yağmur yağdıracağım. Yarattığım her canlıyı yeryüzünden silip atacağım”¹²⁴ diyerek tufanın süresi açıklamıştır.

2.2.2. ‘Ad Kavminin Azaplandırılması

İkinci Mekke döneminde ‘Ad Kavmine gönderilen azaplarla ilgili benzer âyetler indirilmiştir. Bu âyetlerde şöyle denilmektedir:

¹²⁰ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi* (Ankara: Fezr Yayınları, 2014), ss.108-111.

¹²¹ Tekvin, 6:13.

¹²² Tekvin, 6:14-22.

¹²³ Tekvin, 7:13.

¹²⁴ Tekvin, 7:4.

Onların üzerine bitmek bilmeyen o kara günde şiddetli bir kasırga gönderdik. İnsanları sökülmiş hurma kütükleri gibi çekip alıyordu.¹²⁵

Mukātil b. Suleymān bu âyetleri, birinci Mekke dönemindeki aynı konuyla ilgili indirilen âyetler gibi yorumlamıştır. O, bu âyetteki “*rīhin şarşarin ‘āṭiyah*” ifadesini tekrar anlatmıştır. “*Rīhin şarşarin ‘āṭiyah*” ifadesinin son derece soğuk bir rüzgar olduğunu söylemektedir. ‘Ad kavimleri, yedi gün boyunca fırtına ile azaplandırıldıktan sonra sekizinci günde öldüler. Onlar, bu azabın şiddetini, yere yıkılırken dalları bulunmayan hurma ağacına benzetmektedir.¹²⁶

Mukātil’in uzunca zikretmiş olduğu ve *İsrāiliyyāt*’tan olduğu söylenen bu haberi, Ṭaberī (ö. 310/923) ve İbn Keşir (ö. 774/1373), İbn İshāk (ö. 161/768) rivâyet ile nakletmektedir.¹²⁷ İbn Keşir bu haberin isnadının garīb olduğunu belirtmektedir. Tefsir ve hadis ilimlerinde İbn İshāk, *İsrāiliyyāt* haberleri rivâyet eden meşhur bir ravi olarak tanınır. Dolayısıyla bu haber muhtemelen *İsrāiliyyāt* bilgisini içermektedir.

2.2.3. Salih Kavminin Azaplandırılması

Salih kavmi, adı geçen ‘Ad kavminin tapındığı gibi putlara tapınmıştır. Bunlar, Vad, Hahl ve el-Lât idi. Onlar, bu putların kendi hayatlarına tesir ettiklerine, sağlık ve

¹²⁵ Kamer, 54/19-20.

¹²⁶ Mukātil b. Suleymān, *Tefsīru Mukātil b. Suleymān*, c.4, s.180. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.4, ss.124-125.

¹²⁷ Bkz. İbn Keşir, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, c.2, ss.216-217. Rivâyet zinciri: “Muḥammed ibn İshāk dedi ki...” Bkz. Ṭaberī, *Cāmiu’l-Beyān ‘an Te’vīli’l-Ḳur’ān*, c.5, ss.219-220. Rivâyet zinciri: “Bize İbn Humejd, Seleme’den, o da ibn İshāk’tan rivâyet ettiğine göre...”

rızık verdiklerine inanmışlardır. Onlara ibadet ve dua etmişlerdir. Onların yoldan çıkmalarının neticesinde Allah M.Ö. 19. yüzyılda onları helak etmiştir.¹²⁸ Bu konuyu ifade eden âyetler şunlardır:

Şöyle cevap verdiler: “Sen ve beraberindekiler bize uğursuz geldiniz.” Salih, “Başınıza gelenler Allah katındandır. Doğrusu siz imtihana çekilen bir topluluksunuz” dedi. O şehirde dokuz elebaşı vardı; bunlar yeyüzünde bozgunculuk yapıyor, iyileştirme ve düzeltme cihetine gitmiyorlardı.¹²⁹

Muḳātil, bu âyetleri detaylı bir şekilde anlatmamıştır. Çünkü birinci Mekke döneminde ortak konuyla ilgili olan başka bir âyeti (Şems 14. âyet) kapsamlı olarak *İsrâiliyyât* bilgileriyle tefsir etmiştir. Dolayısıyla bu âyetle önceden bahsettiklerini tamamlamaya çalışmıştır. Ona göre, Salih kavmi, günah işlemeleri ve Allah’a itaat etmemelerinden dolayı belaya maruz kalmışlardır. Onlar, Çarşamba gecesi dişi deveyi kestikten sonra, Cumatesi günü Cibril’in kanadıyla helak oldular. Bu konuda Muḳātil dişi deveyi kesenlerin isimleri zikretmiştir. Bunlar: Qadar b. Sâlif b. Cedâ, Mısdâ‘, Bab ve Yebab, ‘Azîz b. ‘Abîd, Huzeyl, Zû ‘Ayn, Hedn ve Sevâb idi.¹³⁰

İbn Keşîr, tefsirinde deveyi kesenin isimlerinden de bahsetmiştir. Ona göre, deveyi kesenlerin isimleri Qadar b. Sâlif ve Mısdâ‘ idi.¹³¹ Deveyi boğazladılar âyeti için

¹²⁸ Hadi Ḥasan Te’vîl, *Enbiyâ’ fi’l-Ḳur’ân Terakû Āşāran* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2006), s.82.

¹²⁹ Neml, 27/47-48.

¹³⁰ Muḳātil b. Suleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*, c.3, s.311. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, ss.251-252.

¹³¹ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Ḳur’âni’l-‘Azîm*, c.2, s.238.

yorum yaparak “En doğrusunu Allah bilir” demiştir. Dolayısıyla deveyi boğazlama işi kabilenin tamamına isnad edilmiş olmaktadır.

2.2.4. Lut Kavminin Azaplandırılması

Hız. Lut, Hız. İbrahim ile aynı asırda yaşamıştı. Kitab-ı Mukaddes’te anlatılanlara göre, İbrahim’in yeğeni olarak takdim edilmektedir.¹³² Hız. İbrahim’in Hız. Nuh ile doğum yılları arası 890 yıldır. Hız. Nuh 950 yıl yaşamıştır. Dolayısıyla Hız. Lut, Nuh tufanından sonra yaklaşık M.Ö 1861-1686 yılları arasında yaşamıştır. Lut kavmi, M.Ö. on sekizinci yüzyılda helak edilmiştir.¹³³ İkinci Mekke döneminde bu konuyu açıklayan âyetler şunlardır:

Aslında Lut, kendilerini bizim amansız yakalayışımıza karşı uyarılmıştı; ama onlar bu uyarıları şüpheyle karşıladılar. Üstelik onun misafirleriyle ilgili çirkin bir talepte bulundular. Biz de gözlerini silme kör ediverdik; tadın bakalım azabımı ve uyardığım sonuçları!¹³⁴

Ardından yurtlarının altını üstüne getirdik, üzerlerine taşlaşmış çamur yağdırdık!¹³⁵

Muḳātil b. Suleymān, Lut kavminin dünyada kendilerine yapılan tehditlere kulak asmamalarından dolayı Allah’ın onları Cibril’in kanadıyla cezalandırmayı düşündüğünü ifade etmiştir. Lut kavmi, Hız. Lut’a kötülük yapmak amacıyla evinin kapısını kırmıştır.

¹³² Tekvin, 11/27-28.

¹³³ Te’vîl, *Enbiyā’ fî l-Ḳur’ān Terakū Aşāran*, s.126.

¹³⁴ Ḳamer, 54/36-37.

¹³⁵ Hicr, 15/74.

Cibril Hz. Lut'u korumak için onlara kanadı ile vurunca gözleri görmez oldu, kör oldular.¹³⁶ Hicr Sûresi 74. âyetindeki “*siccîl*” ifadesini de açıklamıştır. Ona göre, “*siccîl*”, taş ile tîn/çamur karışımıdır. Lut kavmi, “*siccîl*”den taş yağdırılarak azaplandırılmıştır. Bunların şehirleri; Sodom, Gomora, ‘Âmuvā se Sābūrā, Mekke ile Şam arasındadır.¹³⁷

Kitab-ı Mukaddes’te de aynı şekilde nakledilen bu hadiseyi Muḳātil tefsir kitabına almıştır:

Kapıya dayanan adamları, büyük küçük hepsini kör ettiler. Öyle ki, adamlar kapıyı bulamaz oldu.¹³⁸

Rab, Sodom ve Gomora’nın üzerine gökten ateşli kükürt yağdırdı. Bu kentleri, bütün onayı, oradaki insanların hepsini ve bütün bitkileri yok etti.¹³⁹

Kur’an’da Lut kavmi ile ilgili âyetler detaylı olarak yer almamaktadır. Dolayısıyla Muḳātil b. Suleymān, Lut kavmi ile ilgili âyetleri daha net ve kapsamlı bir şekilde açıklamak maksadıyla Ehl-i Kitap’tan nakledilen *İsrâiliyyât* haberlerini kullanmıştır. Bu konuda, Muḳātil b. Suleymān tefsiri ile Kitab-ı Mukaddes arasında Lut kavmiyle ilgili haberler konusunda küçük benzerlikler ve farklılıklar vardır. Hz. Lut’a

¹³⁶ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, c.4, s.183. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebîr*, c.4, s.123

¹³⁷ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, c.2, s.434. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebîr*, c.2, s.373.

¹³⁸ Tekvin, 19:11.

¹³⁹ Tekvin, 19:24-25.

meleklerin gelmesi ve Melek tarafından Lut kavminin gözlerini kör etmesi hadiseleri ortak bir konudur.¹⁴⁰ Fakat Lut kavminin yok edilmesi ile ilgili konularda farklı bir ifade çıkar. Kitab-ı Mukaddes'te anlatılanlara göre Lut kavmi gökten ateşli kükürt yağmuruyla azaplandırılmıştır. Muḳātil b. Suleymān ise, “*siccīl*” ifadesini açıklayarak Lut kavmi taş ile tîn/çamur karışımı bir yağmurla azaplandırıldığını düşünmüştür. Bu konuda Muḳātil'in açıklamaları Kitab-ı Mukaddes'in anlatımlarından biraz farklıdır.

2.2.5. Şuayb Kavminin Azaplandırılması

Medyen ve Eyke halkları Hz. Şuayb'in kavimleriydi. Hz. Şuayb onlara peygamber olarak gönderilmiştir. Onlar putperest, ahlaksız ve hırsız bir toplumdular. Hz. Şuayb güzel sözle tevhide davet etmiş, kötülük ve isyanı yasaklamıştır. Fakat davetini dinlememişlerdi. İkinci Mekke döneminde bu konuyla ilgili indirilen âyetler şunlardır:

Eyke halkı da gerçekten bir zalimler topluğu idi. Biz onların da cezasını verdik. Bu iki şehir açıkça bilinen bir yol üzerindedir.¹⁴¹

Eğer doğru sözlü isen, haydi üstümüze gökten azap yağdır. Şuayb, “Yaptıklarınızı en iyi bilen rabbimdir” dedi. Onu yalancılıkla suçladılar, derken gölge gününün azabı üzerlerine çöktü. O gerçekten büyükbirgünün azabıydı.¹⁴²

¹⁴⁰ Tekvin, 19: 9-11.

¹⁴¹ Hicr, 15/78-79.

¹⁴² Şu‘arā, 26/187-189.

Mukātil b. Suleymān, Hz. Şuayb'ın kavmi ile ilgili âyetleri isnad vermeksizin *İsrâiliyyât* haberleriyle tefsir etmiştir. Ona göre “*Eyke*” ormanlık demektir. Orada ağaçlar, özellikle beyaz gül ağaçları vardır. “*Aşhabu'l-Eyke*” ise Şuayb'ın kavmidir. Allah onları böyle bir şekilde azaplandırmıştır: Allah, Şuayb kavmine bir süre rüzgar göndermemiş, evlerinde sıcaktan bunalmaya başlamış olduklarından dolayı evlerinden çıkıp gölgelenmek amacıyla ağaçların olduğu tarafa gitmişler. Fakat ağaçların arasında evlerindeki sıcaktan daha büyük bir sıcakla karşılaşmışlardı. Yedi gün sonra Allah onlara içinde azab bulunan bir bulut göndermiş, ormandan çıkmışlar, bulutun altında gölgelenmiş, güneşin aşırı sıcaklığından kurtulmak maksadıyla birbirlerini çağırmışlardı. Böylece bulutun altında toplandıkları zaman Allah şiddetli sıcak ve kederli bir azapla onları helâk etmiştir.¹⁴³ Mukātil “*yevmu'z-zulle* azabı budur” demiştir.

Taberî tefsirinde İbn ‘Abbās ve İbn Cureyc tarafından nakledilen benzer rivâyetler yer almıştır. Bu rivâyetler şu şekildedir:

“Allah, onlara (Şuayb kavmine) şiddetli bir sıcak musallat etti. Bu sıcak yedi gün devam etti. Sonra Allah bir bulut gönderdi. Onun altında gölgelenen biri, kavminin diğer insanlarına da haber vererek bulut'un gölgesinin çok rahat olduğunu söyledi. Bütün kavim bulut'un ölgesine toplanınca bulut ateşlendi ve onların hepsini yaktı.”¹⁴⁴

¹⁴³ Mukātil b. Suleymān, *Tefsīru Mukātil b. Sulcymān*, c.2, ss.434-435. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, ss.227-228.

¹⁴⁴ Taberî, *Cāmi‘u'l-Beyān ‘an Te‘vīli'l-Ḳur‘ān*, tah. Maḥmūd Muḥammed Şākır ve Aḥmed Muḥammed Şākır (Kahire: Merkēzu'l-Buḥūs ve'd-Dirāsātu'l-‘Arabiyye ve'l-İslāmiyye, 2001), c.17, ss.639-640. Bkz. Taberî, *Taberî Tefsīrî*, terc. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin (İstanbul: Hisar Yayınları, 1996), s.245.

Tefsir rivâyetlerinde İbn ‘Abbās ve İbn Cureyc *İsrâiliyyât* bilgilerini rivâyet eden raviler olarak tanınırlar. Dolayısıyla Şuayb kavminin helak edilmesi ile ilgili Muḳātil b. Suleymān, İbn ‘Abbās ve İbn Cureyc’den nakledilen *İsrâiliyyât* haberleri benzerdir.

Kitab-ı Mukaddes’te Hz. Şuayb’ın ismi Yetro olarak geçmektedir.¹⁴⁵ Medyen kâhini Yetro, Hz. Musa’nın kayın atası idi.¹⁴⁶ Hūd Sûresinin 89. âyetine dayanarak Hz. Şuayb ile Hz. Lut’un yaşama dönemlerinin yakın olduğu düşünülmektedir. Şuayb kavmi M.Ö 6. yüzyılda helak edilmiştir. Onların peygamberleri M.Ö. 1600-1500’da yaşamıştır.¹⁴⁷

Bu *İsrâiliyyât* haberlerinden anlaşıldığına göre Şuayb kavmiyle geçmiş kavimlerin helakları birbirlerine benzemektedir. Şuayb kavmi; Nuh, Hud, Salih ve Lut kavimleri gibi, içinde rahmet olmayan azap fırtınaları, taş yağmurları ve tufanın azgın sularıyla helak edilmiştir. Burada Şuayb kavmine, onların Hz. Şuayb’ın uyarılarına kulak asmayıp onu yalanladıkları için, Allah güneşin aşırı sıcakıyla onlara şiddetli bir azap göndermiştir.

Bu âyetlerdeki Nuh, ‘Ad, Salih, Lut ve Şuayb kavimleri kıssalarının anlatımı, Tevrat’taki anlatımla karşılaştırıldığında, bazı farklılıklar gözlemlenmektedir. Tevrat’ın kitaplarında onların kıssaları anlatılmaktadır. Ancak Kur’an’ın anlattığı şekilde teferrutalı anlatmaz. Örneğin Tevrat’ın değindiği Nuh’un gemisine binenlerin sayısı ve

¹⁴⁵ Çıkış, 3:1-10.

¹⁴⁶ Çıkış, 3:2; 4:18.

¹⁴⁷ Te’vîl, *Enbiyâ’ fi’l-Ḳur’ân Terakû Āsāran*, s.155.

Hız. Nuh'un oğullarının isimlerinin geçtiğı konuşmadan Kur'an'da söz edilmez. Bundan dolayı Muḳātil b. Suleymān, bu âyetleri daha kapsamlı tefsir etmek için Ehl-i Kitap'tan aldığı *İsrâiliyyât* bilgilerini kullanmıştır.

Halbuki, Mekke döneminde indirilen geçmiş milletlerin azapları konularıyla ilgi âyetler kıymetli ve ibret vericidir. Bu kıssaslar Mekke'de müşrikleri uyarmak maksadıyla anlatılmıştır. Rasul'un yaşadığı dönemler, Araplar'da şirkin en belirgin olduğu dönemlerdi. Birçok Kur'an âyetinde onların Allah ile birlikte başka tanrılar kabul ettikleri yer almaktadır. Mekke'deki müşrikler ya da onlardan bir kesim, meleklerin Allah'ın kızları olduğuna inanıyorlardı. Meleklerin Allah ile aralarında bir vasıta olduğunu düşünüyorlardı. Ayrıca onlar da putlara tapmışlardı. Bunlar Lāt, Uzzā ve Menāt idi. Allah'tan başka bunlara da ibadet ve dua etmişlerdi. Hicazlılar Menāt ile yağmur talep ediyorlardı. Hatta o dönemde şahıslar bu putların isimleriyle isimlendirilmiştir. Mesela, Ebū Ṭālib'in ismi 'Abdu'l-Menāf'tır. Menāf ismi Menāt putundan alınmıştır. Peygamber'in amcası Ebū Leheb'in ismi 'Abdu'l-Uzzā'dır. Usdu'l-Ğabe'de adları ya da babalarının adları 'Abdu'l-Lāt, Zeydu'l-Lāt ve Teymu'l-Lāt olan sahabeler zikredilmiştir.¹⁴⁸

Mekke döneminde de Hız. Peygamber'in çağırısına karşı duran Mekke'nin liderleri, büyükleri, efendileri, eşrafı ve zenginlerinin etkisiyle Hız. Muhammed aleyhtarlığı oluşmuştu. Onlar, önceki peygamberlerin gösterdiği gibi, Hız.

¹⁴⁸ İzzet Derveze, *Hız. Muhammed'in Hayatı* (İstanbul: Yarın Yayınları, 2015), s.86.

Muhammed'den de mucizeler ve deliller göstermesini istediler.¹⁴⁹ Fakat Hz. Muhammed onlara mucize gösterince onların çoğu inanmamışlardı. Onlar, Hz. Muhammed'e şair, kâhin, sihirbaz, büyülenmiş ve mecnun demişlerdi. Hatta onun söylediklerinin şeytanın fısıltıları olduğunu iddia etmişlerdi.¹⁵⁰ İşte Hz. Muhammed'e müşriklerin yaptıkları geçmiş peygamberlere karşı duran muhaliflerin yaptığı gibi yapmışlardır. Bu nedenle bu dönemde Mekke'de müşriklere uyarmak amacıyla adı geçen kavimlerin helak edilmesi kıssaları ile ilgili âyetler indirilmiştir.

2.3. Peygamberler Kıssaları

İlk Müslümanlar, Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul ettiğinde Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerle ilgili bazı şeyleri öğrenmeleri gerekmektedir. Bu nedenle İkinci Mekke döneminde peygamber kıssaları ile ilgili âyetler indirilmiştir.¹⁵¹

Muḳātil b. Suleymān, peygamberler kıssaları ile ilgili âyetleri açık bir şekilde anlatmak amacıyla *İsrāiliyyāt* bilgilerini kullanmıştır. Aşağıda peygamber kıssalarıyla ilgili âyetleri, hakkında Muḳātil'in yorumlarını incelemeye çalışacağız.

¹⁴⁹ Kate Zebiri, "Argumentation," Andrew Rippin (ed.), *The Wiley Blackwell Companion to the Qur'an* (bby: Blackwell Publishing, 2017) içinde, ss.342-343.

¹⁵⁰ İzzet Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, s.87.

¹⁵¹ Nöldeke, *The History of the Qur'ān*, s.98; Nöldeke, *The Introductory Essay By Theodor Nöldeke*, s.20.

2.3.1. Hz. Adem

İbranice’de ‘Adamah/Adam’ kelimesi ‘ekili alan’ ya da genel manada insan ve insan türünü ifade etmek için kullanılır.¹⁵² Semavi dinlere göre, Hz. Adem ilk insan ve ilk peygamberdir. Künyesi Ebū’l-Beşer (insanlığın babası)dir. Hz. Adem’in insanlığın babası oluşu sebebiyle müfessirler bu konuya önem vermiştir. İkinci Mekke döneminde bu konuyla ilgili indirilen âyetler şunlardır:

Hani Rabbin meleklerle demişti ki, “Ben çamurdan bir insan yaratacağım”. Ona tam şeklini verip ruhumdan da üflediğim vakit hemen onun için secdeye kapanın. Bunun üzerine meleklerin hepsi secde ettiler. Yalnız İblis hariç: o, kibir duygusuna kapılıp Kafirlerden oldu.¹⁵³

İnsan, şerri de istediği gibi ister İnsan pek aceledcidir!¹⁵⁴

İnsan aceleci olarak yaratılmıştır. Size âyetlerimi göstereceğim; benden acele istemeyin.¹⁵⁵

Muḳātil b. Suleymān, bu âyetleri tefsir ederken *İsrāiliyyāt* bilgilerini kullanarak Hz. Adem’in yaratılışını anlatmıştır. Ona göre, Hz. Adem’in ilk yaratılan organı “‘*acbu’z- z’anbī*” (kuyruk kemiği), son yaratılan organı ise tırnaklarıdır. Onu hilkatinin

¹⁵² Güngör Karauğuz, *Adem’in Çocukları* (Konya: Çizgi Kitabevi, 2015), s.34.

¹⁵³ Şād, 38/ 71-74.

¹⁵⁴ İsrā’, 17/11.

¹⁵⁵ Enbiyā’, 21/37.

diğer kısımlarına yani “‘*acbu’z- zānbi*”e yerleştirmiştir.¹⁵⁶ Cuma günü Hz. Adem’in baş tarafına ruh üflenmiştir. Hz. Adem ruhun üflenmesi tamamlanmadan önce aceleyle oturmak istemiş; ruh henüz ayaklarına ulaşmadan göbeğine geldiğinde, cesedin güzelliğine bakıp yarısı henüz çamurken oturmak istemişti. Bundan dolayı Allah, “insan pek acelecidir” buyurmuştur. İnsanlar aceleyi Hz. Adem’den miras olarak aldılar. Ruh dışarı çıkacakmış fakat çıkış yeri bulmamış, burnuna geri döndüğünde “*el-Ḥamdu lillāhi rabbi’l-‘ālemīn*” demiştir. İşte bu Hz. Adem’in ilk söylediği söz olmuştur. Allah ona karşılık vererek “İşte bunun için seni yarattım demiştir. Rabbin sana rahmet eylesin” diye buyurmuştu.¹⁵⁷

Mukātil, bu hikayeden kıymetli ibretler almıştır. Mekkeli müşrikler de, Hz. Adem gibi acelecidir. Onlar, Hz. Muhammed’in davetine karşı meydan okudular ve dünyada azabın aceleyle gelmesini kendi arzularıyla istediler. Mesela; en-Nadr b. el-Ḥāris, Hz. Peygamber’e karşı meydan okumak maksadıyla kendisine azabın acele gelmesini isteyerek Allah’a beddua etmiştir.¹⁵⁸ Böylece Mukātil’e göre, bunlar Adem’in acele etmesine benzemektedir.

Ṭaberī ve İbn Keşir tefsirlerinde Hz. Adem’in yaratılışı ile ilgili olan rivâyetler yer almıştır. Bu rivâyetler, İbn ‘Abbās, Mucāhid ve İbn Cureyc tarafından rivâyet

¹⁵⁶ Mukātil b. Süleymān, *Tefsīru Mukātil b. Süleymān*, c.3, s.653-654. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.541.

¹⁵⁷ Mukātil b. Süleymān, *Tefsīru Mukātil b. Süleymān*, c.3, s.79. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.2, s.440.

¹⁵⁸ Mukātil b. Süleymān, *Tefsīru Mukātil b. Süleymān*, c.2, s.524. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.61.

edilmektedir.¹⁵⁹ İbn Keşir'e göre, elimizde mezkûr tafsilatı ihtiva eden sahih hadisler yoktur. O halde bu bilgiler, İslam öncesi dönemin *İsrâiliyyât* bilgilerinden kaynaklanmaktadır.¹⁶⁰

Kitab-ı Mukaddes'te de Hz. Adem'in yaratılması şu şekilde anlatılmaktadır:

Tanrı Adem'i topraktan yarattı ve burnuna yaşam soluğunu üfledi. Böylece Adem yaşayan varlık oldu.¹⁶¹

Hz. Adem ile ilgili olan âyetler, İkinci Mekke, Üçüncü Mekke ve Medine dönemlerinde indirilmiştir. Böylece, ileri bölümlerde Hz. Adem ile *İsrâiliyyât* bilgilerine yer verilen âyetleri konu başlıkları halinde incelemeye çalışacağız.

2.3.2. Hz. İbrahim

Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam dinlerinde Hz. İbrahim, önemli bir peygamberdir. Bu yüzden Tevrat'ta ve İncil'de Hz. İbrahim ile ilgili olan ayrıntılı haberler yer almıştır. Ancak Kur'an'ın peygamberlerle ilgili açıklamaları detaylı olarak bahsedilmemiş, sadece genel inanç tarihleri ve peygamberlerin hayatından bazı örnekler ibret olarak verilmiştir.

¹⁵⁹ Taberî, *Cāmiu'l-Beyān 'an Te'vili'l-Ḳur'ān*, c.16, ss.271-276; İbn Keşir, *Tefsīru'l-Ḳur'āni'l-'Azīm*, ss.28-29.

¹⁶⁰ İbn Keşir, *Tefsīru'l-Ḳur'āni'l-'Azīm*, s.73-76.

¹⁶¹ Tekvin, 2:7.

a. Hz. İbrahim'in Kavminin Tapındığı Putlar

Hz. İbrahim, Nemrud krallığının Babil döneminde yaşamıştır.¹⁶² O dönemde, Hz. İbrahim'in kavmi putlara tapıyorlardı. Onun babası olan Azer, putları yapan biriydi. İşte bu konuda Muḳātil b. Suleymān Enbiyā' Sûresinin 57-64. âyetleri ve Şāffāt Sûresinin 87-89. âyetlerini açıklarken *İsrâiliyyāt* bilgilerini kullanmıştır. Bu konudaki âyetler şunlardır:

Sonra (içinden şöyle geçirdi): “Allah’a yemin ederim ki siz ayrılıp gittikten sonra putlarınıza bir oyun oynayacağım!”. (Onlar gidince) İbrahim putları paramparça etti, belki ona başvururlar diye büyük putu bıraktı. (dönüp dunumu gören) putperestler, “Bunu tanrularımıza kim yaptı? Muhakkak o, zalimlerden biridir” dediler.¹⁶³

Peki, âlemlerin rabbiyle ilgili düşünceniz nedir?. Sonra yıldızlara şöyle bir baktı; “Ben rahatsızım” dedi.¹⁶⁴

Muḳātil b. Suleymān, bu âyetleri yorumlarken Hz. İbrahim kavminin tapındıkları putları açık bir şekilde anlatmıştır. Ona göre onların tapındıkları putlar, altın, gümüş, tunç, bakır, demir ahşaptan olmak üzere yetmiş iki taneydi. Onların yıl içinde bir gün süren bir bayramı vardı. Bayram töreni için gelip bu putlara yiyecekler takdim etmişler ve onlara secde etmişlerdi. Bayram töreni yapıp döndükleri zaman da putlara secde edip

¹⁶² Ahmad Akil Bin Muda, *Islam and Its Challenges in the Globalised World* (Malezya: Partridge, 2015), s.45.

¹⁶³ Enbiyā', 21/57-64.

¹⁶⁴ Şāffāt, 37/87-89.

evlerine dönmüşlerdi. Bir gün onlar, Hz. İbrahim'in, bayramlarına gelmesi için davet etmişlerdi; ancak Hz. İbrahim "ben hastayım" demiştir.¹⁶⁵ Bu konuda Muḳātil, Hz. İbrahim'in taun hastası olduğunu haber verdiğine değinmiştir.

Muḳātil b. Süleymān, Hz. İbrahim kavminin putları kırması olayından ayrıntılı bir şekilde bahsetmiştir. Bu konuda Muḳātil şunları söylemektedir:

Onlar çıkıp gidince Hz. İbrahim önlerinde yemekler bulunan putların bulunduğu yere girmişti. Hz. İbrahim büyük put dışında onların hepsini paramparça etmişti. Büyük put, altın ve inciden olup bu putun gözleri kırmızı yakuttandı, karanlıkta ateş gibi parlamıştı. Putları kırınca baltayı bu en büyük putun önüne bırakmıştı. Törenden geri döndüklerinde putların yanına girdiler, onların parçalanmış olduklarını gördüler.¹⁶⁶

Nemrut bunlara bakınca şoka girmiştir. Hz. İbrahim'e bunları kıran olup olmadığını sormuştur. Hz. İbrahim şöyle bir cevap vermiştir: "Şu elinde balta bulunan en büyük put bu işi yapmıştır. Onu diğer küçük putlara eşit gördüğünüz için öfkelenip o putları parçalamıştı. Kırılıp parçalanmış putlara, kendilerini kimin parçaladığını sorun. Konuşmaya güçleri yetiyorsa size söylerler."¹⁶⁷

Bu konuda bir hadis-i şerifte Hz. İbrahim'in üç kez yalan konuştuğu zikredilmiştir: 1. Hz. İbrahim'in, kavmi tarafından bayram törenine davet edildiğinde

¹⁶⁵ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, s.611. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, ss.65-67.

¹⁶⁶ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, s.84. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.65.

¹⁶⁷ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, s.84. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.65.

hastayım demesi. 2. Hz. İbrahim'in, putları kimin kırdığı sorusuna cevap vermesi. 3. Tevrat'ta aynı şekilde anlatıldığı gibi, Hz. İbrahim'in eşini Mısır'da kralın adamlarına kız kardeşi olarak tanıttığı kısmı vurgulamıştır.¹⁶⁸

Hz. İbrahim'in putlara tapan kavmine karşı bir mücadele sadece Kur'an'da anlatılmaktadır; diğer kutsal kitaplarda açıklanmamaktadır. Ancak İbrahim'in gök cisimlerine bakarak Allah'ı bulması, İbrani kaynaklarda bulunmaktadır.¹⁶⁹ Kitab-ı Mukaddes'te Hz. İbrahim'in babasının adı Terah, Kur'an'da ise Azer'dir. Fakat her iki kitab'ın anlattıklarına göre o, putperesttir.¹⁷⁰

b. Hz. İbrahim'in Arz-ı Mukaddes'e Hicret Etmesi

Hz. İbrahim, putlara tapan kavmine karşı olan mücadelesinden ve Nemrut tarafından ateşe atılmasından sonra başka bir yere hicret etmiştir. Kur'an'da hicret etmesi haberinden söz edilmiştir. Ancak hangi yere ve kimle hicret ettiği açık olarak anlatılmamıştır. Bu nedenle Muḳātil b. Suleymān, bu âyeti *İsrâiliyyât* bilgileriyle yorumlamıştır:

İbrahim, “Ben rabbime gidiyorum” dedi, “O bana yol gösterecektir.”¹⁷¹

¹⁶⁸ el-Buḥārī, *Şaḥīḥu'l-Buḥārī*, c.6, s.477; Bkz. İbn Hacer el-‘Asḳālānī, *Fetḥu'l-Bārī bi Şerḥi Şaḥīḥu'l-Buḥārī*, tah. Muḥibuddīn el-Ḥaḫīb (Kahire: Dāru'r-Ruyān li't-Turās, 1987), c.6, s.451.

¹⁶⁹ Karağuz, *Adem'in Çocukları*, s.135; Ömer Faruk Harman, “İbrahim,” *DİA*, c.21, ss.266-272.

¹⁷⁰ Yeşû: 24:2; En'âm, 6/74.

¹⁷¹ Şaffât, 37/99.

Bu âyetin açıklamasında Muḳātīl, Hz. İbrahim, Hz. Sare ve Hz. Lut ile birlikte Arz-ı Mukaddes'e hicret ettiğini haber verdiğine değinmiştir. Buna göre Hz.İbrahim, ilk hicret eden kişidir. Ṭaberī tefsirinde de buna benzer bir rivâyet yer almıştır. Bu rivâyet Ḳatāde tarafından nakledilmiştir.¹⁷²

Aynı zamanda Kitab-ı Mukaddes'te de Hz. İbrahim'in Hz. Sara ve Hz. Lut ile hicret etmesi haberleri yer almıştır:

Rab Avram'a, "Ülkeni, akrabalarını, baba evini bırak, sana göstereceğim ülkeye git" dedi. Seni büyük bir ulus yapacağım, seni kutsayacak, sana ün kazandıracağım, bereket kaynağı olacaksın. Seni kutsayanları kutsayacak, seni lanetleyeni lanetleyeceğim. Yeryüzündeki bütün halklar senin aracılığınla kutsanacak. Avram Rabb'in buyurduğu gibi yola çıktı. Lut da onunla birlikte gitti. Avram Harran'dan ayrıldığı zaman yetmiş beş yaşındaydı. Karısı Sara'yı, yeğeni Lut'u, Harranda kazandıkları malları, edindikleri uşakları yanına alıp Kenan ülkesine doğru yola çıktı. Oraya vardılar.¹⁷³

Tevrat'ta Hz. İbrahim'in Kenan ülkesine Muḳātīl tefsirinde ise Arz-ı Mukaddes'e hicret ettiğini zikredilmiştir. Buna göre Muḳātīl'in açıklaması Tevrat'tan biraz farklı olmuştur.¹⁷⁴

¹⁷² Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Ḳur'ān*, c.19, s.577.

¹⁷³ Tekvin, 12:1-5.

¹⁷⁴ 'Umer el-Aşkar Kur'an ve Tevrat'ta peygamber kıssaları üzerine yaptığı açıklamalarda, Hz. İbrahim'in Kenan'a hicret etmediğini; Hz. İbrahim'in Arz-ı Mukaddes'e hicret ettiğini belirtmektedir. Bkz. 'Umer Suleymān el-Aşkar, *Ḳıssaşu't-Tevrāt ve'l-İncīl*, (Ürdün: Dāru'n-Nefā'is, 2010), s.77.

c. Hz. İbrahim'in Oğlunu Kurban Etmesi

Şāffāt Sûresinin 100-107. âyetlerine Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi ile ilgili olay anlatılmıştır:

Rabbim! Bana iyilerden olacak bir evlat ver!. Bunun üzerine kendisine akılı ve edepli bir erkek çocuğu olacağını müjdeledik. Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, “Yavrucuğum” dedi. “Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakımsen bu ise ne diyeceksin?” Dedi ki: “Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın.” He ikisi de (İlahî buyruğa) teslim olunca ve babası onu yüzüstü yatarınca, “Ey İbrahim!” diye ona seslendik; “Tamam, rüyayı gerçekleştirmiş oldun.” İşte iyileri biz böyle ödüllendiririz. Bu kesinlikle apaçık bir imtihandı. Biz (oğlunun canına) bedel olarak ona iri bir kurbanlık verdik.¹⁷⁵

Hz. İbrahim'in kurban kesmesi konusunda Muḳātil b. Suleymān, teferruatlar üzerinde durmuş ve *İsrāīliyyāt* haberleriyle yorumlamıştır. Şāffāt Sûresinin 102. âyetinde zikredilenler göre Hz. İbrahim, rüyasında çocuğu boğazlaması emredilmiştir. Muḳātil, kurban edilecek evladın, Hz. İshak olduğunu değinmeyi düşünmüştür. Bundan dolayı Hz. İshak, Hz. İbrahim'e “Gördüğün rüyayı gerçekleştir” demiştir. Hz. İbrahim bu rüyayı peş peşe üç gece gördü. Hz. İshak'ın kurban edilmesinden önce oruç tutmuş ve namaz kılmıştı. Hz. İbrahim Allah'ın emrettiği şekilde oğlunu kurban etmeyi kararlı bir şekilde sonuçlandırmak istemişti. Ancak Allah, oğlunu kurban etmeden onu muaf tutup yerine koç göndermek sûretiyle ona apaçık ihsanda bulunmuştur. Bunlar, Beytü'l-

¹⁷⁵ Şāffāt, 37/100-107.

Makdis'te meydana gelmişti. Bu koçun ismi, Rezin idi; bu, kurban kesilmeden önce cennette kırk yıl otlamıştı.¹⁷⁶

Kitab-ı Mukaddes'te ise şu olaya değinmiştir:

Allah İbrahim'i imtihan etti ve dedi ki: Ey İbrahim! Tek ve yegâne sevdiğin oğlun İshak'ı yanına alarak Merish ülkesine git ve orada benim göstereceğim dağlardan birinde onu kurban et.¹⁷⁷

Bu konuda İslam kaynaklarda ihtilaflar vardır. Taberî tefsirinde konuyla ilgili çeşitli rivâyetler yer almıştır. İbn 'Abbās, Ebū Hureyre, Ka'ab el-Aḥbār, İbn Ebū Huzeyl ve 'Ubeyd b. 'Umer'den yapılan rivâyetlere göre, kurban edilmesi emrolunan çocuğu, Hz. İshâk idi. Diğer bir bölümü ise İbn 'Abbās (başka sened ile), Mucāhid, İbn Umar, Sa'id b. Cubeyr ve Yusūf b. Maḥran tarafından nakledilen rivâyetlere göre, kurban edilmesi emrolunan çocuğun Hz. İsmail olduğunu savunmaktadır.¹⁷⁸ Bu hususta Taberî, peygamberler tarihini inceleyerek ve bu konuya ait rivâyetlere dayanarak kurban edilecek evladın Hz. İshak olduğunu varsaymıştır.¹⁷⁹ Ancak İbn Keşir, farklı bir görüş

¹⁷⁶ Mukātil b. Suleymān, *Tefsīru Mukātil b. Suleymān*, c.3, s.214-215. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.481-482.

¹⁷⁷ Tekvin, 22:1-2.

¹⁷⁸ Taberî, *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Kur'ān*, c.19, ss.575-604.

¹⁷⁹ Taberî, *Kıssa'u'l-Enbiyā'* (Beyrut: Dāru İbn Hazm, 2008), ss.179-182.

beyan etmiştir. Ona göre, Hz. İshak'ın zebih olmasıyla ilgili hadis ve rivâyetler Ka'b el-Ahbar tarafından nakledildiğinden dolayı zayıftır.¹⁸⁰

2.3.3. Hz. Musa

Kur'an'da Hz. Musa ile ilgili kıssalara Tâhâ, Mu'minûn, Şu'ara, Zuhruf, Kaşâş ve A'râf sûrelerinde yer verilmektedir. Bunlar, Mekke döneminde indirilmiştir. Bu hususta Muḳâtil b. Suleymân, Hz. Musa'nın Yahudilere gönderilen bir peygamber olduğu için onun yaşadığı hadiselerle ilgili âyetleri *İsrâiliyyât* bilgileriyle yorumlamıştır.

a. Hz. Musa'nın Zamanında Firavun'un İsmi

Muḳâtil b. Suleymân, Hz. Musa'nın zamanında yaşamış olan ve ona karşı mücadele eden Firavun'un ismi hakkındaki bilgilere yer vermiştir. Bu konuyla ilgili âyet şudur:

Sonra Musa ve kardeşi Harun'u, âyetlerimizle ve apaçık bir delil ile Firavun'a ve onun önde gelen adamlarına gönderdik.¹⁸¹

Muḳâtil'e göre Hz. Musa'nın zamanında yaşayan Firavun'un ismi *Ḳıṭus* idi. Hz. Musa ona mucizeleri gösterip uyarmak amacıyla gönderilmiştir. Fakat onun mucizelerini kendisi küstah ve kibirli olduğu için inkar etmiştir.¹⁸²

¹⁸⁰ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.12, ss.37-52.

¹⁸¹ Mu'minûn, 23/45.

Kur'an'da Hz. Musa ve Firavun kıssalarıyla ilgili âyetlerde sadece Firavun olarak zikredilmektedir. Taberî ve İbn Keşîr tefsirlerinde ise buna benzer rivâyetler yer almamaktadır. Muḳâtil'in tefsirinde Firavun'un ismi olarak zikredilmiş olan bu haberin kaynağı bulunamamıştır.

b. Hz. Musa'nın Peygamber Olduğu Yaş

Ṭāhā Sûresinin 41. âyetinin tefsirlerinde Muḳâtil, Hz. Musa'nın peygamber olduğu yaşa dair açıklama yapmaktadır:

Ben seni kendim için seçip yetiştirdim.¹⁸³

Muḳâtil b. Süleymân'a göre Hz. Musa, kırk yaşında peygamber olmuştur. Verdiği yaş, Yeni Ahit'te zikredilen yaşa benzemektedir:

Kırk yaşını doldurunca Musa'nın yüreğinde öz kardeşleri İsrailoğulları'nın durumu yakından görme arzusu doğdu.¹⁸⁴

Kur'an'da Hz. Musa'nın hangi yaşta peygamber olduğu zikredilmemektedir. Taberî ve İbn Keşîr'de ise bu bilgiyle ilgili rivâyet bulunmamaktadır. Buna göre, Muḳâtil bu bilgiyi muhtemelen *İsrâiliyyât* kaynaklarından almıştır.

¹⁸² Muḳâtil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Süleymân*, c.3, s.157. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, ss.125-126.

¹⁸³ Ṭāhā, 20/41.

¹⁸⁴ Elçilerin İşleri, 7:23.

c. Hz. Musa'nın Mucizeleri

Hz. Musa, kavmine peygamber olarak gönderildiğinde birçok mucize göstermiştir. Kur'an'da onun peygamberlik yönleri değişik âyetlerde anlatılmaktadır.¹⁸⁵ Bunlar Kur'an'da “dokuz âyet” diye ifade edilmektedir. Bu konuyu getiren âyetler şunlardır:

Andolsun ona bütün kanıtlarımızı gösterdik; fakat o yalan saydı ve kabule yanaşmadı.¹⁸⁶

Oysa kendilerine gösterdiğimiz her mucize bir diğerinden daha büyüktü. Belki yanlış yoldan dönerler diye kendilerini felaketlerle sarstık.¹⁸⁷

Bu âyetlerin açıklamalarında Muḳātil, Hz. Musa'nın dokuz mucizesi olarak; peygamberlik yönlerinin; tufan, çekirge, haşerat, kurbağa, kan, mallarının yerin debine geçmesi, kıtlık yılları, asa ve el mucizeleri olduğuna değinmiştir. El ve asa mucizeleri Hz. Musa'ya Arz-ı Mukaddes'te peygamber olarak Firavun'a gönderildiğinde verilmiştir. Hz. Musa'nın asasının ismi “*Nef'a*” idi. O, asasıyla yiyecek ve içeceğini taşımış; yere vurduğunda yiyeceği ve toprağa diktiğinde içeceği çıkmıştır. Gecelerde ayın aydınlığı olmadığında asası önüne ışık saçmıştır. Bir de asası Firavun'un sihirbazlara karşı mücadele ettiğinde yılanı dönüşmüştü. El mucizesi ise beyaz elin güneş parıltısı gibi bir ışığı vardı, gözlerini kamaştırmıştı ve herhangi bir hastalığa yakalandığında şifa dağıtmıştı. Bu mucize, asa mucizesinden daha büyüktü ve daha

¹⁸⁵ Tāhā, 20/18 ve 56; Zuhūf, 43/48; Neml, 27/12-14.

¹⁸⁶ Tāhā, 20/18.

¹⁸⁷ Zuhūf, 43/48.

hayret vericiydi. Ancak Hz. Musa kavmi, bunların sihir olduğunu iddia ederek inkar etmişlerdi. Şirk koşmaya ve günah işlemeye devam etmişlerdi. Bu nedenle onlar; tufan, çekirge, haşerat, kurbağa, kan salması, mallarının mahvedilmesi ve uzun kıtlık yılları ile azaplandırılmıştır. Bu konuda Muḳātil; Hz. Musa'nın, onun kavmi Allah'a iman ederse azaplarının gideceğine dair ahid verdiğini söylemiştir.¹⁸⁸

Ṭaberī tefsirinde Hz. Musa'nın asa mucizesi (asası yılanı dönmeye) ile ilgili rivâyetler yer almaktadır. Bu rivâyetler, İbn İshâk ve Vehb b. Munebbih'ten isnad edilmektedir. Bir rivâyette şöyle denilmektedir: “Allah, Hz. Musa'ya “bu yılanı korkma!, o yılan olmadan önceki haline dönüşecek, yani asa haline dönüşecek” demişti.¹⁸⁹ Ayrıca Hz. Musa'nın el mucizesiyle ilgili olan da İbn İshâk ve Vehb b. Munebbih'ten yapılan rivâyette yer verilmiştir: Hz. Musa, elini cebine koyup çıkartınca elin korkusuz olarak bembeyaz ışık çıkmış, hastalık dağıtmıştı. Cebine geri koyunca eli öncekine dönuvermiştir.¹⁹⁰

Tevrat'ın açıklamalarında Hz. Musa'ya ait farklı bilgilere yer verilmiştir. Tevrat'ta Hz. Musa'nın mucize sayısı on, Muḳātil'e göre dokuzdur. Bunlar için de Tevrat'ta, asa, kan, kurbağa, sivrisinek, at sineği, hayvanların ölümü, çıban, dolu, çekirge ve karanlık mucizeleri;¹⁹¹ Muḳātil'in *Tefsîr-i Kebîr*'inde ise tufan, çekirge,

¹⁸⁸ Muḳātil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymân*, c.3, ss.25, 30, 298, 797. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, ss.15-16, 22-23, 613-614, 237-238.

¹⁸⁹ Ṭaberī, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân*, c.16, s.46.

¹⁹⁰ Ṭaberī, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân*, c. 16, ss.49-51.

¹⁹¹ Çıkış, 7:8-25, 8:1-32, 9:35, 10:1-25.

haşerat, kurbağa, kan, mallarının yerin debine geçmesi, kıtlık yılları, asa ve el mucizeleri yer almaktadır.

d. Hz. Musa ile Karşılaşmış olan Sihirbazlar

Musa kıssasında Hz. Musa Firavun'un sihirbazlarıyla karşılaşması önemli bir olaydır. Kur'an'da bu hadiseden Tāhā Sûresinin 70. âyetinde bahsedilmektedir. Ancak Kur'an'da bu konu ile ilgili âyetler sadece genel olarak anlatılmış, teferruatlı bir şekilde anlatılmamıştır. Bu nedenle Muḳātil, Ehl-i Kitap'tan *İsrā'iliyyāt* bilgilerini naklederek bu hadiseye ait âyetleri yorumlamıştır:

Sonunda sihirbazlar secdeye yapandılar ve “biz Musa ile Harun'un rabbine iman ettik” dediler.¹⁹²

Muḳātil, bu âyeti yorumlarken sihirbazlarla ilgili olarak sihirbazların kaç kişi olduğunu, onların liderlerinin ismini ve Allah'a secdeye kapandıklarını anlatmıştır. Ona göre sihirbazların sayısı 73 idi. Liderlerinin ismi, Şem'un idi. Hz. Musa'nın asası, onların iplerini ve değneklerini yutunca, Allah'a secdeye kapanmışlar ve Hz. Musa'nın rabbine iman etmişlerdi.¹⁹³

Müfessirler arasında sihirbaz sayısı üzerinde ihtilafli görüşler vardır. Taberî, tefsirinde A'rāf Sûresinin 113. âyetinde bu konuyla ilgili olarak değişik rivâyetler nakletmiştir. İbn İshāk'tan yapılan rivâyete göre sihirbaz sayısı 15.000, İbn Munzir'den

¹⁹² Tāhā, 20/70.

¹⁹³ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, c.3, s.32.

rivâyet edilen habere göre 80.000 ve ‘İkrime’den nakledilen rivâyete göre ise 70.000 idi.¹⁹⁴

Bu konuyla ilgili Tevrat’ta farklı hadiseler anlatılmıştır. Tevrat’a göre Firavun’un önünde asa mucizesini göstermeyi üstlenen kişi Hz. Harun idi. Kur’an’a göre Hz. Musa bizzat kendi asasını atmıştır. Tevrat’ta olay şu şekilde geçmektedir:

Rab Musa’yla Harun’a şöyle dedi: “Firavun size, ‘Bir mucize yapın’ dediğinde, söyle Harun’a, değneğini alıp Firavun’un önüne atsin. Değnek yılan olunca Musa ile Harun Firavun’un yanına gittiler ve Rab’bin buyurduğu gibi yaptılar. Harun değneğini Firavunla görevlilerinin önüne attı. Değnek yılan oluverdi.”¹⁹⁵

Ayrıca, Muḳātil *Tefsīr-i Kebīr*’inde sihirbazların Allah’a ve Musa’ya iman ettiğine değinmiştir, Tevrat’ta ise bu olay anlatılmamıştır.

e. Hz. Musa’nın İsrailoğulları ile Firavun’dan Kaçışı

Kur’an’daki Şu‘arā Sûresinin 52-67. âyetlerinde Hz. Musa’nın İsrailoğulları ile Firavun’dan kaçmaları hadiselerinden bahsedilmiştir.

Musa’ya, “Kullarımı geceleyin yola çıkar, çünkü takip edileceksiniz” diye vahyettik. Firavun da asker toplamak üzere şehirlere adamlar gönderdi. (Adamlarına) “Bunlar, sayıları az, önemsiz bir topluluk; Fakat bize karşı nefretle doludurlar.”¹⁹⁶

¹⁹⁴ Taberî, *Cāmi‘u’l-Beyān ‘an Te’vīli’l-Ḳur‘ān*, c.10, ss.352-355.

¹⁹⁵ Çıkış, 7:8-10.

¹⁹⁶ Şu‘arā, 26/52-67.

Bu âyetlerin açıklamalarında Muḳātil, Hz. Musa'nın İsrailoğulları ile Firavun'dan kaçtıklarını detaylı olarak anlatmıştır. Muḳātil'in bu konuyla ilgili rivâyeti şöyledir:

Bunun üzerine Cibril (a.s) İsrailoğullarından her dört hane halkının bir evde bulunmalarını ve kuzu kanı ile bu evlerin kapılarını işaretlemelerini emretti. Çünkü Allah Mısır halkına melekleri gönderecek, kapısı üzerinde kan görmedikleri eve girip, çocuklarının ilkinin ve hayvanlarının ilk yavrularını öldüreceklerdi. Böylece, sabah olduğunda ölüleri defnetmekle uğraşıp Musa'yı ve İsrailoğulları'nı takibe koyulamayacaklardı. İsrailoğulları emredileni yaptılar ve Mısır halkından da ariyet olmak üzere ziynet eşyalarını aldılar ve aynı gece denize doğru yola koyuldular. Harun öncü kuvvetler arasında, Musa ise arkadan gidenlerin başında idi. Firavun bir sonra ki gün olan Pazar günü sabahleyin, meleklerin Mısırlıların büyük çocuklarını öldürmüş olduklarını gördü ve o gün onları defnetmekle uğraştılar. Sonra kalabalık askerler, Pazartesi günü de Hz. Musa ile arkadaşlarını takibe koyuldular. Hâmân, Firavun'un öncü kuvvetlerinin başında, 2.500.000 savaştının -1.000.000 savaşı da denilmiştir- önünde gidiyordu..., israiloğulları'nın sayısı, 600.000 idi..., Geceleyin İsrailoğulları ile birlikte Mısır'dan çıkmasını emreden Cibril ona, "Buluşma yerimizi denizdir" demişti. Bu sebeble Hz. Musa, Allah'ın kendisine bir çıkış yolu göstereceğini anlamıştı. Bu da 10 Muharrem Pazartesi günü olmuştu. Hz. Musa denize ulaştınca Cibril ona gelip "asan ile denize vur" dedi. O da günün dört ayrı saatinde asasıyla denize vurdu. Denizdeki sular ayrıldı ve denizde kupkuru on iki ayrı yol oldu..., Nihâyet denizi, yani Eyle ile Mısır arasındaki Nil nehrini -gün ortasında iki saat içinde- geçtiler. Bütün bunlar, Muharrem'in onunda Pazartesi günü altı saat içinde olup bitmişti. Hz. Musa da, kendisini İsrailoğulları'nı kurtarıp düşmanı olan Firavun ve kavmini suda boğduğu için

Allah’a şükretmek üzere Muharrem’in onuncu günü oruç tuttu. Bundan ötürü Yahudiler Muharrem’in onunda oruç tutarlar. Firavun ve kavmi, günün sekizinci saatinin tamamında yola devam ettiler. Denizin tam ortasına geldiklerinde değişik yollarla karşılaştılar. Allah da onların hepsini suda boğdu.¹⁹⁷

Yukarıdaki benzer rivâyet, Taberî tefsirinde de yer almaktadır. Bu haber, İbn Cureyc’den rivâyet edilmiştir. Onun rivâyeti Muḳātil’in rivâyetiyle benzeşmektedir. Yani Allah, Hz. Musa’ya İsrailoğullarından her dört hane halkının bir evde toplamalarını, kuzu boğazlamalarını ve kuzu kanı ile bu evlerin kapılarını işaretlemelerini emrettiğini, melekler Firavun’un kavimlerin çocuklarının ilkinin öldüreceklerini, Firavun’un askerlerinin 2.500.000 ve İsrail’in sayısının 600.000 olduğunu zikredilmektedir.¹⁹⁸

Tevrat’ta da Hz. Musa ile İsrailoğullarının Firavun’dan kaçışları hakkında âyetlere yer verilmiştir. Tevrat’taki anlatım, Muḳātil’in rivâyetleriyle benzerlik arz etmektedir. Hem Tevrat’ta hem de Muḳātil’in *Tefsîr-i Kebîr*’inde; gece vakti Mısır’dan Hz. Musa ve İsrailoğullarının çıkmaları, Hz. Musa’nın değneğini denize vurunca denizdeki suların ayrılması, denizin tam ortasında Firavun’un, savaş arabalarının, atlılarının ve kavimlerinin suda boğulması bilgileri zikredilmiştir.¹⁹⁹ Tevrat’ta Firavun’un savaş arabasının altı yüz bunun yanında Muḳātil’in *Tefsîr-i Kebîr*’inde

¹⁹⁷ Muḳātil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymân*, c.3, ss.265-267. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, ss.207-210.

¹⁹⁸ Taberî, *Câmi’u’l-Beyân ‘an Te’vîli’l-Ḳur’ân*, c.17, ss.571-572.

¹⁹⁹ Çıkış, 14:7, 14:16, 14:27-28.

2.500.000 savaşının - 1.000.000 savaşçı olduğu zikredilmektedir. Buna göre Muķātil’in ve Tevrat’ın aēıklamaları benzerdir; yalnızca sayılarda bazı farklılıklar mevcuttur.

f. *el-Menn ve es-Selvā*

Ṭāhā Sûresinin 80. âyetinde İsrailoğulları’na gönderilen “*el-Menn ve es-Selvā*” şöyle anlatılmaktadır:

Ey İsrailoğulları! Böylece sizi düşmanınızdan kurtardık ve Tûr’un sağ tarafında sizinle sözleştik; size kudret helvası ve bıldırcın gönderdik.²⁰⁰

Muķātil, bu âyeti tefsir ederken bu konularla ilgili olarak şunları söylemektedir:

Hız. Musa, yetmiş kişi ile birlikte dağın sağ tarafına doğru yürüyüp gittiğinde ona Tevrat verildiği zaman üzerlerine *el-Menn ve es-Selvā* indirilmiştir. *el-Menn*, kudret helvası diye bilinen bir yiyecektir. Geceleyin gözlerinin önünde ağaçlar üzerinde bembeyaz kar gibi parladı, bal gibi tatlı idi. Sabah ondan toplamak üzere giderler ve o gün kendilerine yetecek kadarını alırlar, ertesi güne birşey saklamazlardı. Cuma günü ise iki gün yetecek kadar alırlardı; çünkü Cumartesi günü bir yere gitmedikleri ve çalışmadıkları bir gündü. Çocuklar büyüdükçe elbiseleri de onlarla birlikte genişleyip büyürdü. Erkeklerin elbiseleri ise eskimez, yıpranmaz ve kirlenmezdi. *es-Selvā* ise bir kuştur. Tih’de bulundukları sırada İsrailoğulları’nın kendisinden et istemeleri üzerine Hız. Musa da Rabbinden diledi. Allah da, “Onlara eti en az olan kuşun etini vereceğim” buyurdu ve gönderdiği bir bulut, yaklaşık bir mil boyunca ve bir mızrak yüksekliğince yağmur gibi

²⁰⁰ Ṭāhā, 20/80.

bıldırcın yağdırdı. Rüzgar bu kuşları güneye doğru topladı. Bunlar Mısır yollarında görülen kırmızı renkli kuşlardır.²⁰¹

Tevrat'ta da “*el-Menn ve es-Selvā*” ile ilgili haberler şöyle anlatılıyor:

Rab Musa'ya, “size gökten ekmek yağdıracağım” dedi, “Halk her gün gidip günlük ekmeğini toplayacak. Böylece onları sınavacağım: benim yaşama göre yaşıyorlar mı, yaşamıyorlar mı, göreceğim. Altıncı gün her gün topladıklarının iki katını toplayıp hazırlayacaklar.”²⁰²

Rab Musa'ya söyle dedi: “İsrailliler'in yakınmalarını duydum. Onlara de ki,”Akşamüstü et yiyeceksiniz, sabah da ekmekle karnınızı doyuracaksınız. O zaman bileceksiniz ki, Tanrınız Rab benim.”²⁰³

Size Şabat günü'nü verdim. Bunun için altıncı gün size iki günlük ekmek veriyorum. Yedinci gün herkes neredeyse orada kalsın, dışarı çıkmasın.”²⁰⁴

İsrailliler o ekmeğe “man” adını verdiler. Kişniş tohumu gibi beyazımsı, tadı ballı yufka gibiydi.²⁰⁵

²⁰¹ Mukātil b. Süleymān, *Tefsīru Mukātil b. Süleymān*, c.3, s.37. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.28.

²⁰² Çıkış, 16:4-5.

²⁰³ Çıkış, 16:11-12.

²⁰⁴ Çıkış, 16:29.

²⁰⁵ Çıkış, 16:31.

Ṭaberī ve İbn Keşir tefsirlerinde de bunlarla ilgili rivâyetler yer almıştır. Bu iki kitapta İbn Cureyc ve İbn ‘Abbās tarafından bu rivâyetler nakledilmiştir. Bunlar şöyle anlatılıyor:

İbn Cureyc diyor ki: “onların kudret helvası ve bildircin etinden, bir günlük yiyeceklerinden fazla almaları halinde bu yiyecekler bozuluyordu. Ancak Cumartesi gününün yiyeceğini Cuma gününden alıyorlardı. O günün yiyeceği bozulmuyordu.”²⁰⁶

Vehb b. Munebbih’den şöyle bir rivâyet aktarılmıştır:

es-Selvā, güvercinler gibi şişman kuşlardı. Onlar, Cumartesi günü gelip diğer Cumartesi gününe kadar kalacaklar fakat Cumartesi günü onlardan almazlardı.²⁰⁷

Bu açıklamalara göre, Muḳātil b. Suleymān, İbn Keşir ve Ṭaberī tefsirlerinde “*el-Menn ve es-Selvā*” ile ilgili rivâyetlerde bir ortaklık yer aldığını ifade etmektedir. Ṭaberī ve İbn Keşir tefsirlerinde bulunan İbn Cureyc ve Vehb b. Munebbih’in rivâyetleri Muḳātil’in rivâyetiyle benzemektedir. Ayrıca, bunlar Tevrat’taki ilgili ifadelerle benzerlik gösterir. İşte bu şekilde, yukarıdaki bu “*el-Menn ve es-Selvā*” konuları ile ilgili zikredilen rivâyetlerin çoğunluğunun Ehl-i Kitap’tan alınan bilgilere dayalı olarak yapıldığı görülmektedir.

²⁰⁶ Ṭaberī, *Cāmi‘u’l-Beyān ‘an Te’vīli’l-Ḳur’ān*, c.1, s.711-712.

²⁰⁷ İbn Keşir, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, s.100.

g. Hz. Musa'nın Hz. Hızır ile Görüşmesi

Kehf Sûresinde 60. âyetinden 82. âyetine kadar Hz. Musa ile Hz. Hızır görüşmesiyle ilgili geçen hadiseler anlatılmaktadır. Bu konuda Muḳātil b. Suleymān, birçok *İsrāiliyyāt* bilgilerine yer vermektedir; Hz. Hızır kaldığı denizin, onun cübbesinin, öldürülen çocuğun, sağlam gemiyi gaspedecek olan kralın, yıkılmak üzere olan duvarın doğrultması meydana geldiği yerin ve duvarın sahibi olayları buna örnektir.

Kehf Sûresi 60. âyetin açıklamalarında Muḳātil, “*mecma‘a'l-baḥrayn*” ifadesini anlatmıştır. ona göre “*mecma‘a'l-baḥrayn*”, *Ereş* ve *Elker* diye bilinen bir araya gelip tek bir nehir olup Azerbaycan taraflarına dökülen denizin adıdır. Bu denize kadar Hz. Musa; Hz. Hızır'dan, kendisine ilmi öğretmesini talep etmek arzusuyla seksen sene onu aramıştı. Kehf Sûresi 65. âyetinde de Muḳātil, Hızır'ın giydiği yünden cübbesinin adının el-Yesa' olduğunu haber vermiştir. Ona göre el-Yesa' denilmesi, Hz. Hızır'ın ilminin altı sema ile altı arzı kuşatmış olması sebebiyledir.²⁰⁸

Hz. Musa; Hz. Hızır'dan, kendisini doğruya ulaştıran bilgiyi vermek üzere bir öğretmen olmasını arzu etmiştir. Ancak Hz. Hızır, ona “doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin”²⁰⁹ demişti. Ondan sonra Hz. Musa, “inşallah sen beni sabreder bulacaksın. Senin sözünden dışarı çıkmam”²¹⁰ demişti.

²⁰⁸ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, c.2, s.594.

²⁰⁹ Kehf, 18/67

²¹⁰ Kehf, 18/69.

Hızır Musa ile Hz. Hızır beraber gittiler. Onlar, bir gemiye bindikleri zaman Hz. Hızır gemiyi deldi. Hz. Musa, ona “içindekileri boğmak için mi onu deldin? Gerçekten sen çok kötü bir iş yaptın!”²¹¹ diye söylemişti. Hz. Hızır, ona “doğrusu sen benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?”²¹² Mukatil’e göre, bu sağlam gemiyi gaspdecek olan kralın ismi Mebdele b. Culendi el-Ezdî idi.

Hızır Musa ve Hz. Hızır gemiden Eyle denizi kıyısına çıkıp erkek çocuğa rastladıklarında Hz. Hızır onu siyah bir taşla öldürmüştü. Hz. Musa, Hz. Hızır’a kızmış çünkü günahsız bir çocuğu öldürmüş, hatta ona çirkin bir şey yaptığını söylemişti. Ancak Hz. Hızır Hz. Musa’ya “sana benimle beraber olmaya asla sabredemezsin dememiş miydin?”²¹³ demişti. Buna konuda Mukātil, çocuğun isminin Huseyn b. Kāzerī, annesinin isminin ise Şehvā olduğunu bildirmiştir.²¹⁴

Hızır Musa ve Hz. Hızır, bir köy halkına geldiklerinde onlardan yiyecek ve içecekler istediler. Ancak köy halkı onlara vermemişlerdi. Orada yıkılmak üzere bir duvar bulmuşlar, Hz. Hızır, hemen onu yeniden düzeltmiştir. Hz. Musa, ona “dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alırdın”²¹⁵ demişti. Hz. Hızır ona “işte bu, beraberliğimizin sona ermesidir. Şimdi sana, sabredemediğin şeylerin iç yüzünü haber vereceğim”²¹⁶ diye

²¹¹ Kehf, 18/71.

²¹² Kehf, 18/72.

²¹³ Kehf, 18/75.

²¹⁴ Mukātil b. Sulaymān, *Tefsīru Mukātil b. Sulaymān*, c.2, s.596.

²¹⁵ Kehf, 18/77.

²¹⁶ Kehf, 18/78.

cevap vermişti. Bu duvarın sahibi iki yetim çocuktü. Babaları da salih biriydi. Bu nedenle Hz. Hızır bu duvarı düzeltmişti. Bu âyet anlatımlarında Muḳātıl, bu hadisler Bācervan adlı bir köyde, yani Antakya’da meydana geldiğini; duvarın sahipleri iki yetim çocuğun isimleri, Aşram ve Şureym; babalarının isminin Kāşih; ve annelerin ismi Dehnā olduklarını haber verdiğiine değinmiştir.²¹⁷ Buna göre, Muḳātıl daha kapsamlı bir şekilde yorumlamak amacıyla *İsrāiliyyāt* bilgilerini kullanmıştır. Ancak bu olaylarla ilgili Ṭaberī’de bir rivâyet bulunmadığı gibi Tevrat’ta da bulunmamaktadır.

2.3.4. Hz. Davud

Kur’an’da Hz. Davud’un kıssası ile ilgili olan âyetlere yer verilmiştir. Muḳātıl bu âyetleri *İsrāiliyyāt* bilgileriyle yorumlamıştır:

Onun hükümdarlığını güçlendirmiş, kendisine hikmet ve anlaşmazlıkları bitiren konuşma yeteneği vermiştik. Davacıların hikayesi sana ulaştı mı? Bu adamlar mabedin duvarına tırmanıp Davud’un yanına girmişlerdi. Davud onları görünce telaşlanmıştı. “Korma” dediler, “Birimizin diğerini haksızlık etmekle suçladığı iki davacıyız biz. Aramızda adil bir hüküm ver; doğruluktan sapma, bize de doğru yolu göster.”²¹⁸

Bu âyetlerin açıklamalarında Muḳātıl, Hz. Davud’un babasının adı Aşi, yani Mişa b. ‘Uveyd b. Farid b. Yahūda b. Ya’ḳūb olduğunu haber vermiştir.²¹⁹ Hz. Davud

²¹⁷ Mukātıl b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātıl b. Suleymān*, c.2, s.597.

²¹⁸ Şād, 38/20-22.

²¹⁹ Mukātıl b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātıl b. Suleymān*, c.3, ss.639-640. Krş. Mukātıl bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebîr*, c.3, s.500.

büyük bir kral olmuş. Allah, ona hikmet ve güzel konuşma yeteneği vermişti. Hz. Davud; Allah’a, Hz. İbrahim’e ve Hz. Musa’ya verdiği gibi şerefli bir hususiyet arzu etmişti. Bu nedenle, *dehrin* yarısında oruç tutmuş, gecenin yarısında da namaz kılmıştı. Bir gün, namaz kıldığında güzel bir kuş gelip yanına konmuştu. Onu tutacağı sırada pencereden kaçıp bahçeye uçmuştu. Hz. Davud, yukarıdan kuşa baktığında yıkanmış olan bir kadın görmüş ve güzelliğinden hoşlanmıştı. Bu kıssada Muḳātil; Hz. Davud’un gördüğü kadının, Hanan b. Adriya’nın hanımı olduğunu belirtmiştir. Kocas, Şam taraflarındaki Belka’da Hz. Davud’un kız kardeşinin oğlu Nevāb b. Suriya ile bir askerle birlikte savaştaydı.²²⁰ Hz. Davud; Nevāb’a Adriya’yı öncü komutan birliğin içine koymasını emretmiş. Nihâyet Belkalılar onunla savaşmış ve öldürmüştü. Hz. Davud’un hanımlarının sayısı doksan dokuz olduğu halde, bu kadının iddeti sona erince Hz. Davud onunla da evlenmişti. Bu nedenle, Hz. Davud’un haksızlık yapması sebebiyle Allah, ona doğru ve mutedil olan yolu göstermek ve uyarmak amacıyla iki melek göndermiştir. Bundan sonra Hz. Davud Allah’tan kırk gün kırk gece mağfiret dileyerek eğilip secdeye kapanmış ve tevbe etmiştir.²²¹

Ṭaberî tefsirinde de yukarıdakine benzer olan İbn ‘Abbās’tan yapılan bir rivâyete yer verilmiştir.²²² Bu rivâyette Muḳātil’de rivâyet edildiği gibi Hz. Davud’un

²²⁰ Mukātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, s.640. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.500.

²²¹ Mukātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, s.640. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.500.

²²² Ṭaberî, *Cāmi‘u’l-Beyān ‘an Te’vīli’l-Ḳur’ān*, c. 20, ss. 64-65. Rivâyet zinciri: “Bana Muḥammed b. Sa’ad babasından, o da amcasından, o babasından, o da babasından, o da İbn ‘Abbās’tan rivâyet etti.”

yıkanmakta olan bir kadın gördüğü, kadının kocasının ölmesi için o adamı birliğin başına komutan olarak tayin etmesini emrettiği, Hz. Davud'un doksan dokuz hanımı olduğu ve onun kırk gece Rabbinden af dilediği hadiseleri zikredilmektedir. Ancak bu rivâyette kadının ve kocasının adlarından söz edilmemektedir.

Tevrat'ta bu konuyla ilgili şunlar anlatılır:

Bir akşamüstü Davut yatağından kalktı, sarayın damına çıkıp gezinmeye başladı. Damdan baktığında yıkanan bir kadın gördü. Kadın çok güzeldi. Davut onun kim olduğunu öğrenmek için birini gönderdi. Adam, “Kadın Eliam'ın kızı Hititli Uriya'nın karısı Bat-Şeva'dır” dedi. Davut kadını getirmeleri için ulaklar gönderdi. Kadın Davut'un yanına geldi. Davut aybaşı kirliliğinden yeni arınmış olan kadınla yattı. Sonra kadın evine döndü. Gebe kalan kadın Davut'a, “Gebe kaldım” diye haber gönderdi.²²³

Mektupta şöyle yazdı: “Uriya'yı savaşın en şiddetli olduğu cepheye yerleştir ve yanından çekil ki, vurulup ölsün.” Böylece Yoav kenti kuşatırken Uriya'yı yiğit adamların bulunduğunu bildiği yere yerleştirdi.²²⁴

Hz. Davud kıssasında Tevrat'ın açıklamaları genel olarak Muḳātil'in naklettiği rivâyetlerle benzeşmektedir. Ancak Tevrat'ta biraz farklı bilgiler yer almıştır. Mesela, Tevrat'ta kadının kocasının adının Uriya, Muḳātil'in tefsirinde ise Hanan b. Adriya olduğu Tevrat'ta kadının adı Bat-Şeva, Muḳātil tefsirinde ise el-Yasen binti Betşabe

²²³ II. Samuel, 11:2-5.

²²⁴ II. Samuel, 11:15-16.

olduğunu zikredilmişti. Tevrat'ta Hz. Davud bu yıkanmakta olan kadına bakıp onunla birlikte olduğu varsayılır. Muḳātil'in tefsirinde ise böyle bir hadise zikredilmemektedir.

2.3.5. Hz. Süleyman

Hz. Süleyman, Hz. Davud'un oğlu idi. Hz. Süleyman, Hz. Davud'un yaptığı gibi hem peygamberlik hem de hükümdarlık yapmıştı. Kur'an'da Hz. Süleyman'a verdiği nimetleri anlatmıştır. Kur'an'da da Hz. Süleyman'ın mülkünün Hz. Davud'dan daha büyük olduğuna değinilmiştir.

a. Hz. Süleyman Hayvanlar ile Konuşması

Hz. Süleyman'ın hayvanların dilini bilmesi özel bir yeteneğidir. Kur'an-ı Kerim'de Neml Sûresinin 16-17. âyetlerinde bu konu şöyle anlatılmaktadır:

Süleyman Davud'un yerine geçti. Dedi ki: “Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi ve bize her şeyden gerektiği kadar verildi. Doğrusu bu apaçık bir lutuftur. Bir zaman cinlerden, isanlardan ve kuşlardan oluşan orduları Süleyman'ın emrinde toplanmış birlikte sevk ve idare ediliyordu.”²²⁵

Neml Sûresindeki açıklamalarda Hz. Süleyman'a bilgi götüren hayvanlar, karınca ve kuş idi. Bu konuda Muḳātil bunlarla ilgili âyetleri *İsrâiliyyât* bilgileriyle yorumlamıştır. Onun *Tefsîr-i Kebîr*'inde, karıncanın adının “*el-Cemri*” olduğundan söz

²²⁵ Neml, 27/16-17.

edilmiştir.²²⁶ Hz. Süleyman ve askerleri, Yemen topraklarında karınca grubu ile karşılaşmıştı. Hz. Süleyman, üç mil uzaktan karıncanın söylediğini işitmişti. Karınca, “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!”²²⁷ demiş. Hz. Süleyman bu sözünden dolayı neşeyle tebessüm etmiş. Bundan sonra karıncaların yuvarlarına girdiklerini beklemek için Hz. Süleyman askerlerle birlikte durmuşlardı. Hz. Süleyman, bütün canlıların konuşmalarını kendisine öğrettiği ve karıncaların konuşmalarını bildiği için Rabbine hamd etmişti.

Kur’an’da Hz. Süleyman’ın kuşunun adı Hüdühüd idi. Bu konuda Mukātil’in açıklamaları şöyledir:

Hz. Süleyman asker ile Beytu’l-Makdis’ten Yemen’e gittiğinde Medine’ye varınca durmuş ve Hüdühüd’ü araştırmıştı. Kısa bir süre sonra Hüdühüd gelip, insanlar ve cinlerin bildirmemiş olduğu, Sebe’de hükümdarlık eden kadın ile ilgili bir haber getirmişti. Hz. Süleyman ona “o nedir?” diye sormuş. Hüdühüd, ona Sebe’deki hükümdar hakkında haber vermiştir. Bu takdirde Mukatil, Sebe’nin Yemen olduğunu; Sebe’de hükümdarlık eden kadının adının Ebu Serh kızı Belkıs olduğu, annesinin cinlerden olup adını Serh kızı Fazime; ve onun tahtının mücevherlerinin seksene seksen zira olup yerden yüksekliğinin de seksen zira olduğunu haber vermiştir.²²⁸

²²⁶ Mukātil b. Süleymān, *Tefsīru Mukātil b. Süleymān*, c.3, s.299. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.239.

²²⁷ Neml, 27/18.

²²⁸ Mukātil b. Süleymān, *Tefsīru Mukātil b. Süleymān*, c.3, s.301. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, ss.239-240.

- b. Tevrat'ta, Kur'an'da anlatılan Hz. Süleyman'ın mucizeleri olan hayavanlarla konuşması hadiseleri yer almamaktadır.²²⁹ Taberî tefsirinde de bu konuyla ilgili hadiseler kapsamlı bir şekilde anlatılmamaktadır. **Belkıs'ın Hz. Süleyman'a Hediyeler Göndermesi**

Neml Sûresinin 35. âyetinde Belkıs'ın Hz. Süleyman'a hediye göndermesi ile ilgili olay anlatılmıştır. Bu konunun yer aldığı âyet şudur:

Ben bunlara bir hediye göndereceğim, sonra bakacağım elçiler ne ile dönecekler?²³⁰

Bu âyetin açıklamasında Muḳātil, Belkıs'ın Hz. Süleyman'a neler hediye verdiğini, nasıl verdiğini ve Hz. Süleyman'ın bu hediyelere nasıl karşılık verdiğini detaylı bir şekilde anlatmıştır. Muḳātil, Belkıs'ın Hz. Süleyman'a hediyeler vermesini naklederken bu rivâyete yer verir:

Kadın, heyet ile birlikte yüz erkek ve yüz kadın hizmetçiden oluşan hediyeler gönderdi. Heyetin başında el-Münzir b. 'Amr adında biri vardı. Hediye gönderilen kadın hizmetçilerin her birinin saçı önden ve arkadan birer bölük ayrılmıştı. Gönderilen erkek hizmetçilerin de başlarının ön tarafında birer perçem, orta tarafında da birer bölük saç bulunuyordu. Hepsine aynı elbise giydirilmişti. Ayrıca içinde, biri delinmiş, diğeri delinmemiş iki mücevher bulunan bir de hokka göndermişti. Heyettekilere de demişti ki: "Eğer o bir nebi ise kadın cariyeler ile kölelerin arasında ayırım gözetecek, hokkada bulunanları haber verecek, hediye kabul etmeyip geri çevirecektir. Şâyet bir kral ise

²²⁹ el-Aşkar, *Kıssa'su't-Tevrât ve'l-İncîl*, s.298.

²³⁰ Neml, 27/35.

hediye kabul edecek, hokkada ne olduğunu bilemeyecektir.” Hediye Hz. Süleyman’a ulaşınca erkek ve kadın hizmetçileri abdest alış şekillerinden ayırt etti. Çünkü onlara abdest almalarını emretmişti. Kadın hizmetçiler suyu dirseklerinin iç tarafına, erkek hizmetçiler ise dirseklerinin üst tarafına döküyorlardı. Böylelikle erkek ve kadın hizmetçileri ayırt etti. Hokkayı oynattı. Cibril gelerek ona içinde neler olduğunu haber verdi. Ona, “delikli olan mücevherin içinde –bir insan ya da bir cinin yardımını almadan- onlardan farklı bir şekilde bir ip geçir. Diğerini de –yine bir insan ya da bir cinin yardımını almadan- del” denildi. Delik olan mücevherin içi eğri idi. Arkasına bağladığı ip ile bir kurtçuğ mücevherin deliğinin bir tarafından girip, öbür taraftan çıktı. Böylece o kurtçuğun rızkı bu gibi boşluklarda takdir olundu. Ağaç kurdu gelip Süleyman’a, “Benim de rızkımın ağaçların içinde, tavanlarda ve evlerde olmasını sağla” dedi. O da “olur” dedi. Böylece herhangi bir insanın ya da cinnin yardımı olmaksızın mücevheri deldi. Elçiler ondan semadan inmemiş, yerden çıkmamış bir su istediler. O da atların terleyinceye kadar koşturulmasını emretti ve onların terlerini bir kapta duruluncaya kadar bekletti, sonra bu suyu cam bardaklara doldurdu. Gelen heyet onun ilmine hayret etti. Cibril gelerek ona hokkada neler olduğunu haber verdi, Süleyman da hokkada bulunanları heyettekilere bildirdi. Sonra Süleyman hediyeleri geri çevirdi.²³¹

Ṭaberī tefsirinde de Muḳātil’in rivâyetlerine benzer rivâyetler yer almıştır. Ancak bu rivâyetler, Muḳātil’in kapsamlı ve ince açıklaması gibi rivâyetler değildir. İbn ‘Abbās’tan nakledilen bir rivâyet şöyledir:

²³¹ Mukātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, c.3, ss.204-205. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, ss.245-246.

(Belkıs) ona heyetleri göndermiş ve herkese aynı elbise giydirilmiştir.²³²

İbn Cureyc'ten yapılan rivâyet ise şöyledir:

Muhakkak ben onlara bir hediye göndereceğim. Dedi ki; bu hediye yüz erkek ve yüz kadın hizmetçiden oluşacaktı.²³³

Sebe kraliçesinin adı hem Tevrat'ta hem de Kur'an'da yer almıştır. Ancak farklı ifadelerle anlatılmaktadır. Tevrat'ta, Sebe kraliçesi Hz. Sulayman'a 120 talant altın armağan etmiştir.²³⁴ Muḳātil b. Suleymān'ın *Tefsīr-i Kebbīr*'inde ise yüz erkek ve yüz kadın hizmetçiden oluşan hediyeler gönderdiğini nakletmiştir. Buna göre Tevrat'ta anlatılan bilgiler Muḳātil'in naklettiği rivayetten farklıdır.

c. Belkıs'ın Tahtının Getirilmesi

Neml Sûresinin 27. âyetinden 40. âyete kadar Belkıs'ın tahtının getirilmesi ile ilgili olay anlatılmıştır. Bu konunun bulunduğu âyetler şu şekildedir:

(Danışmanlara dönerek) “Beyler! Onlar boyun eğerek bana gelmeden önce hanginiz o kraliçenin tahtını bana getirebilirsiniz?” diye sordu. Cinlerden bir ifrit, “Sen makamından önce ben onu sana getiririm. Gerçekten bu işe gücüm yeter, ben güvenilir biriyim” dedi. (bu konuya dair) kitaptan bir bilgi ise, “ben onu sen göz açıp kapayıncaya

²³² Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Ḳur'ān*, c.18, s.53. Rivâyet zinciri: “Bana Muḥammed b. Sa'ad, o babasından, o da amcasından, o babasından, o da babasından, o da İbn 'Abbās'tan rivâyet etti.”

²³³ Ṭaberī, *Cāmiu'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Ḳur'ān*, c.18, s.53. Rivâyet zinciri: “Bize Ḳāsım, o da Huseyn'den, o da Haccāc'tan, o da İbn Cureyc'den rivâyet etti.”

²³⁴ I Krallar, 10:10.

kadar getiririm” diye cevap verdi. Süleyman, tahtı yanı başına yerleşmiş olarak görünce şöyle dedi: “Bu, şükür mü yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan rabbimin bir Lutfudur. Şükreden ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük edene gelince, o bilsin ki rabbimin hiç bir şeye ihtiyacı yoktur, kerem sahibidir.”²³⁵

Muḳātil, Hz. Süleyman ile Belkıs Kıssasında, Belkıs’ın tahtını getirenlerin kimler olduğunu belirlemiştir. Muḳātil’in *Tefsîr-i Kebîr*’inde bu tahtı getirecek olan cinlerden bir İfrit’in adı el-Hukayk; ve tahtı getiren İsrailoğulları içinden kitaptan bilgi sahibi olan kişinin adı ise Aşaf b. Berḥiyā b. Şem’iyā b. Dānyāl idi. Aşaf, Allah’ın ism-i azamını anarak du’a edip –zulcelālî ve’l-ikrām da ism-i azam arasındadır- Belkıs’ın tahtını hemen Süleyman’ın önüne getirmiş, o anda Belkıs Süleyman’a gitmek üzere yola çıkmış. Bu tahtı Yemen’e yerleştirilmiş, orada biri diğerini kapsamak üzere içiçe yedi odadan oluşan odaların en içte olanına koymuş, onun kilitlerini demirden yapmış ve bu yedi odanın anahtarlarını da yanında bulundurmıştır.²³⁶

Ṭaberî tefsirinde de bu konuya ait İfrit’in ve kitaptan bilgi sahibi olan kişinin isimlerinden söz edilmiştir. Ancak bu tefsir kitabında Muḳātil’in açıklamalarından farklı yorumlar yer almıştır. İbn İshāḳ’tan yapılan rivâyete göre İfrit’in adı Kavzan idi.²³⁷ Ayrıca Ḳatāde, nakledilen rivâyette kitaptan bilgi sahibi olan kişinin adının Balıḥā

²³⁵ Neml, 27/38-40.

²³⁶ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, s.307. Krş. Muḳātil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, ss.246-248.

²³⁷ Ṭaberî, *Cāmi’u’l-Beyān ‘an Te’vîli’l-Ḳur’ān*, c.18, s.71. Rivâyet zinciri: “Bana Ḥaccāc, o da İbn Cüreyc’den, o da Vehb b. Süleymān’dan, o da Şuayb el-Cebā’i’den rivâyet etti.”

olduğuna değinmiştir.²³⁸ Bu hususta tefsir kaynaklarında, Belkıs'ın tahtını getirenlerin kim olduğu konusunda farklı yorumlar bulunmaktadır.

d. Hz. Süleyman'a fitneleri

Şâd Sûresinin 34. âyetinde Hz. Süleyman hakkında çıkartılan fitneler anlatılmıştır:

Andolsun biz Süleyman'ı bir sınavdan geçirmiş, tahtının üstüne bir ceset koymuştuk; sonra o bize yöneldi.²³⁹

Mukâtil, bu âyeti açıklarken Hz. Süleyman'ın sürdüğü hükümdarlık süresini ve mülkünü kaybetmesini açık bir şekilde *İsrâiliyyât* bilgileriyle anlatmıştır. Hz. Süleyman yirmi yıl hükümdarlık sürüp tahtının üstüne bir ceset, yani Şaħr b. Ufeyr b. Amr b. Şuraħbîl adında cinlerden bir adamı almıştır. Hz. Süleyman Zilkâde ayı ile Zilhicce'nin on günü boyunca mülkünü kaybetmişti. Kurban bayramının birinci günü de mülkünü eline geçirmiştir. Buna göre Hz. Süleyman kırk gün süreyle fitneye düşmüştür. Bundan sonra yirmi yıl tekrar hükümdarlık yapmıştır. Böylece Hz. Süleyman'ın hükümdarlığı kırk yıl sürmüştür.²⁴⁰

²³⁸ Taberî, *Câmi' u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'an*, c.18, s.72. Rivâyet zinciri: “Bana Muhammed b. Beşer, o da Ebû 'Usme'den, o da Şa'be'den, o da Kâtâde'dan rivâyet etti.”

²³⁹ Şâd, 38/34.

²⁴⁰ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c.3, s.304. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, s.505-506.

Ayrıca Mukātil, Hz. Süleyman mülkünün kaybolmasının sebeplerini ayrıntılı bir şekilde şöyle anlatmıştır:

Hz. Süleyman Amalikalılar üzerine bir gaza düzenlemiş, onların kadınlarından bir kısmını esir almıştı. Bunlar arasında hükümdarlarının kızı da vardı. Onu kendisine ayırdı. Anlatılamayacak derecede güzel olan kız babasını özel iş sebebiyle üzdü, zayıflayıp tanınmaz bir hale geldi. Hz. Süleyman onun bu halini hiç beğenmeyerek, babasına benzer bir sûret edinmesini söyledi. O da babasına benzeyen bir heykel edindi. Her an ona bakıyor ve böylece duyduğu kederi kendisinden uzaklaşıyordu. Babasının heykelinin bulunduğu odayı süpürüyor ve kokular sepiyordu. Nihâyet şeytan ona babasına ibadet etmesini güzel gösterdi. O da Hz. Süleymanın bilgisi dışından bu heykele ibadet etmeye başladı. Hz. Süleyman en çok güvendiği ve yüzüğünü korumakla görevlendirdiği, yüzüğüne ona vermedikçe tuvalete ve hanımlarından birinin yanına gitmediği bir cariyesi vardı. Bir gün Hz. Süleyman tuvalete gitmek istedi ve yüzüğünü çıkarıp cariyeye vermek isterken Sahr, Hz. Süleyman fark etmeden yüzüğünü alıp denize attı. Bunun üzerine Hz. Süleyman'daki alıcı güzellik ve nur kayboldu. Sarayından çıkıp İsrailoğulları kasabalarında dolaşırken kimin yanına vardıysa kendisini taşıyıp kovdu. Oysa ki yüzük Hz. Süleyman'ın elindeyken cinlerden, şeytanlardan onu gören herkes ona secde eder, kuşlar ona gölge yapardı. Hz. Süleyman Zilkâde ayı ile Zilhicce'nin on günü boyunca mülkünü kaybetti. Kurban bayramının birinci günü de mülkünü ele geçirdi. İşte Allah'ın, "Andolsun Biz Süleyman'ı (kırk gün) fitneye düşürdük. Sonra o döndü" buyruğu bunu anlatmaktadır.²⁴¹

²⁴¹ Mukātil b. Süleyman, *Tefsîru Mukātil b. Süleyman*, c.3 s.40. Krş. Mukātil bin Süleyman, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, ss.505-506.

Taberî tefsirinde bu konuya ait, İbn ‘Abbās’tan nakledilen rivâyette; Şahr adında cinlerden bir adamın Hz. Süleyman’ın hükümdarlık tahtını aldığı bilgisi yer almaktadır. Buna göre İbn ‘Abbās’ın rivâyeti ve Muḳātil’in açıklaması benzeşmektedir.

Tevrat’ta Hz. Süleyman ile ilgili fitnelerin anlatıldığı kıssa yer almaktadır. Ancak Tevrat’ta anlatılan kıssa ile Muḳātil’in naklettiği rivâyet arasında farklılıklar vardır. Tevrat’ta, Hz. Süleyman’ın yabancı kadını sevmesinden dolayı Tanrı’dan uzaklaştığını ve kadınların onu başka ilahların ardında yürümek üzere saptırdıkları zikredilmiştir. Hz. Süleyman Saydılar’ın tanrıçası Aştîret’e ve Ammonlular’ın iğrenç tanrıçası Molek’e tapmıştır. Tanrı, Hz. Süleyman’ın krallığını elinden alacaktı; ancak Hz. Davut’un hatırı için bunu yapmamıştı.²⁴² Bununla birlikte, Muḳātil’in *Tefsîr-i Kebîr’i* ve Tevrat Hz. Süleyman’ın kırk yıl süreyle hükümdarlık sürdüğünü anlatmıştır.

2.3.6. Hz. İlyas

Hz. İlyas, Hz. Harun’un oğullarındandır. Kur’an-ı Kerim’de Hz. İlyas’ın kıssalarında kısaca bahsedilmiştir. Şâffât Sûresinin 123-127. âyetlerinde bu konuyla ilgili şöyle buyurulmuştur:

Kuşkusuz İlyas da elçilerimizden biriydi. Kavmine, “(Şirk ve gûnahtan) sakınmayacak mısınız?” dedi. “En güzel yaratanı , sizin de geçmişteki atalarınızın da rabbi olan Allah’ı bırakıp Bal’e mi taparsınız?”.²⁴³

²⁴² 1. Krallar, 11:1-13.

²⁴³ Şâffât, 37/123-127.

Mukātil, bu âyetlerin açıklamalarında Hz. İlyas'ın kavminin taptıkları putları kısaca anlatmıştır. O, Şāffāt Sûresinin 125. âyetinde “Ba‘l” ifadesini açıklamıştır. “Ba‘l”, Yemen lehçesinde tanrı manasına gelmektedir. Bu, Şam topraklarında altından “Ba‘le Bekke” adlı bir put idi. Hz. İlyas'ın kavmi buna tapıyordu. Fakat Hz. İlyas onu kırıp onlardan kaçmıştı. Hz. İlyas'ın kavmi onu yalanladı. Bu nedenle onlar cehennem ateşine hazır edileceklerdir.²⁴⁴

Hem Kur'an hem de Tevrat'ta Hz. İlyas'ın “Ba‘l” kültüyle mücadele ettiği anlatılmaktadır. Tevrat'ta bu konuyla ilgili anlatım şu şekildedir:

Ahav bütün İsrail'e haber salarak peygamberlerin Karmel Dağı'nda toplanmalarını sağladı. İlyas halka doğru ilerleyip, “Daha ne zamana kadar böyle iki taraf arasında dalgalanacaksınız?” dedi. “Eğer RAB Tanrı'ysa, onu izleyin; yok eğer Baal Tanrı'ysa, onun ardınca gidin.” Halk İlyas'a hiç karşılık vermedi.²⁴⁵

Buna göre Kur'an açıklamaları ve Tevrat'ın anlatımları benzeşmektedir. Ancak Tevrat'ta bu kıssa daha teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır.

²⁴⁴ Mukātil b. Suleymān, *Tefsīru Mukātil b. Suleymān*, c.3, s.617.

²⁴⁵ 1. Kral, 18:20-21.

2.3.7. Hz. Yunus

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yunus kıssasına dair âyetlerde şöyle buyrulmuştur:

Kuşkusuz Yunus da elçilerimizdendi. Vaktiyle o, yüklü bir tekneyle ülkesinden kaçmıştı. Kur'aya girdi ve kaybedenlerden oldu. Kendisini balık (balına) ağzına aldı. Doğrusu o (bundan önce) kınanacak bir iş yapmıştı. Eğer o, Allah'ın şanını yüceltenlerden olmasaydı kıyamete kadar balığın karnında kalacaktı. Sağlığı bozulmuş olarak onun ıssız bir kıyıya bırakılmasını sağladı. Üstüne (gölge yapması için) kabak türünden bir bitki bitirdik. Bir defa daha onu yüz bin ya da daha fazla kişiye elçi olarak gönderdik. Bu defa onlar iman ettiler, biz de kendilerini belirli bir vakte kadar nimetlerimizle yaşattık.²⁴⁶

Bu âyetlerin tefsirlerinde Muḳātil b. Suleymān, Hz. Yunus'un denize atılması hadiselerini kapsamlı bir şekilde anlatmıştır. Muḳātil; Hz. Yunus'un kim olduğuna, onu yutan balığın adının ne olduğuna, balığın karnında Allah'a tevbe etmesine, hastalandığında yediği bitkiye ve balığın karnından çıktıktan sonra ümmetinin sayısının kaç olduğuna değinmiştir.

Hz. Yunus, İsrailoğularının kavmindeki Ninova halkından Metta'nın oğludur. O, ümmeti tevhide davet etmekten vazgeçtiği için kaçarak gemiye binmişti. Başını sarmalayıp geminin bir tarafında uyurken Allah onun için “*el-Laḥn*” adlı bir balığı görevlendirmişti. Gemileri durdurmuş ve hiçbir türlü yol alamamıştı. Gemiye binenler boğulmaktan korkmuşlar, birbirlerine “Muhakkak aramızda günahkar bir kul var”

²⁴⁶ Şaffāt, 37/139-148.

demişlerdi. Bunun üzerine kura çekmişler. Çekilen üç kuranın üçünde de Yunus’un ismi çıkmıştı. Bunun üzerine Hz. Yunus’u gemiden atmışlar, Hz. Yunus denize atıldığında Allah balığa şöyle vahyetmiştir: “Ben kulumu sana rızık olarak vermedim. Dolayısıyla onun ne bir saçını ne de tenini sıkıştır. Onun yemesini ve içmesini engelleme.” Hz. Yunus Allah’ı zikrettiğinde onun her şeyi yaptığını ve Allah’a dua etmediğini hatırlatmıştı. Duası denizleri ve bulutları yarmış, tevhid kelimesi ile Allah’a dua etmişti. İnsanların Kendisine karşı gelip, isyan ettiğini dile getirerek Rabbine şikâyet etmişti. Allah’a, kendisinin günahkar olduğunu itiraf ederek “senden başka ilah yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” demiştir. Ondan sonra Hz. Yunus hasta olduğu halde ıssız bir kıyıya bırakılmış. Allah, orada “yatkın” türünden bir bitki bitirmiş. Bu konuda Muḳātil, “Yatkın” ifadesini kabak anlamıyla düşünmüştür. onun gölgesine sığınmış, keçinin sütünden içmiş ve balığın yutmasından önce yüz bin kişiye, bu hadiseden sonra öncekinden fazla yirmi bin kişiye daha peygamber olarak gönderilmiş.²⁴⁷

Tevrat’ta da Hz. Yunus kıssaları ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Tevrat’ta Muḳātil’de rivâyet edildiği gibi bir rivâyet yer almaktadır. Hz. Yunus’un Rab’den kaçıp gemiye bindiğini, denize atıldığını, balıkta kalma süresini ve Ninovalılar’ı davet ettiği anlatılmaktadır. Ancak Tevrat’ta balığın ismi zikredilmemektedir.²⁴⁸

²⁴⁷ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, ss.619-620. Krş. Muḳātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebîr*, c.3, ss.486-489.

²⁴⁸ Yunus, 1:1-17, 2:1-10. 3:1-10, 4:1-11.

2.4. Ashab-ı Kehf

Kur'an-ı Kerim'de Kehf Sûresinin 9. âyetinden 26. âyete kadar Ashab-ı Kehf kıssası anlatılmaktadır. Muḳātil b. Suleymān, bu kıssayı açıklarken *İsrâiliyyât* bilgilerini nakletmiştir. Bu konunun dile getirildiği âyetler şunlardır:

Yoksa sen, bizim âyetlerimizden olan Ashâb-ı Kehf ve raḳīm mi şaşırtıcı buldun?..²⁴⁹

(Sonra gelenler) bilmedikleri konuda karanlığa taş atar gibi tahminler yürüterek, “Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir” diyecekler; Beş kişidir, altıncıları köpekleridir” diyecekler. “Onlar yedi kişidir, sekizinci köpekleridir” diyecekler. De ki: “Onların sayısını rabbim daha iyi biri. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Artık onlar hakkında gerçeği açıklama dışında tartışmaya girme ve kimseden de onlarla ilgili bilgi isteme!..²⁵⁰

İşte böyle uyuttuğumuz gibi onlar uyandırdık da birbirlerine sormaya başladılar; içlerinden biri, “Ne kadar kaldınız?” dedi. (Diğerleri) “Bir gün ya da günün bir parçası kadar kaldık” dediler; ve eklediler, “Kaldığınız müddeti rabbiniz daha iyi bilir. Şimdi siz içinizden birini şu gümüş paranızla şehre gönderin debaksın, hangisinin yiyeceği daha temiz ise size ondan erzak getirsın; ayrıca çok dikkatli davransın da sakın varlığını kimseye sezdirmesin. Çünkü onlar eğer size geçirirlerse ya taşıyarak öldürürler ya da kendinlerine döndürürler, işte ozaman ebediyen kurtuluşa eremezsiniz..²⁵¹

²⁴⁹ Kehf, 18/9.

²⁵⁰ Kehf, 18/22.

²⁵¹ Kehf, 18/19-20.

Mukâtil, bu âyetlerin açıklamalarında “*raķīm*” ifadesinin, iki kadının bir kitabı yazdığı olarak varsaymıştır. Ona göre, Kehf ya da Mağara’nın adı Bancilūs, ve “*raķīm*” yani iki kadının isimleri ise Māṭūs ve Astūs idi. Bu iki kişi Dakyūs adlı bir kralın evinde imanlarını gizliyorlardı. Dakyūs’dan kaçıp kurşundan bir levhaya yazıp onu bakırdan bir sandukaya koymuşlar. Bunu, mağaranın kapısını örtmek üzere inşa ettikleri duvarın içine yerleştirerek, “Belki Allah bu gençlerin durumunun öğrenilmesini sağlar, böylece bu kitabeyi okuyarak durumlarını öğrenirler” demişlerdi.²⁵²

Kehf Sûresinin 22. âyeti Ashab-ı Kehf’in sayılarını net bir şekilde vermez. Fakat Mukâtil *Tefsîr-i Kebîr*’inde, *İsrâiliyyât* bilgilerden naklen mağraya sığınanların sayısının sekiz olduğunu haber vermiştir. Onların isimleri Devānus, Navās, Martūnis, Resārīnūs, Kātīlus, Tastatnūs, Mekselmīnā ve Yemliḥā idi. Köpeğin ismi ise Kītmīr idi. Bu köpek Mekselmīnā’nın köpeğiydi. Onları, mağarada üç yüz dokuz yıl boyunca uyutarak onların kulaklarına vurdu. Bu konuda Mukâtil, Dahḥāk’tan gelen bir rivâyeti naklederek Cibril toprağın, onların etlerini çürütmemesi için yılda iki defa çevirdiğini söylemişti. Köpek, onları korumak amacıyla mağaranın kapısına iki kolunu uzatıp yatmıştı. Allah, Ashab-ı Kehf’i uyuttuğu gibi bu köpeği de uyuttu.

Mukâtil, Kehf Sûresinin 19-20. âyetlerini şöyle açıklamıştır:

Ashab-ı Kehf uykularından uyandığında birbirlerine sorular sormaya başladı. Yaşça en büyükleri olan Mekselmīnā, “uyukuda ne kadar kaldınız?” diye sormuş. “Bir gün veya

²⁵² Mukâtil b. Süleymān, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymān*, c.2, s.547. Krş. Mukâtil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s.483-485.

bir günün biraz fazlası durduk” cevabını vermişler. Diğeleri ise dedi ki “ne kadar kaldığımızı Rabbimiz daha iyi bilir”. Ondan sonra Yemliḥā yiyecek almak üzere dirhemler getirerek şehre gitmiş. Fakat köyün halkı, Yemliḥā’nin verdiği dirhemleri tanımamış. Çünkü bu dirhemler, Dakyûs adlı kralın bastırdığı dirhemlerden idi. Halk, Yemliḥā’ya baktığında “adam bir hazine bulmuş” dediler. Yemliḥā, kendisine işkence edileceğinden korkarak halka Ashab-ı Kef’ın durumlarını anlatmıştır. onlar da onunla beraber mağaraya gitmişler. Yemliḥā mağara’dan içeri gerince Allah mağaranın kapısını üzerlerine kapatmış. Onlardan hiç biri kurtulamamışlardı.²⁵³

Bu konuda Mukātil, mağaranın adının Bancilûs, köyün adının Lavus ve şehrin adının da Efesûs olduğunu haber vermişti.

Ṭaberî tefsirinde bu konuyla ilgili rivâyetlere yer verilmektedir. Ancak biraz farklı bilgiler içermektedir. İbn Cureyc’ten nakledilen rivâyete göre dağın adı Banacilûs, mağaranın adı Heyzm ve köpeğin adı Ḥumrân idi.²⁵⁴ Ayrıca İbn ‘Abbās’tan yapılan rivâyette de mağaraya sığınanlar farklı isimlerle zikredilmiştir. Bu rivâyete göre; Mekselmînâ (yaşça en büyük olan), Muḥsîmîlenînâ, Yamliḥā, Martûs, Kaşûtûş, Beyrûnus, Dinamûs, Yatûsnus Kalûs idi.²⁵⁵

²⁵³ Mukātil b. Suleymân, *Tefsîru Mukātil b. Suleymân*, c.2, ss.579-580. Krş. Mukātil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s.489.

²⁵⁴ Ṭaberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli’l-Ḳur’ân*, c.15, s.172. Rivâyet zinciri: “Bize Kâsım, o da Ḥuseyn’den, o da Ḥacâc’tan, o da İbn Cureyc’den, o da Vehb b. Suleymân’dan, o da Şu‘eyb el-Cebâ’i’den rivâyet etti.”

²⁵⁵ Ṭaberî, *Câmi‘u’l-Beyân ‘an Te’vîli’l-Ḳur’ân*, c.15, ss.165-166. Rivâyet zinciri: “Bize İbn Ḥumeyd, o da Selma’dan, o da İbn İshâk’tan, o da ‘Abdullâh b. Ebî Nacîh’ten, o da Mucâhid’den, o da İbn ‘Abbās’tan rivâyet etti.”

Ashab-ı Kehf'in hikayesi İncil'in indirilişinden sonra ortaya çıkmıştır. Newby'a göre bu hikaye M.S. 5. yüzyılda Süryanice *martyriological* kültürlerinde yer almıştır.²⁵⁶ Kur'an'da Yahudilerin sorularına cevap vermek amacıyla bu kıssa indirilmiştir.²⁵⁷

2.5. Yaratılış Konuları

2.5.1. İnsanın Yaratılışı

İnsan Sûresinin birinci âyetinde ilk insanın yaratılışından bahsedilmektedir:

Gerçek şu, ki, insanın yaratılış tarihinde onun henüz anılan bir şey olmadığı bir dönem gelip geçmiştir. Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; imtihan edelim diye onu işitir ve görür kıldık.²⁵⁸

Muḳātil b. Suleymān, bu âyetin tefsirinde Hz. Adem'den önce yeryüzünde cinlerin yaratılması ve Hz. Adem'in (ilk insan) yaratılması ile ilgili olarak ilginç bir açıklamaya yer vermiştir. Ona göre, Hz. Adem yaratılmadan 21.000 yıl önce Allah gökleri ve oradakileri, yeri ve oradaki cinleri yaratmıştır. Cinler yeryüzünde uzun bir süre kalmışlardı. Ondan sonra Allah'a isyan etmişler ve birbirlerine zarar vermişlerdi. Ondan sonra Allah, onlara *el-cinn* denilen meleklerden bir kabile ile birlikte el-Hāris adlı İblis'i göndermişti. Onlar cinleri kovup yerden çıkarttıktan sonra güneşin arkasına

²⁵⁶ Gordon Darnell Newby, *The Making of the Last Prophet* (South Carolina: University of South Carolina Press, 1989) s.212.

²⁵⁷ Newby, *The Making of the Last Prophet*, s.212.

²⁵⁸ İnsān, 76/1-2.

ve dibine battığı bir dağın karanlığına yerleştirmişlerdi. Bu dağ ile Kaf dağı arasında karanlık ve koyu bir su ile birlikte bir yıllık mesafe vardır. İblis ve askerleri yeryüzünü temizlemiş ve Allah’a bir süre ibadet etmişlerdi. Allah Hz. Adem’i yaratmak isteyince onlara “Ben yeryüzünde bana ibadet edecek ve yeryüzünü temizleyecek halifeler yaratacağım” demişti. Onlar –İblis de aralarında-, “Rabbimiz! Sen fesat çıkaracak, isyan edecek, cinlerin yaptıkları gibi kan dökecek birini mi yaratacaksın?” demişlerdi. Onlar gaybı bildiklerinden dolayı değil, Rabb’lerine isyan eden cinlerin hallerini görerek söylemişlerdi. Peşinden de “Oysa biz seni övgü ile tesbih ediyoruz ve senin kutsallığını dile getirip duruyoruz, yani senin için yeryüzünü tertemiz ediyoruz” demişlerdi. Allah onlara, “Şüpe yok ki, ben sizin bilmediklerinizi bilirim” demişti. Ondan sonra Allah Cibril’e çamur getirmesini emretmiş. Cibril yere inip, Ka’be’nin altındaki topraktan almış. Bu toprağın üzerine su dökmüş. Çamur kokuncaya kadar bırakmış sonra üstü sıcak bir çamur, altı da kokan cıvık bir çamur olmuştu.²⁵⁹

Taberî tefsirinde bu konuyla ilgili Mukātil’in rivâyetine benzer olan İbn ‘Abbās’tan yapılan bir rivâyete yer verilmiştir.²⁶⁰ Tevrat’ta ise Hz. Adem’in yaratılması anlatılmış, melekler ile Allah arasındaki konuşmaya yer verilmemiştir. Ancak Kur’an’da Hz. Adem ve Hz. Havva’nın yaratılışı daha teferruatlı bir şekilde anlatılmaktadır.

²⁵⁹ Mukātil b. Süleymān, *Tefsīru Mukātil b. Süleymān*, c.4, s.318. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.4, s.370.

²⁶⁰ Taberî, *Cāmi‘u’l-Beyān ‘an Te’vīli’l-Kur’ān*, c.1, s.455. Rivâyet zinciri: “Bize Ebū Qarīb, o da Osman b. Sa‘īd’den, o da Beşer b. ‘İmāre’den, o da Ebī Ruk’tan, o da Dahhāk’tan, o da İbn ‘Abbās’tan rivâyet etti.”

Mesela Tevrat'ın açıklamalarından biri, Hz. Havva'nın, Hz. Adem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı şeklindedir.²⁶¹

2.5.2. Yerin ve Göğün Yaratılışı (Kainatın Yaratılışı)

Kur'an-ı Kerim'de yerin ve göğün yaratılmasından bahseden âyetler yer almaktadır. Bu arada bazı âyetler yeryüzü ve göklerin yedi günde yaratıldığını izah etmiştir. Bu konuyla ilgili âyetlerden biri şudur:

Gökleri ve yeri alt günde yarattık da en küçük bir yorgunluk çekmedik.²⁶²

Tefsîr-i Kebîr'inde Muḳātil, bu âyeti açıklarken yaratılış konusuna ait Yahudiler'in görüşlerinden haber vermiştir. Buna göre Allah, gökleri yeri ve aralarında bulunanları altı günde yaratmıştır. Bunları yaratma faslı bittikten sonra yedinci gün olan Cumartesi günü istirahat edip dinlenmişti. Bu nedenle Yahudiler Cumartesi günü hiç bir şey yapmazlar.

Arapçada Cumartesi gününü ifade eden “*sebt*” kelimesine sözlüklerde “sakin olma, dinlenme, ara verme, kesmek, bittirme” gibi anlamlara gelmektedir.²⁶³ Anılan günün “*sebt*” diye isimlendirilmesi İslâmî kaynaklarda Allah'ın Cumartesi günü yaratma

²⁶¹ Tekvin, 2:22.

²⁶² Kâf, 50/38.

²⁶³ Râğib el-İsfahânî, *el-Mufredât fi Garîb'il-Kur'an* (Lubnan: Dâru'l-Ma'rife, tsz.) ss.220-221.

işine başlayıp yine bu günde yaratmaya son verdiği ve İsrailoğulları'na bu günde işlerine ara vermelerini emrettiği şeklinde açıklanmıştır.²⁶⁴

Muḳātil'in yeryüzünün ve göklerin yaratılışı bağlamında Tevrat'taki anlatılarla benzer bir şekilde konuştuğu açıktır. Bu benzerlik altı gün yaratma ve Tanrı'nın yedinci günde istirahata çekilme meselesinde söz konusudur. Tevrat'ta şöyle bir anlatım yer almaktadır:

Gök ve yer bütün öğleriyle tamamlandı. Yedinci güne gelindiğinde Tanrı yapmakta olduğu işi bitirdi. Yaptığı işten sonra o gün dinledi. Yedinci günü kutsadı. Onu kutsal bir gün olarak belirledi. Çünkü Tanrı o gün yaptığı bütün işleri bitirip dinlendi.²⁶⁵

Buna göre Muḳātil'in rivâyeti Tevrat'ın açıklamalarıyla benzeşmektedir.

Ṭaberī tefsirinde Muḳātil'in rivâyetine benzer olan Ḳatāde'den nakledilen bir rivâyete yer verilmiştir.²⁶⁶ Ḳatāde'den naklettiği rivâyet, göklerin ve yerin yaratılmasıyla ilgili Yahudilerin inancı gibi bir rivâyete yer verdiğini göstermiştir. Bu konuda er-Rāzī (ö. 310/923) ve el-Alūsī (ö. 1246/1830),²⁶⁷ bu âyetle Allah'nın yedinci gün istirahata çekilme görüşüyle ilgili Yahudilerin inancını reddetmişlerdir.

²⁶⁴ Mustafa Öztürk, *Kur'an ve Yaratılış* (İstanbul: Kuramer, 2015), ss.104-105; Ezherī, *Tehzību'ul-Luġa*, c.2, s.1607; İbn Manzūr, *Lisānu'l-'Arab*, c.4, s.462-463.

²⁶⁵ Yaratılış, 2:1-3.

²⁶⁶ Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Ḳur'ān*, c.21, ss.466-467.

²⁶⁷ Alūsī, *Rūḥu'l-Me'ānī fī Tefsīri'l-Ḳur'āni'l-'Azīm ve's-Seb'i'l-Meṣānī*, c.26, s.192.

3. Üçüncü Mekke Dönemi

Üçüncü Mekke Dönemi 21 sûreden oluşmaktadır. Âyetlerin ve sûrelerin uzunluğu bakımından ikinci dönemle çok büyük farklılık göstermemektedir. Kafiye ve üslûpta bir önceki dönemle hemen hemen aynıdır.²⁶⁸ Üçüncü Mekke Döneminde indirilen âyetlerin diğer özelliği, “Ey insanlar” hitabı ile başlar.²⁶⁹ Bu dönem 32/es-Secde Sûresi ile başlamıştır. Daha detaylı bir şekilde anlaşılması için Üçüncü Mekke Döneminde indirilen sûreler şunlardır:

Üçüncü Dönem: 32/Secde, 41/Fuşşilet, 45/Câsiye, 16/Naahl, 30/Rûm, 11/Hûd, 14/İbrâhîm, 12/Yûsuf, 40/Mu'min, 28/Kaşş, 39/Zumer, 29/Ankebût, 31/Loqmân, 42/Şûrâ, 10/Yûnus, 34/Sebe, 35/Fâır, 7/A'râf, 46/Ahkfâf, 6/En'am, 13/Ra'd.²⁷⁰

3.1. Geçmiş Milletlerin Azaplarına İlişkin İsrâiliyyât Bilgileri

Üçüncü Mekke döneminde indirilen âyetler ile, birinci ve ikinci Mekke döneminde indirilen âyetler arasında ortak konular bulunmaktadır. Birinci, ikinci ve üçüncü Mekke dönemlerinde, geçmiş milletlerin azapları ile ilgili âyetler indirilmiştir. Bu konuda Muḳâtil, aşağıda ilgili âyetleri daha önce geçen benzer konulardaki âyetleri tefsir ettiğı gibi aynı rivâyetlerle tefsir etmiştir.

²⁶⁸ Gözeler, *Kur'an Âyetlerin Tarihlendirilmesi*, s.140.

²⁶⁹ Nöldeke, *The History of the Qur'ân*, s.117.

²⁷⁰ Nöldeke, *The History of the Qur'ân*, ss.118, 126.

3.1.1. ‘Ad Kavmi Helak Edilmesi

Aḥḳāf Sûresinin 24 ve 25. âyetlerde kadar ‘Ad kavminin helak edildiği bilgileri yer almaktadır. Bu âyetlerde şöyle buyurulmuştur:

Felaketi vadilerine yönelmiş, ufku kaplayan bir buLut olarak görünce, “İşte bize yağmur getirecek bir bulut” dediler. Hayır, o hemen gelmesini istediğiniz ceza; içinde acılı azap bulunan, rabbinin emri ile her şeyi silip süpüren bir rüzgar! Sonunda sadece evlerinin kalıntılarının görüldüğü bir hale geldiler. Günaha batıp kalmış bir topluluğu işte böyle cezalandırırız.²⁷¹

Muḳātil b. Suleymān, bu âyeti açıklarken birinci ve ikinci Mekkī dönemdeki ‘Ad kavminin helak edilmesi ile ilgili âyetlerde olduğu gibi benzer bir rivâyeti nakletmiştir. Yani, onlar yedi gün boyunca fırtına ile azaplandırılıp sekizinci günde ölmüşlerdir.²⁷²

3.1.2. Firavun’un Kavminin Azaplandırılması

A‘rāf Sûresinin 133. âyetinde Allah Firavun’un kavmini azaplandırması ile ilgili âyete yer vermiştir:

Sihirbazlar Firavun’a geldiler; “Eğer üstün gelen biz olursak bize muhakkak bir ödül olmalıdır” dediler.

²⁷¹ Aḥḳāf, 46/24-25.

²⁷² Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, c.4, s.25. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.4, ss.21-23.

Muḳātil bu âyetin tefsirinde de ikinci Mekkî döneminde Hz. Musa'nın mucizeleri ile ilgili âyetleri yorumladığı gibi yorumlamıştır. Firavun ve onun kavmi, tufan, çekirge, haşerat, kurbağa, kan, mallarının yerin dibine geçmesi ve kıtlık yılları ile azaplandırılmıştır.²⁷³ Bu dönemde geçmiş ümmetlerin azaplandırılması ile ilgili âyetler Mekke kafirlerini korkutmak amacıyla indirilmiştir. Dolayısıyla Ahḳāf Sûresinin 25. ve A'râf Sûresinin 133. âyetleri bu dönemde Hz. Muhammed'e indirilmiştir.

3.1.3. Sebe Kavminin Azaplandırılması

Sebe Sûresinin 15. ve 16. âyetlerinde Sebe kavminin kıssası anlatılmıştır:

Andolsun ki oturdukları yerlerde Sebe kavmine ait büyük bir işaret vardı. Biri sağda diğeri solda iki bahçe. “Rabbinizin bahşettiği rızıkta yiyin ve O’na şükredin. Ne güzel bir belde ne bağışlayıcı bir Rab!” Ama onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik. Onların iki bahçesini, acı yemişli, ılgınlı ve birkaç da sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik.

Muḳātil b. Suleymān, bu âyetin tefsirinde Sebe kavminin kıssasını detaylı bir şekilde anlatmıştır. Muḳātil, Sebelilerin atalarının, Zucel b. Yaşhūb b. Ya'rūb b. Kaḥṭan olduğunu haber vermiştir. Sebe topraklarında, Arim vadisinin sağına ve soluna iki bahçe yerleştirilmişti. Allah, onlara bol rızık ve güzel meyveler vermişti. Yağmur yağdığı zaman günlerce uzak mesafelerden Arim vadisine su gelmişti. Bundan dolayı iki dağ arasındaki büyük kaya ve ziftler selleri tıkamışlardı. Sonunda sular iki vadinin etrafında

²⁷³ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, c.2, s.57. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.2, s.44.

yükselmişti. Vadilerde sular çeşitli meyveler ve üzüm bağlarıyla karıştırılmıştı. Bu rızkın verilmesi dolayısıyla Allah'a şükretmeleri ve günahlardan kurtulmaları emredilmişti. Fakat Allah'a isyan etmişler ve O'na şükretmemişlerdi. Bu nedenle onlara azap gelmişti. El-Huld isimli fare onların iki dağ arasındaki inşa ettikleri seddi oymuştu. Ondandır su dışarıya çıkmaya başlamış. Allah da onlara Arim selini göndermişti.²⁷⁴

Taberî tefsirinde bu konuyla ilgili Muḳātil'in rivâyetine benzer bir rivâyet yer almaktadır. Bu rivâyet Vehb b. Munebbih'ten nakledilmiştir.²⁷⁵ Dolayısıyla, bahsettiğimiz rivâyetin kaynağı Ehl-i Kitap olabilir veya o dönemdeki Arap yarımadası ve çevresinin tarihi bilgisi olabilir.

3.2. Ahiret Konularıyla İlgili *İsrâiliyyât* Bilgileri

Üçüncü Mekke döneminde, önceki Mekke dönemlerindeki gibi ahiret konularıyla ilgili âyetler indirilmiştir. Muḳātil, bu ortak konu içeren âyetleri bazen *İsrâiliyyât* bilgileriyle aynı şekilde yorumlamış, bazen de ise *İsrâiliyyât* bilgileriyle daha önceki dönemde indirilen âyetlerin açıklamalarını tamamlamıştır. Bu meselede Muḳātil'in bu dönemde indirilen ahiret konuları ile ilgili âyetlerin anlamalarını incelemeye çalışacağız.

²⁷⁴ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.3, s.529. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.415-416.

²⁷⁵ Taberî, *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Ḳur'ān*, c.19, ss.252-253. Rivâyet zinciri: "Bize İbn Humejd, o da Selme'dan, o da Muhammed b. İshāk'tan, o da Vehb b. Munebbih'ten rivâyet etti."

3.2.1. İsrâfil Beytul-Makdis'e Ruhlara Çağıracaktır

Bu dönemde kıyamette ruhları çağrılması ile ilgili âyet indirilmiştir:

Göğün ve yerin Allah'ın buyruğu ile düzen içinde durması da O'nun kanıtlarındandır.

Sonunda O, sizi (bulunduğunuz) yerden vir çağırdı mı hemen çıkıverirsiniz.²⁷⁶

Muḳātil, bu âyeti tefsir ederken tamamen birinci Mekke döneminde indirilmiş olan Nāzi'at Sûresi yedinci âyeti ve Nebē Sûresi 18. âyeti tefsir ettiği gibi tefsir etmiştir. Yani, bu âyetlerin açıklamalarında Muḳātil, İsrâfil'in Beytü'l-Makdis'te sahradan sûra üfüreceği ve ruhları oraya çağıracağına değinmiştir.²⁷⁷ Buna göre Muḳātil, bu âyetleri tam anlamıyla aynı şekilde açıklamıştır.

3.2.2. Cennet Nimetleri

Üçüncü Mekke döneminde cennet nimetleriyle ilgili âyetler indirilmiştir:

Orada onların duaları, “Sen bütün noksan sıfatlardan uzaksın Allahım!”; karşılık iyi dilekleri de “selam” şeklinde olacaktır. Duaları da, “Alemlerin rabbi olan Allah'a hamdolsun” diyerek son bulur.²⁷⁸

Muḳātil b. Suleymān, bu âyetin tefsirinde cennet nimetlerini detaylı olarak açıklamıştır. Muḳātil, bu âyetin tefsirini Mekke'nin ikinci döneminde anlattığımız İnsan

²⁷⁶ Rûm, 30/25.

²⁷⁷ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, c.3, s.411. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, s.332.

²⁷⁸ Yûnus, 10/10.

Sûresinin 20-21. âyetlerinin açıklamasındaki cennet nimetleri üzerine daha kapsamlı anlatmak için *İsrâiliyyât* bilgilerini ekleyip tamamlamıştır. *Tefsîr-i Kebîr*'inde, Muḳātil b. Süleymân Yunus Sûresinin 10. âyetini açıklarken cennet ehlinin yiyeceklerini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır:

Cennet ehli, cenneteki hizmetkarlarına “*Subhānecellāhumme*” diyerek istedikleri yiyecekleri getirmeleri için çağıracaklardır. Derhal 4.000 kapıdan üzerlerine 70.000 altın tabak getirerek hizmetçiler girecekler, her tabakta çeşitli yemekler bulunacaktır. Allah, onları her duyduğunda onlara 1.000 tane arzu kapısı açacaktır. Yine onları duyduğunda, hizmetçiler onlara 40 yıllık yiyecek miktarda yediklerini hazmettirecek bir içecek getirip onlara çeşitli meyveler sunacaklardır.²⁷⁹

Bu konuda Muḳātil, ikinci Mekke dönemindeki cennet nimetleriyle ilgili indirilen âyetlerin açıklamalarını ekleyerek tamamlamıştır.

3.2.3. Cehennem Azapları

İbrahim Sûresinin 16-17. ve 21. âyetlerinin tefsirlerinde Muḳātil, cehennem konusunu *İsrâiliyyât* bilgileriyle açıklamıştır. Muḳātil, bu âyetlerin, önceki dönemde indirilmiş olan cehennem konulu âyetlerden daha farklı olan bilgileri vermiştir. Bu konuda Muḳātil, cehennem konulu âyetlerin açıklamalarını tamamlamıştır.

²⁷⁹ Muḳātil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymân*, c.2, s.228. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, ss.194-195.

Ardından da cehennem gelecek, orada zorbaya yanan gövdelerden sızan su içirilecektir. Onu yutmaya çalışacak, fakat boğazından geçiremeyecektir, ona her taraftan ölüm gelecek, ama ölmeyecektir; ardından da oldukça ağır bir azap vardır.²⁸⁰

Hepsi Allah'ın huzuruna çıkacaklar; zayıflar, büyüklük taslamış olanlara diyecekler ki, “Biz size uymuştuk, şimdi siz Allah'ın azabından küçücük bir şeyi bizden savabilir misiniz?” Ötekiler şöyle vecap verecekler: “Allah bizi doğru yola iletmış olsaydı biz de siziiletirdik. Şimdi sızlansak da katlansak da farketmez. Bizim için artık sığınacak bir yer yok!”²⁸¹

Bu âyetlerin açıklamalarında Muḳātil cehennemın şiddetli azaplarını anlatmıştır. Cehennem’de kalan kafirlere, onların yaralarından çıkan kan ile irin karışımı su sunulacaktır. Dolayısıyla bu suyu boğazlarından hiç geçiremeyecek. Ölüm onlara her yandan gelecek; ancak ölmeyecekler. Çünkü 21.000 sene sonra daha şiddetli bir azap gelecek. Muḳātil, cehennemde onlara sunulmasından 21.000 sene sonra el-Heyhāt adlı bir kapının açılacağına değinmiştir. Bu kapıdan cehennem ateşi gelecektmiş. Cehennem ateşi, dünya ateşinin atılmış pamuğu yakıp bitirmesi gibi yakacaktır. Her taraftan onlara ölüm gelecek fakat hiç bir türlü ölmeyeceklerdir.²⁸² Onlar, Rabb’in kendilerine

²⁸⁰ İbrāhīm, 14/16-17.

²⁸¹ İbrāhīm, 14/21.

²⁸² Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.2, ss.401-402. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.2, s.345.

merhametinin geleceğini düşünecekler. Bu azaptan 500 yıla kadar sabırsızlanarak sızlanacaklar. Ancak sabırları faydalı olmayacaktır.²⁸³

İşte Muḳātil tarafından cehennem azaplarının bu kadar şiddetli olduğuna değinilmiştir. Muḳātil'e göre peygamberler kavimlerini azap ile korkutup uyarmışlar ancak kavimleri onları yalanlayarak karşı durmuşlardır. Mekke'de kafirleri uyarmak amacıyla cehennem azapları ile ilgili âyetler indirilmiştir. Bu nedenle de daha kapsamlı bir şekilde anlatılmak için bu âyetler *İsrâiliyyât* bilgileriyle açıklanmıştır.

3.3. Peygamber Kıssaları

İkinci Mekke dönemindeki gibi, üçüncü Mekke döneminde de ilk Müslümanlara nasihat, ibret, müjde vermek ve kalplerini teskin etmek amacıyla peygamber kıssalarıyla ilgili âyetler indirilmiştir. Muḳātil, bu bölümdeki bazı kıssaların tefsirinde daha önceki kıssalarda naklettiği *İsrâiliyyât* bilgilerinin aynılarını bazen de yeni *İsrâiliyyât* bilgilerini naklederek tefsir etmiştir. Aşağıda peygamber kıssaları konusunu incelemeye çalışacağız.

3.3.1. Hz. Adem ve Hz. Havva

A'râf Sûresinin 23. âyetinde Hz. Adem'in günahlarından tevbet etmesi ile ilgili âyetlere yer verilmektedir. Bir âyette şöyle buyurulmuştur:

²⁸³ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.2, s.402. Krş. Mukâtil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s.346.

Dediler ki: “Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz, bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”²⁸⁴

Bu konuda Muḳātil *Tefsîr-i Kebîr*’inde, Hz. Adem’in ‘Aşûre günü ve cuma günü Allah’a tevbe ettiğine değinmiştir. Allah da onun tevbesini kabul etmişti.²⁸⁵

Muḳātil, A‘râf Sûresinin 189. âyetinin açıklamalarında Hz. Havva’nın yaratılması ve onun hamileliği kıssasını anlatmıştır. Bu konuyu dile getirildiği âyet şudur:

Sizi bir tek candan yaratan, kendisiyle mutlu olsun diye ondan da eşini yaratan O’dur. Erkek eşiyile beraber olunca kadın hafif bir yük yüklenir, onu bir süre taşır; hamileliği ağırlaşınca rableri olan Allah’a şu sözlerle yakarır: “Andolsun, bize kusursuz bir çocuk verirsen kesinlikle şükredenlerden olacağız!”²⁸⁶

Bu âyetin açıklamalarında Muḳātil, Cuma günü Hz. Adem uyuduğunda onun kaburga kemiğinden Hz. Havva’nın yaratıldığı haberini vermiştir. Muḳātil’in bu konularla ilgili açıklamaları şöyledir:

Hz. Adem uyandığında Hz. Havva’yı görüp ona “sen kimsin?” diye sormuş. Hz. Havva “ben bir kadının” diye cevap vermiş. Hz. Adem bu kadını “Havva” diye isimlendirmiş, çünkü o hayy (diri/canlı) olan birisinden yaratılmıştı. Ondan sonra Hz. Havva, oturuyor,

²⁸⁴ A‘râf, 7/23.

²⁸⁵ Muḳātil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymân*, c.2, s.32. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, ss.14-15.

²⁸⁶ A‘râf, 7/189.

kalkıyor, oynuyor ve hiçbir rahatsızlık duymuyordu. İblis, -ki adı el-Ḥāris’di- şekil değiştirerek ona gelip “Ey Havva! Belki de senin karnındaki bir hayvandır” demişti. Havva “Bilmiyorum” diye cevap vermişti. Karnındaki cenin büyüüp doğum vakti yaklaşınca İblis ona tekrar gelip “Allah’a dua etsen de onu; sen ve Adem gibi bir insan kılrsa, ona benim adımı verir misin?” diye sormuş. Hz. Havva “evet” diye cevap vermişti. Ardından İblis yanından ayrılıp gitmişti. Hz. Havva, Hz. Adem’e “Bana birisi geldi, karnımdakinin hayvan olduğunu söyledi. Ben de onun ağırlığını hissediyorum, dediği gibi olacağından korkuyorum” demişti. Bunun üzerine Allah’a dua etmişler ki: “Eğer bize bir salih (evlat) verirsen, şükredenlerden oluruz.” Nihâyet Hz. Havva, eksiksiz bir çocuk doğurmuş. Ona ‘Abdul Ḥāris ismini vermişti. Ancak çocuk ölmüştü.²⁸⁷

Bu anlattığımız kıssa ile birlikte, ikinci Mekke döneminde anlatılan Hz. Adem kıssalarını da tamamlanmıştır.

3.3.2. Hz. Salih

Hūd Sûresinin 65. Âyeti, Hz. Salih’in kavminden bahsetmektedir.

Fakat Semûd kavmi, o deveyi hunharca öldürdü. Salih de, “Yurdunuzda üç gün daha yaşayın!” dedi. Bu asla yalan olmayacak bir tehdit idi.²⁸⁸

²⁸⁷ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.2, s.80. Krş. Muḳātil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s.77-79.

²⁸⁸ Hūd, 11/65.

Muḳātil, bu âyeti açıklarken Semud kavmi ile ilgili önceki âyetlerde olduğu gibi tam bir rivâyetle tefsir etmiştir. Yani onlar, Hz. Salih'in devesini öldürdükten üç gün sonra azaplandırılmışlardı.²⁸⁹

3.3.3. Hz. Nuh

Hūd Sûresinin 40. âyetinde Hz. Nuh'un gemisine binenler anlatılmaktadır. Bu âyette şöyle buyurulmuştur:

Nihâyet emrimiz geldi ve sular coşup yükseldi. Nuh'a dedik ki: "Her türden (hayvan) birer çift ile aileni ve iman edenleri gemiye bindir!" Zaten onunla birlikte pek azı iman etmişti.

Muḳātil, gerek Hūd Sûresinin 40. âyetini, gerekse Nuh Sûresinin 11-12. âyetlerini ve Mu'minun Sûresinin 27. âyetini tefsir ederken, aynı ifadeleri kullanmıştır. Buna göre, Nuh tufanı Şam'da Aynıverde'de gerçekleşmiştir. Hz. Nuh'un gemisine binerlerin sayısını ise kırk erkek ve kırk kadın olmak üzere seksen kişi olarak vermektedir.

3.3.4. Hz. Yusuf

a. Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'un Rüyasını Açıklaması

²⁸⁹ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.2, s.289. Krş. Mukâtil bin Süleymān, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s.251.

Yūsuf Sûresinin 4 ve 5. âyetlerinde Hz. Yusuf'un bir rüya gördüğü ve babası Hz. Yakub'un bu rüyayı yorumlamasından bahsedilmektedir. Bu âyetlerde şöyle buyurulmuştur:

Bir gün Yusuf, babasına demişti ki: “Babacığım! Ben rüyamda on bir yıldızla güneşi ve ayı gördüm; onları bana secde ederken gördüm.” Babası, “Yavrucuğum” dedi, “Rüyayı sakın kardeşlerine anlatma, sonra sana tuzak kurarlar! Çünkü şeytan insana apaçık bir düşmandır.

Mukātil, bu âyetlerin açıklamalarında; on bir yıldızın, Yusuf'un kardeşleri; Yusuf'un annesi, Rāḥīl bt. Lātān'ı -Lātān, Hz. Yakub'un dayısıdır- ayın da Yusuf'un babası -Yakup b. İshak b. İbrahim- olduğunu belirtmiştir.²⁹⁰

Tevrat'ta da bu konuyla ilgili Mukātil'in rivâyetine benzer bir açıklamaya yer verilmektedir:

Yusuf bir düş daha görüp kardeşlerine anlattı. “Dinleyin, bir düş daha gördüm” dedi, “Güneş, ay ve on bir yıldız önümde eğildiler.” Yusuf babasıyla kardeşlerine bu düşü anlatınca, babası onu azarladı: “Ne biçim düş bu?” dedi, “Ben, annen ve kardeşlerin gelip önünde mi eğileceğiz yani?”²⁹¹

Ayrıca Ṭaberī tefsirinde de buna benzer bir rivâyet yer almaktadır. Bu rivâyet, İbn Cureyc tarafından nakledilmiştir. Şöyle bir rivâyet nakledilmiştir:

²⁹⁰ Mukātil b. Suleymān, *Tefsīru Mukātil b. Suleymān*, c.2, s.318.

²⁹¹ Yaratılış, 37:9-10.

On bir yıldız (Hz. Yusuf)'un kardeşlerini güneş annesini ve ay ise babasını temsil etmektedir.²⁹²

Böylece, Muḳātil'in bu rivâyeti onun ravilere ve Tevrat'ın açıklamalarına dayandığı için *İsrâiliyyât* bilgilerini içermektedir.

b. Hz. Yusuf'un kardeşlerin isimleri

Yūsuf Sûresinin 7. âyetinde Hz. Yusuf'un kardeşlerinden bahsedilmektedir.

Andolsun ki Yusuf ve kardeşlerinde, almak isteyenler için ibretler vardır.

Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf'un kardeşlerinin isimlerinin neler olduğundan söz edilmemektedir. Bu konuda Muḳātil *Tefsîr-i Kebîr*'inde, bu âyeti daha kapsamlı bir şekilde anlatmak için *İsrâiliyyât* bilgilerini nakletmiştir. Ona göre Hz. Yusuf'un kardeşlerinden yaşça en büyük olanı Rûbil, akıl bakımından en büyük olanı ise Yehûda idi. Diğer kardeşlerinin isimleri de Şem'un, Lavî, Neftûlun, Rebûlun, Âşer, İstâher, Câb, Dân ve Bunyâmîn idi.²⁹³

²⁹² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Ḳur'ân*, c.13, s.12.

²⁹³ Muḳātil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymân*, c.2, ss.319-320. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s.271.

Ṭaberī tefsirinde Muḳātil'in rivâyeti ile ilgili benzer bir rivâyet yer almaktadır. Bu rivâyet İbn İshâk tarafından nakledilmiştir.²⁹⁴ Bu konuda Tevrat'ın açıklamaları şöyledir:

Yakup'un on iki oğlu vardı. Lea'nın oğulları: Ruben –Yakup'un ilk oğlu- Şimon, Levi, Yahûda, İssakar, Zevulun. Rahel'in oğulları: Yusuf, Benyamin. Rahel'in cariyesi Bilha'nın oğulları: Dan, Naftali. Lea'nın cariyesi Zilpa'nın oğulları: Gad, Aşer. Yakup'un Paddan-Aram'da doğan oğulları bunlardır.²⁹⁵

Dolayısıyla bu haber *İsrâiliyyât* bilgileriyle kaynaklandırılmıştır.

c. Hz. Yusuf'un zindanda rüyayı yorumlaması

Yusuf Sûresinin 36. âyetinden 41. âyetine kadar Hz. Yusuf'un zindanda onunla birlikte kalan iki mahkumun (Mısır hükümdarının aşçısı ve fırıncısı) rüyalarını yorumlaması ile ilgili olan âyetler yer almaktadır:

Onunla birlikte zindana iki delikanlı daha girdi. Onlardan biri, “Ben rüyada şarap yaptığım gördüm” dedi. Diğer de, “Ben de başımın üstünde bir ekmek taşıdığımı gördüm. Kuşlar ondan yiyordu. Bunun yorumunu bize bildir. Kuşkusuz biz seni bu işleri iyi bilen biri olarak görüyoruz” dedi.²⁹⁶

²⁹⁴ Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Ḳur'ān*, c.2, s.598. Rivâyet zinciri: “Bize İbn Humejd, o da Selame'den, o da Muhammed İbn İshâk'tan rivâyet etti”.

²⁹⁵ Tekvin, 35/23-26.

²⁹⁶ Yûsuf, 12/36.

Ey zindan arkadaşlarım! Biriniz efendisine şarap sunacak; diğeri ise asılacak ve kuşlar onun başından yiyecek. Yorumunu sorduğunuz iki rüya (bu şekilde) kesinleşmiştir.²⁹⁷

Kur'an-ı Kerim'de zindanda rüyayı görenlerin kimler olduğu konusunda bir haber verilmemektedir. Muḳātil, bu âyetin tefsirinde, *İsrāiliyyāt* bilgilerini naklederek bu rüyayı gören iki adamın isimlerinden söz etmiştir. Bunlardan, fırıncı olanın ismi Şerham Esem; aşçı olanın ismi ise Şerham Ekam idi. Şerham Esem, rüyasında bahçeye girdiğini ve orda bulunan üç salkım üzümü sıkıp krala şarap içirdiğini görmüştü. Şerham Ekam rüyasında da başının üstünde üç sefer taşı, bunların üstünde de ekmek olduğunu ve kuşların ondan yediğini görmüştü. Ardından Hz. Yusuf bu rüyayı Allah'ın irşat yardımıyla yorumlamıştır. O, Şerham Ekam'a zindanda üç gün kalıp ordan çıkaracağını ve eski işine dönüp Kral'a yine şarp vereceğini söylemişti. Şerham Esem'e ise üç gün zindanda kalıp zindandan çıkarıp asılacağını ve kuşların başından yiyeceğini söylemişti. Esem bu rüyanın tabirinden hoşlanmamıştı.²⁹⁸

Tevrat'ta da bu konuyla ait anlatımlar yer almaktadır. Tevrat'ın anlatımlarında Hz. Yusuf'un, aşçıya üç gün içinde Firavun'un onu çıkaracağını ve yine eski görevine döneceğini;²⁹⁹ fırıncıya ise üç gün içinde Firavun'un onu zindandan çıkarıp ağaca asacağını ve kuşların etini yiyeceği³⁰⁰ haberlerini verdiğiine değinilmiştir. Ancak

²⁹⁷ Yūsuf, 12/41.

²⁹⁸ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.2, s.335. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebîr*, c.2, ss.285-287.

²⁹⁹ Tekvin, 40/9.

³⁰⁰ Tekvin, 40/19.

Tevrat'ta bu adamların isimlerinden söz edilmemektedir. Taberi'nin tefsirinde ise bu konuyla ilgili herhangi bir rivâyet yer almamaktadır.

d. Mısır'daki Hz. Yakup ve Ailesinin Sayısı

Yusuf Sûresinin 99. âyetinde Hz. Yakub ve ailesinin Mısır'da kalanlarından bahsedilmektedir.

Yusuf'un yanına girdiklerinde anne babasını bağrına bastı ve "Allah'ın izniyle Mısır'a güven içinde girin (kalın)" dedi.³⁰¹

Mukâtil, Hz. Yakup ve ailesinin Mısır'da kalanlarının sayısının, erkek ve kadın toplam yetmiş iki kişi olduğunu teyid etmiştir. Tevrat'ta da Mukâtil'in rivâyetine benzer bir açıklama şöyledir:

Yusuf'un Mısır'da doğan iki oğluyla birlikte Mısır'a göçen Yakup ailesi toplam yetmiş kişiydi.³⁰²

Tevrat'a göre Hz. Yakup'un aile üyelerinin toplamı, Yusuf'un iki oğlu da dahil edildiğinde yetmiş iki kişiydi. Bu konuda Mukâtil'in rivâyeti Tevrat'ın açıklamalarıyla benzeşmektedir.

3.3.5. Hz. Musa

a. Hz. Musa'nın Doğumu

³⁰¹ Yûsuf, 12/99.

³⁰² Tekvin, 46:27.

Kaşas Sûresinin 6. ve 7. âyetlerinde Hz. Musa'nın doğumundan bahsedilmektedir:

Onları belli bir yere yerleştirmek, Firavun'a, Hâmân'a ve ordularına, sakındıkları şeyi onların eliyle başlarına getirip göstermek (istiyorduk). Musa'nın annesine, “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden endişe ettiğinde onu nehre bırak. Korkup kaygılanma. Biz onu sana geri döndüreceğiz ve onu peygamberlerden biri yapacağız” diye vahyettik.³⁰³

Mukâtil, bu âyetin açıklamalarında Hz. Musa'nın doğum haberi ve onun doğumunu açık bir şekilde anlatmıştır. Hz. Musa'nın doğumundan önce Kahinler Firavun'a bu sene İsrailoğulları arasında bir çocuğun doğacağını, bu çocuğun Firavun'u helak edeceği haberini vermişlerdi. Bu nedenle Firavun İsrailoğulları kadınlarının Mısırlı ebelerine İsrailoğullarından her doğacak erkek çocuğunu öldürmelerini emretmişti. Ancak Allah, Hz. Musa'yı kurtarmıştı.

Mukâtil, Hz. Musa'nın annesinin isminin Yukabet olduğuna değinmişti. Yukabet, Lavi ibn Yakub'un kızı idi. Yukabet üç ay süreyle Hz. Musa'ya süt vermişti. Sütünün azlığı sebebiyle Hz. Musa ağlamıştı. Yukabet, komşularının Hz. Musa'nın ağlamasını duymasından korkup sakınmıştı. Bu tehlikeden korkmasından dolayı annesi, Hz. Musa'yı Nil nehrine bırakmıştı. Bu konuda Mukâtil, Allah'a Yukabet'in duası anlatmıştı: “Rabbim! Biliyorum ki Sen dilediğine güç yetirensin. Fakat küçük bir çocuk nehrin derinliklerinden ve balıkların karınlarına girmesinden nasıl kendisini koruyabilir?” Allah onu nehirde koruması amacıyla bir melek görevlendirmişti. Çocuk,

³⁰³ Kaşas, 28/6-8.

su ve ağacın arasında bulunduğu bir yerden dolayı ona “Musa” adı verilmiş. Çünkü kıbtî dilinde “mû” su ve “sâ” ağaç demektir.³⁰⁴

Tevrat’ta da bu konuya temas eden âyetler yer almaktadır. Tevrat’ın açıklamaları Muḳātil’in nakledilen rivâyetleriyle benzerlik göstermektedir:

Bunun üzerine Firavun bütün halkına buyruk verdi: “Doğan her İbrani erkek çocuk Nil’e atılacak, kızlar sağ bırakılacak.”³⁰⁵

Kadın gebe kaldı ve erkek çocuk doğurdu. Güzel bir çocuk olduğunu görünce, onu üç ay gizledi. Daha fazla gizleyemeyeceğini anlayınca, hasır bir sepet alıp katran ve ziftle sıvadı. İçine çocuğu yerleştirip Nil kıyısındaki sazlığa bıraktı.³⁰⁶

Çocuk büyünce, onu geri getirdi. Firavunun kızı çocuğu evlat edindi. “Onu sudan çıkardım” diyerek adını Musa koydu.³⁰⁷

b. Hz. Musa’ya Verilen Levhalar

A‘râf Sûresinin 145. âyetinde Hz. Musa’ya verilen levhalarla ilgili bilgiler yer almaktadır:

³⁰⁴ Muḳātil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymân*, c.3, ss.336-337. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.3, ss.265-266.

³⁰⁵ Çıkış, 1:22.

³⁰⁶ Çıkış, 2:2-3.

³⁰⁷ Çıkış, 2:10.

Levhelerde Musa için her konuya dair öğüdü ve her şey hakkında gerekli açıklamaları yazdık. (Ve dedik ki:) “Bunlara sımsıkı sarıl; kavmine de o en güzel öğüt ve açıklamalara sarılmalarını emret. Yakında size yoldan çıkmışların yurdunu göstereceğim.”³⁰⁸

Muḳātil, Allah’ın, Hz. Musa’ya, insanları cehaletten kurtarmak üzere; dokuz tane tıpkı yazıt gibi oyma şeklinde olan levhalarda emir, nehiy ve hûdutlarının yazıldığını söylemiştir. Levhalar zümrüt ve yakuttandı. Orada değerli öğütler yazılmıştır: “Kuşkusuz Ben’den (Allah) başka ilah yoktur, rahman ve rahimim, bana hiçbir şeyi ortak koşmayın, cana kıymayın, zina etmeyin, yol kesmeyin. Allah, onlara bunları emretti.”³⁰⁹

Tevrat da Hz. Musa’ya levhaların verildiğinden bahsetmektedir. Tevrat’ın açıklamaları, Muḳātil’in bu konuyla ilgili naklettiği rivâyetlere benzer. Ancak Tevrat’ın açıklamaları Muḳātil’in rivâyetlerinden daha ayrıntılıdır. Tevrat’ta, Allah, Hz. Musa ile Sina Dağında konuşmayı bitirince ona eliyle yazdığı iki taş levhayı verdiğinden ve Hz. Musa’nın İsrailoğullarına iki taş yazdığı, bu taşlarda Allah’ın on buyruğunu anlattığından söz edilmiştir.³¹⁰ Levhalarda yer alan Allah’ın on buyruğundan da detaylı bir şekilde bahsedilmiştir:

³⁰⁸ A‘râf, 7/145.

³⁰⁹ Muḳātil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymân*, c.2, s.63. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s.55-56.

³¹⁰ Çıkış, 31:18, Yasa’nın Tekrarı, 4:13.

Allah’tan başka tanrınız olamaz; dünyada yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapıp onlara tapmayın; Allah’ın adını boş yere ağzınıza almayın; Şabat gününü kutsal sayın ve onu hatırlayın; annenize ve babanıza saygı gösterin; canlıları öldürmeyin; zina etmeyin; çalmayın; komşunuza karşı yalan yere tanıklık etmeyin; ve komşunuzun evine, karısına, erkek ve kadın kölesine, öküzüne, eşeğine, hiçbir şeyine göz dikmeyin.³¹¹

Buna göre, Muḳātil’in levhalardaki Hz. Musa’ya indirilen on buyrukla ilgili rivâyetlerin tamamı Ehl-i Kitap’tan kaynaklandırılmıştır.

c. Sâmirî’nin İsrailoğulları İçin Yaptığı Buzağı Heykeli

A‘râf Sûresinin 152. âyetinde Hz. Musa’nın zamanında İsrailoğullarının buzağı heykeline taptıkları anlatılmıştır:

(Allah buyurdu ki:) “Buzağıya tapanlar yok mu, işte onlara mutlaka rablerinden bir gazap ve dünya hayatında bir alçaklık erişecektir.” Biz iftaracıları böyle cezalandırırız.³¹²

Bu âyetin açıklamalarında Muḳātil, Samirî’nin buzağı heykelini ne zaman yaptığından ve ne kadar sürede bitirdiğinden bahsetmiştir. *Tefsîr-i Kebîr*’inde, Hz. Musa’nın dağa 35 günlüğüne gitmesinin ardından Samirî’nin, ziynet eşyalarını toplayıp üç gün süreyle bunlardan bir buzağı heykeli yaptığından söz edilmiştir. Samirî İsrailoğulları’nın buzağı heykeline ibadet edeceklerini anlamıştı. Çünkü daha önce bir

³¹¹ Çıkış, 20:2-21.

³¹² A‘râf, 7/152.

gün Hz. Musa'ya "Ey Musa! Onlara ait tanrılar gibi, sen de bizim için bir tanrı yap" demişlerdi. 39. günde buzağıya tapmaya başlamışlardı. Sonraki gün 40. Gün tamamlanmış ve Hz. Musa dağdan dönmüştü.³¹³

Bu konuda Tevrat'ın açıklamaları Mukâtil'in rivâyetleriyle benzeşmemektedir:

Harun, "Karılarınızın, oğullarınızın, kızlarınızın kullağındaki altın küpeleri çıkarıp bana getirin" dedi. Herkes kullağındaki küpeyi çıkarıp Harun'a getirdi. Harun altınları topladı, oymacı aletiyle buzağı biçiminde dökme bir put yaptı. Halka "Ey İsraililer! Sizi Mısır'dan çıkaran Tanrınız budur!" dedi.³¹⁴

Tevrat'a göre, buzağı heykeli yapan Hz. Harun'dur. Şüphesiz ki bu görüşe göre Hz. Harun tevhid esaslarına karşı durmuştur. Allah, tevhid'e davet etmek üzere bir peygamber göndermiştir. Bir peygamberin put yaparak toplumu şirk inancına götürmesi çelişkidir. Bu nedenle Hz. Harun'un kavmine tapınmaları için bir buzağı heykeli yapmış olduğu iddiası, Tevrat'ın tahrif edildiğinin bir delili olarak anlaşılmıştır.³¹⁵

d. Hz. Musa'nın Asa ve El Mucizeleri

Kaşâş Sûresinin 31-32. âyetleri ve A'râf Sûresinin 106-110. âyetlerinde Hz. Musa'nın asa ve el mucizelerinden bahsedilmiştir. Mukâtil, bu âyetleri açıklarken ikinci

³¹³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c.2, s.65. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.2, s.59.

³¹⁴ Çıkış, 32:2-4.

³¹⁵ M. Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), c.2, s.354. Bkz. M. Sait Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele* (İstanbul: Yöneliş, 1991), ss.155-157.

Mekke döneminde indirilen Tāhā Sûresinin 18. ve Zuhruf Sûresinin 48. âyetlerinin açıklamalarında naklettiği rivâyetlerle yorumlamıştır: Allah, Hz. Musa'nın, kavmine peygamber olduğunu göstermek ve Firavun'un sihirbazlarına karşı mücadele etmek üzere asa ve el mucizelerini vermiştir. Hz. Musa'nın asası cenneteki meysir ağacındandı. İbn 'Abbās'ın belirttiğine göre bu asayı ona Medyen'e giderken meleklerden biri vermişti. Asası yılanı dönüşmüştü. El mucizesi ise elinin bembeyaz, güneş gibi parlayan ve gözleri kamaştıracak bir şekle gelmesi olayıdır. Bu el mucizesi 'baras' hastalığını tedavi etmişti.³¹⁶

e. Hz. Musa'nın Sihirbazlarla Karşılaşması

A'rāf Sûresinin 111-120. âyetlerinde Hz. Musa'nın sihirbazlarla karşılaşması olayından bahsedilmektedir. Muḳātil, bu âyetlerin yorumlarken Mekke ikinci döneminde indirilen âyet olan Tāhā Sûresinin 20. âyetinin açıklamasında kullandığı rivâyetin aynısı ile anlatmıştır. Bu meselede Muḳātil, olayın Muharrem ayının Cumertesi günü gerçekleştiğini ve sihibazların 72 kişi olduğunu belirtmiştir.³¹⁷

3.3.6. Hz. Süleyman'ın Ölümü

Sebe Sûresinin 14. âyetinde Hz. Süleyman'ın ölüm haberinden bahsedilmektedir:

³¹⁶ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.2, s.52. ve c.3, s.244. Krş. Muḳātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.2, s.42-44.

³¹⁷ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.2, s.53. Krş. Muḳātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.2, s.44-45.

Süleyman'ın ölümüne hükmettiğimizde, öldüğünü ancak asasını kemiren ağaç kurdu sayesinde anlamışlardı. Süleyman'ın cesedi yere yıkılınca ortaya çıktı ki, eğer cinler gaybı bilmiş olsalardı o aşağılayıcı eziyete katlanıp durmazlardı.³¹⁸

Mukātil, Hz. Süleyman'ın ölmüne hükmedildiğinde Beytü'l-Makdis'i bina eden cinlerin denendiğini söylemiştir. Cinler, insanlara hep yarın ne olacağı ile ilgili gayb haberlerini bildiklerini söylemişlerdi. Bundan dolayı Beytü'l-Makdis'te Hz. Süleyman'ın ölümü üzerinden sınanmışlardı. Mukātil'e göre Hz. Davut Beytü'l-Makdis'in temellerini atmış ve Hz. Musa çadırını kurmuştu. Ancak onu bina etmeden önce vefat etmişti. Bu nedenle Hz. Süleyman Beytü'l-Makdis'i büyük kayalar ve ziftler ile inşa etmeye başlamıştı. Ona ölüm vakti yaklaşınca aile halkına “Beytü'l-Makdis'i inşa etmeyi bitirinceye kadar ölümümü cinlere haber vermeyin” demişti. Zira Beytü'l-Makdis'i bina etmeyi tamamlamak için bir yıllık daha çalışma gerekiyordu. Ölüm Hz. Süleyman'a asasına dayandığında gelmişti. Hz. Süleyman, aile halkına cinlerin Beytü'l-Makdis'i bina etme işini yarıda kesmemek için ölümüne bir sene boyunca ağlamamalarını vasiyet etmişti. Cinler bir senede Beytü'l-Makdis'i bina edip bitirmişlerdi. Bir senenin bitiminde de ağaç kurdu Hz. Süleyman'ın asasını yemişti. O sırada Hz. Süleyman yere serilmişti. Bu durumu gören cinler hemen ayrılıp gitmişlerdi.³¹⁹

³¹⁸ Sebe', 34/14.

³¹⁹ Mukātil b. Süleyman, *Tefsīru Mukātil b. Süleyman*, c.3, s.528. Krş. Mukātil bin Süleyman, *Tefsīr-i Kebīr*, c.3, s.414-415.

Ṭaberī tefsirinde Muḳātil'in bu görüşüyle benzer rivâyetler yer almıştır. Bunlar İbn Mes'ūd ve Ḳatāde'den nakledilmiştir.³²⁰ Tevrat'ta ise Hz. Süleyman'ın ölüm haberi 1. Kral ve 2. Tarihler bablarında bahsedilmiştir. Ancak Tevrat'ın açıklamaları detaylı değildir. Tevrat'ta, kırk yıl süreyle bütün İsrail'i Yeruşalim'de yönettikten sonra vefat ettiğinden bahsedilmiştir. Atalarına kavuşunca babası Davut Kenti'ne gömülmüştür.³²¹

³²⁰ Ṭaberī, *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Ḳur'ān*, c.19, ss.241-243. Rivâyet zinciri: “Bize Musa b. Hārūn, o da Amr'dan, o da Asbat'tan, o da Sūdi'den, o da Ebī Mālik'ten, o da Ebī Sālih'ten, o da İbn 'Abbās'tan, o da Murrah el-Hamdānī'den, o da İbn Mes'ūd'dan, o da Resul'un eshablarından rivâyet etti.” Başka rivâyet zinciri: “Bize Beşār, o da Sa'īd'den, o da Ḳatāde'den rivâyet etti.”

³²¹ 1. Kral, 11:41-43, 2. Tarihler, 9:29-31.

İKİNCİ BÖLÜM

MUKĀTİL B. SULEYMĀN TEFSİRİNDE *İSRĀİLİYYĀT* BİLGİLERİ:

MEDENĪ SŪRELER

Medenī âyetlerde inanç ve ahlak ilkelerinin yanında içtimaî nizamla, hukukla ve siyasetle alakalı ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Zira Medine döneminde İslam toplumu, devlet örgütlenmesini tamamlamıştır.³²²

Hz. Peygamber hayattayken Medine'deki Müslümanlara karşı duran münafıklar, Yahudiler ve Hristiyanlar, müslümanlarla birlikte yaşıyorlardı.³²³ Dolayısıyla Medeni sûrelerde onlarla ilgili birçok âyet yer almaktadır. Münafıkların savaşa karşı tutumları, Yahudiler'in eski hukukları, İsrailoğullarına gelen eski peygamberler hakkında pek çok âyet yer almaktadır. Biz bu bölümde, Mukātil b. Suleymān *Tefsīr-i Kebīr*'indeki Medenī sûrelerin tefsirlerinde nakledilen İsrailiyyat bilgilerini incelemeye çalışacağız.

1. Geçmiş Hukuklar / Şeriatlar

1.1. Geçmişte İsrailoğullarına Verilmiş Şirk Cezası

Bakara Sûresinin 52. ve 54. âyetlerinde İsrailoğullarından buzağıya tapanların cezasından bahsedilmektedir.

³²² Hâlis Albayrak, *Tefsir Usûlü* (İstanbul: Sule Yayınları, 2009), s.39.

³²³ Derveze, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, ss.287, 333, 421.

Bundan sonra da (akıllanıp) şükredersiniz diye size affettik.³²⁴

Musa kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Şüphesiz siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. Onun için yaratanınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün. Öyle yapmanız yaratıcınızın katında sizin için daha iyidir; böylece Allah tövbenizi kabuletmiş olur. Çünkü acıyıp tövbeleri kabuleden ancak O’dur.”³²⁵

Muḳātil b. Süleymān, Hz. Musa’nın buzağıya tapanlara verdiği ceza kıssasını anlatarak Yahudilik’teki şirk cezasından bahsetmiştir. Muḳātil’in *Tefsîr-i Kebîr*’inde şöyle bir hikaye anlatılmıştır:

Hz. Musa İsrailoğulları ile Mısır’dan çıktıktan sonra, Allah’tan bir kitap getirmek amacıyla İsrailoğullarını bırakıp Sina dağına gitmişti. Kardeşi, Hz. Harun onun yerine bırakmıştı. Hz. Musa, kırk gün sonra onlara döndüğünde Samiri’nin yaptığı bir buzağı heykeline ibadet ettiklerini görmüştü. Nihâyet Hz. Musa onlara sinirlenerek Levhalarını atmıştı. Levhalardan ikisi kırılmıştı. Bu nedenle Allah’ın kelamının bir kısmı ortadan kalkmıştı. Hz. Musa, Samiri’yi İsrailoğulları toplumundan çıkarmıştı. Buzağıyı parçalayıp yanmış ve külünü denize dökmüştü.³²⁶

Bu konuda Muḳātil, Hz. Musa’nın buzağıya tapanların Allah’a tevbe etmek için ne yapmaları gerektiğini anlatmıştı. Onlara, birbirlerini öldürmeleri emredilmişti. Buzağıya tapmayanların sayısı 12.000 idi. Hz. Musa onlara, buzağıya tapanları kılıç ve

³²⁴ Bakara, 2/52.

³²⁵ Bakara, 2/54.

³²⁶ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymān*, c.1, s.106. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.1, ss.79-81.

hançerlerle öldürmelerini emretmişti. Cuma günü güneşin doğuşundan öğleye kadar buzağıya tapmayanlar buzağıya tapanları öldürmüşlerdi. Allah birbirlerini tanımadıkları bir karanlığı onların üzerine göndermişti. Öldürülenlerin sayısı 70.000 kişi'ye ulaşmıştı. Ardından Allah'ın rahmeti Hz. Musa'ya inip Allah ona, kardeşlerine kılıç sallamamasını buyurmuştur. Allah, öldürülenlerin şehid olduğunu; hayatta kalanların da tevbelerini kabul etmişti; öldürülmeyi kabul edip öldürülmeyen kimseleri de affetmişti. Hz. Musa dağdan geri dönmeden önce buzağıya taparak ölmüş olan kimselerin cehennemlik olduğunu söylemiştir. Öldürülmekten kaçanları ise Allah lanetlemiştir.³²⁷

Taberî tefsirinde bu konuyla ilgili İbn 'Abbās ve İbn Cureyc'ten nakledilen rivâyetler yer almıştır. Bu rivâyetlere göre, öldürülenlerin sayısı 70.000'i bulunca Allah onları ölüm cezasından kurtarıp affetmişti.³²⁸ Aynı şekilde, *el-Keşşâf* tefsirinde de buna benzer rivâyete yer verilmiştir.³²⁹

1.2. Geçmişteki Kısas Cezası

Bakara Sûresinin 178. âyetinde kısas cezasından bahsedilmektedir:

Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona

³²⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c.1, ss.106-107. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.1, s.81.

³²⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'an*, c.1, s.683.

³²⁹ Zemaşşerî, *el-Keşşâf* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2009), s.77.

hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır.³³⁰

Mukātil b. Suleymān, bu âyete yaptığı açıklamalarda Yahudilik'te, Hıristiyanlık'ta ve İslam'da uygulanan kısas cezasını anlatmıştır. İslam gelmeden önce, Allah Ehl-i Tevrat'a katilin öldürülmesine, affedilmemesine ve ondan diyet alınmamasına dair hüküm vermişti. Ehl-i İncil'e ise affetme hükmünü vermiş, katilin kısas ile öldürülemeyeceği ve maktulün velisinin diyet alamayacağı ile ilgili bir vahyi indirmişti. Ondan sonra Allah ümmet-i Muhammed'e hafifleterek maktulün velisinin dilerse katili öldürebileceği, dilerse affedebileceği, dilerse de ondan diyet alabileceği şeklinde bir hüküm vermişti.³³¹

Taberî tefsirinde bu konuyla ilgili olarak İbn 'Abbās'tan yapılan bir rivâyete yer verilmiştir. Bu rivâyet'e göre, İsrailoğullarına kısas gerekli kılınmıştır. Hz. Muhammed'in ümmetine ise bu durum hafifletilerek hükme bağlanmıştır.³³² Aynı şekilde, Zemaşserî'nin tefsirinde de benzer bir rivâyet anlatılmıştır.³³³

Mukātil'in Yahudilik'teki kısas cezası üzerine açıklamaları Tevrat'taki anlatıya benzemektedir. Tevrat'ın Çıkış bölümünde şöyle anlatılmıştır:

³³⁰ Bakara, 2/178.

³³¹ Mukātil b. Suleymān, *Tefsīru Mukātil b. Suleymān*, c.1, s.158. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebîr*, c.1, ss.150-151.

³³² Taberî, *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Kur'ān*, c.3, s.114.

³³³ Zemaşserî, *el-Keşşāf*, s.111.

Eğer başka bir zarar yoksa, cana karşılık can, göze karşılık göz, dişe karşılık diş, ele karşılık el, ayağa karşılık ayak, yanığa karşılık yanık, yaraya karşılık yara, kesiğe karşılık kesiktir.³³⁴

2. Yaratılış Konuları

2.1. Levh-i Mahfuz'un Yaratılması

Hadîd Sûresinin 22. âyetinde Levh-i Mahfuz'un yaratılmasından bahsedilmektedir:

Yeryüzünde vuku bulan veya başınıza gelen hiçbir musibet yoktur ki, biz onu yaratmadan önce bir kitapta yazılı olmasın. Kuşkusuz bu Allah'a göre kolaydır.

Mukâtil, bu âyeti açıklarken İbn 'Abbās'tan yapılan bir rivâyeti naklederek Levh-i Mahfuz'un yaratılışından bahsetmiştir. Bu meselede Mukâtil; Allah, Levh-i Mahfuz'un enini ve boyunu mesafe olarak 500'er yıllık mesafede yarattığını; onun beyaz bir inciden olup sayfalarının kırmızı yakuttan olduğunu; kelim-1 nur; kitab-1 nur; kalemi nurdan; ve uzunluğu beş yüz yıllık mesafede olduğunu haber vermiştir.³³⁵

Levh-ı Mahfuz, iki kelimedden (levha ve mahfuz) oluşmuştur. İlki olan, *levha*, çoğulu *elvah*, “geniş yassı tahta, düz satır, kürek kemiği, üzerine hususların kaydedildiği

³³⁴ Çıkış, 21: 23-25.

³³⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c.4, s.244. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.4, ss.167-168.

nesne” demektir.³³⁶ El-Ḳurṭubī,³³⁷ ez-Zamahşerī,³³⁸ er-Rāzī,³³⁹ Ebū Ḥayyān³⁴⁰ gibi bazı müfessirler, *levh* kelimesi okunduğunda yer ve gök arasındaki hava anlamına geldiğini söylemişlerdir. Mahfuz ise korunmuş muhafaza edilmiş, dışarıdan gelecek müdahalelere karşı koruma altına alınmış manasına gelmektedir. Buna göre Levh-i Mahfuz korunmuş, muhafaza edilmiş, her türlü dış etkene karşı korunma altına alınmış levha demektir.³⁴¹

Ṭaberī’nin *Tārīḫi’l-Umem ve’l-Muluk* ve İbn Keşir’in *el-Bidāye ve’n-Nihāye* adlı eserlerinde Muḳātil b. Suleymān’ın zikrettiği rivâyetle ilgili olan bir rivâyet yer almaktadır. İbn ‘Abbās’a dayandırılan bir hadise göre, Hz. Peygamber de bu levhanın içinin beyaz yaratıldığını, sayfalarının kırmızı yakuttan, yazısının ise nurdan olduğunu söylemiştir.³⁴²

Levh-ı Mahfuz ana kitaptır. Bütün ilahi kitaplar, Tevrat, Zebur, İncil ve Kur’an bölümleri orijinal halleriyle Levh-ı Mahfuz’da kayıtlıdır. Çünkü sadece bir millet, bir din, bir ümmetle ilgili değil, tüm milletler, dinler ve ümmetlerle ilgili bilgiler orada kayıtlıdır. Buna göre Ḳurṭubī, Levh-i Mahfuz; kitab-ı maknun, kitab-ı hafız, imam-ı

³³⁶ Rāğib el-İsfahānī, *el-Mufradāt fi Ġarīb’il-Ḳur’ān*, s.456.

³³⁷ Ḳurṭubī, *el-Cāmi‘ li Aḥkāmī’l-Ḳur’ān* (Kahire: Dāru’l-Kitāb el-‘Arabī, 1967), c.19, ss.196-197.

³³⁸ Zemaḫşerī, *el-Keşşāf*, c.4, s.709.

³³⁹ Rāzī, *Tefsīru’l-Kebīr*, c.31, s.124.

³⁴⁰ Ebū Ḥayyān, *Tefsīru’l-Baḥru’l-Muḥīt* (Beyrut: Dāru’l-Kitāb el-‘İlmiyye, 1993), c.10, s.447.

³⁴¹ Hidayet Aydar, “Kur’an’da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Levh-ı Mahfuz,” *İstanbul Üniversitesi Dergisi* 2 (2000), ss.102-103.

³⁴² Aydar, “Kur’an’da Kitap Kavramı ve Bir Kitap Olarak Levh-i Mahfuz,” s.120.

mübin, kitab-ı mübin, ümmü'l-kitab veya sadece el-kitap şeklinde geçen ifadelerle Kitab-ı Mukaddes'in veya Hz. Musa'ya verilen levhaların kastedildiğini söylemiştir.³⁴³

Yahudi geleneğinde Tevrat, dünyanın yaratılmasından önce vardı. İlk yaratılan şey Tevrat'tır. Tevrat Allah'ın el kitabıdır ve ona danışmanlık yapmıştır.³⁴⁴ Tabiki bu görüşü tasdik etmek mümkün değildir. Zira Tevrat, diğer ilahi kitaplar; İncil ve Kur'an gibi, Levh-i Mahfuz'dan gelmektedir.

2.2. Hz. Adem ve Hz. Havva'nın Yaratılışı

Bakara Sûresinin 30. âyetinde Hz. Adem'in yaratılışı; Nisa Sûresinin 1. âyetinde ise Hz. Havva'nın yaratılışından bahsedilmektedir. Muḳātil b. Sulcymān, bu âyetleri anlatırken daha önce bahsettiğimiz İnsan Sûresinin birinci âyetini, İsrâ' Sûresinin 17. âyetini ve Şad Sûresinin 71-74. âyetlerini tefsirinde kullandığı rivâyetlere benzer rivâyetlerle tefsir etmiştir. Buna göre Muḳātil'in tefsir yöntemi, bir konuyu bir rivâyetle tefsir etmektir.

³⁴³ el-Kuṭubî, *el-Cāmi' li Ahkāmī'l-Ḳur'ān*, c.7, s.6394.

³⁴⁴ Baki Adam, *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2010), ss.47-54.

2.3. Yerin ve Göğün Yaratılışı

Hac Sûresinin 47. âyetinde yerin ve göğün yaratılışından bahsedilmiştir. Muḳātil, bu âyeti yorumlarken daha önce bahsettiğimiz Kāf Sûresinin 38. âyetinin tefsirinde kullandığı rivâyetlere benzer bir rivâyetle tefsir etmiştir. Yani gökleri, yeri ve aralarında bulunanları altı günde yaratmıştır. Yaratma faslı bittikten sonra yedinci gün olan Cumartesi günü istirahat edip (استراح) dinlenmişti. Bu ifade, Tekvin'deki anlatıya benzemektedir.

3. Geçmişteki Kavimlerin Şavaşları ve İhanetleri

3.1. Savaşmaktan Korkan Zulkifl'in Kavmi

Baḳara Sûresinin 243. ve 244. âyetlerinde savaşmaktan korkan Zulkifl'in kavminden bahsedilmektedir:

Sayıcı binleri buldukları halde ölüm korkusuyla yurtlarından çıkanları görmedin mi
Bunun üzerine Allah onlara “ölün!” dedi. Sonra kendilerine hayat verdi. Şüphesiz
Allah'ın insanlar üzerinde büyük lütufları vardır ama insanların çoğu şükretmezler.
Allah yolunda savaşın ve bilin ki, Allah her şeyi işiten bilendir.

Muḳātil b. Suleymān, bu âyetin açıklamalarında İsrailoğulları'ndan olup savaş emrinden kaçan Zülkifl'in kavmine yer vermiştir. Muḳātil; Zülkifl b. Devm'in –ki Hazakiyel b. Devm'dir- kavmini düşmanlarıyla savaşmaya çağırdığını, fakat korktuklarından dolayı bu çağırışı kabul etmeyerek “savaşmak üzere gitmemiz istenen bölge veba salgının bulunduğu bir bölgedir” bahanesini uydurduklarından bahsetmiştir.

Allah üzerlerine ölüm salmıştı. Birçok kimsenin öldüğünü görünce, ölümden kaçmak amacıyla yurtlarından çıkmışlardı. Bu konuda Muḳātil, şehrin adının Damerdan olduğunu söylemiştir. Bu şehirden çıktıktan sonra Allah onlara ölmelerini emretti. Ardından hepsi sekiz gün süreyle ölü kalmışlar ve bedenleri kokmuştu. Yanlarına gelenler onları defnetmekten aciz kaldıklarından dolayı üzerlerine bina yapmışlar. Ondan sonra Allah onları diriltmişti. Ancak dirildiklerinde çok kötü kokuyorlardı. Hazakiyel ağlayarak Allah’a dua etmişti ki: “İbrahim’in rabbi, Musa’nın ilahı Allahım! Bu zalim kullarına, kendilerine yaptıklarının bir benzerini yapma. Onlara geçmiştekilerin verdikleri sözlere uygun muamelede bulun!” Allah duasını kabul etti ve ona tek bir söze (tevhid) davet etmesini emretti. Bunun üzerine onlar uyuyan ve sonra uyanan tek bir kişiymiş gibi hep birlikte ayağa kalktılar. Ondan sonra Allah onlara düşmanların üzerine cihad etmelerini emretti. Bu nedenle bu torunun soyundan gelenler de hala ölüm korkusu gibi bir korku vardır. Bunlar sekiz bin kişiydiler.³⁴⁵

Ṭaberī tefsirinde İbn ‘Abbās ve İbn Cureyc’ten yapılan benzer bir rivâyete yer verilmiştir. Bu rivâyete göre Hz. Zülkifl’in kavminden savaş emrinden kaçanların ya kırk bin ya da sekiz bin kişi oldukları nakledilir.³⁴⁶ Buna göre onların kesin sayısı yoktur.

Tevrat’ta Hz. Zülkifl’e “Hezekiel” adı verilmiştir. Hz. Zülkifl’in kavmi, isyan ettikleri ve Allah’a itaat etmedikleri için onlara felaketler gönderilmişti. Uzaktakiler

³⁴⁵ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.1, ss.204-205. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.1, ss.203-204.

³⁴⁶ Ṭaberī, *Cāmi‘u’l-Beyān ‘an Te’vīli’l-Ḳur’ān*, c.5, s.271.

salgın hastalıktan ölmüş, yakındakiler kılıçtan geçirilmiş ve kuşatma sırasında sağ kalanlar kıtlıktan ölmüşlerdi.³⁴⁷ O dönemde dışarıda kılıç, içerde salgın hastalık ve kıtlık vardı. Sağ kalanlar vadilerdeki güvercinler gibi dağlara kaçmışlardı.³⁴⁸ Bu konuda Hz. Zülkif'in kavmine gelen felaketler üzerinde Tevrat'ın açıklamaları Muḳātil'in rivâyetlerinden farklıdır.

3.2. Talut ve Davud'un Calut ile Savaşı

Bakara Sûresinin 247. âyetinden 252. âyetine kadar Talut ve Hz. Davud'un Calut ile olan savaşından bahsedilmektedir.

Peygamberleri onlara “Allah size Talut'u hükümdarlığa ondan daha layık iken ve ona servet bakımından bir zenginlik de verilmemişken onun üzerimize hükümdarlığı nasıl olur?” dediler. Peygamber “Allah onu sizin için seçti, kendisini ilimde ve bedende daha güçlü kıldı” dedi. Allah mülkünü dilediğine verir ve Allah (zat ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilir.³⁴⁹

Talut, Hz. Bünyamin'in torunundan gelen ve İsrailoğullarının en alim, hacimli ve bilgili kişisiydi. Asıl ismi Şarl b. Keys idi (Arapçada Talut b. Kays'dır). Uzun boylu olduğu için ona Talut ismi verilmiştir. Ayrıca Muḳātil, tabut olayını, Talut'un krallığına Allah tarafından verilmiş olduğunun alametini anlatmıştır. Tabut, peygamberlerde bulunurdu. Savaşa katıldıklarında onu önlerinden geçirir ve bu vesile ile düşmanlarına

³⁴⁷ Hezekiel, 6:12.

³⁴⁸ Hezekiel, 7:15-16.

³⁴⁹ Bakara, 2/ 247.

karşı zafer kazanmayı ümit ederlerdi. İsrailoğulları ihtilafa düşüp peygamberlere karşı gelince, Allah onlara düşmanlarını musallat etti, düşmanları onları mağlub edip öldürdüler ve tabutu da aldılar.³⁵⁰

Mukâtil de tabutun, sarı taraklardan yapıldığını ve şimşir ağacından olup altın kaplamalı olduğunu söylemiştir. Mukâtil'in bu konularla ilgili açıklamaları şöyledir:

Tabutu gören İsrailoğulları, Talut'un krallığına Allah tarafından verildiğine inanmışlardı ve ona itaat etmişlerdi. Hz. Musa Tih'te vefat etmeden önce tabutu Hz. Yuşa b. Nun'a bırakmıştı. Sonra Talut, Calut ile savaşmak üzere hazırlık yaptığı sırada Hz. Davud dağda koyunlarını otlatıyordu. Koyunlarını Rabbine emanet ederek "Gidip kardeşlerimle görüşeyim ve bu haberin aslını araştırayım" demişti. Ardından yanından geçtiği taş, "Ey Davud! Beni al, ben Harun'un şunu şunu öldürdüğü taşım. Beni Calut'a at, tam karnından girip öbür tarafından çıkacağım" demişti. Hz. Davud o taşı alıp cebine koymuştu. Sonra bir başka taşın yanından geçmişti. O taş da ona "Ey Davud! Beni al, ben Hz. Musa'nın şunu şunu öldürdüğü taşım. Beni Calut'a at, tam kalbinden girip diğer tarafından çıkacağım" demişti. Hz. Davud da onu alıp cebine koymuştu. Sonra bir başka taşın yanından geçmişti. O da, "Ey Davud! Beni al, Calut'u öldürecek olan taşım. Ben rüzgarın yardımını isteyeceğim, rüzgar Calut'un başından miğferini düşürecek, ben de tam başına isabet edip onu öldüreceğim" demişti. Hz. Davud onu da alıp cebine koymuştu. Ardından Talut'un yanına gitmiş ve Allah'ın izniyle Calut'u öldüreceğini söylemişti. Talut, Hz. Davud'a Calut'u öldürünce ona hükümdarlığının, malının yarısını vereceğine ve kızıyla evlendireceğine söz vermişti. O da Hz. Davud'a zırhı giymesini

³⁵⁰Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c.1, ss.205-206. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.1, s.209.

emretmiş fakat zırh uzun gelmiş. Zırh bir parça kısalmış. Üçüncü kere denediğinde ona tam gelmişti. Talut'un askerleri 100.000 kişi idi. Davud Calut'un tam karşısında yer almıştı. Calut'un askerleri ise daha fazlaydı. Hz.Davud'un yoldayken aldığı üç taş tek bir taş haline gelmişti. Hz. Davud, Calut'a yaklaşıp cebindeki taşı çıkarmış. Aynı zamanda Rüzgar da Calut'un miğferini düşürmüştü. Hz. Davud'un attığı taş Calut'un kafasına isabet etmiş ve beynini delip geçmişti. Hz. Davud Calut'u küçük taş ile öldürmüştü. Onunla birlikte 30.000 kişi daha öldürülmüştü.³⁵¹

Muḳātil, bu hikayenin sonunda “Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler, Davud da Calut'u öldürdü” ifadesinin maksadına değinmiştir.³⁵²

Ṭaberī tefsirinde bu konuyla ilgili olan rivâyetler çok sayıda yer almaktadır. Bu rivâyetler; İbn İshâk, İbn ‘Abbās, Vehb b. Munebbih ve İbn Cureyc'ten nakledilmiştir.³⁵³ Kesin olarak bu rivâyetler *İsrâiliyyât* bilgilerindendir. Bunlardan İbn İshâk'tan nakledilen bir rivâyet Talut'un atalarından söz edilmiştir. Bu rivâyette Talut'un ismi Süryanicede, Şavl b. Keys b. Abyal b. Darar b. Yahreb b. Afih b. Eyis b. Bunyamin b. Ya'kub b. İshâk b. İbrahim olduğu zikredilmiştir.³⁵⁴ Bu takdirde İbn İshâk'ın rivâyeti, Talut'un Bünyamin'in soyundan geldiğinden bahseden Muḳātil'in rivâyeti ile benzerdir.

³⁵¹ Muḳātil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymân*, c.1, ss.206-210. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.1, ss.210-213.

³⁵² Muḳātil b. Süleymân, *Tefsîru Muḳātil b. Süleymân*, c.1, s.210. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.1, s.213.

³⁵³ Ṭaberī, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vîli'l-Kur‘ân*, c.5, ss.307-312.

³⁵⁴ Ṭaberī, *Câmi‘u'l-Beyân ‘an Te‘vîli'l-Kur‘ân*, c.5, ss.307-308.

Tevrat'ta Hz. Davud ile Calut'un (İbranice: ג'וליא/Golyat) yaptığı savaştan söz edilmiştir. İlginç olan nokta, Tevrat'ta Calut'un öldürülmesi ile ilgili bilgiler, Muḳātil'in naklettiği rivâyetlerle benzerlik arz etmesidir. Hem Tevrat'ta hem de Muḳātil'in rivâyetinde; Kral (Talut) Calut'u öldürene büyük bir armağanın yanı sıra kızını da vereceğine³⁵⁵ ve Calut'u bir taş ile yendiğine değinilmiştir.³⁵⁶ Ancak Tevrat'ta Davud'un dereden beş çakıl taşı aldığını,³⁵⁷ Muḳātil'in rivâyetinde ise üç çakıl taşı aldığından söz edilmiştir. Buna göre bu iki eser arasındaki farklılık çok azdır.

4. Peygamber Kıssaları

Hz. Peygamber'in yaşadığı zamanda Müslümanlar, Yahudiler ve Hristiyanlar birlikte yaşadığından dolayı Yahudilerin ve Hristiyanların peygamberleri ile ilgili âyetler de indirilmiştir.³⁵⁸ Biz de aşağıda Muḳātil'in tefsiri özelinde Hz. Musa ve Hz. İsa'nın kıssalarını *İsrâiliyyât* bilgilerine dayanarak incelemeye çalışacağız.

³⁵⁵ 1. Samuel, 17:25.

³⁵⁶ 1. Samuel, 17:48-50.

³⁵⁷ 1. Samuel, 17:40.

³⁵⁸ Mark R. Cohen, "Islamic Policy toward Jews from the Prophet Muhammad to the Pact of 'Umar," Abdelwahab Meddeb ve Benjamin Stora (ed.), *A History of Jews-Muslim Relation From The Origins to the Present Day* (Oxford: Princeton University Press, 2013) içinde, s.59. Bkz. Angelika Neuwirth, "The Challenge of Biblical Passion Narratives: Negotiating, Moderating, and Reconstructing Abraham's Sacrifice in the Qur'an," Constanza Cordoni/Gerhard Langer (ed.), *Narratology Hermeneutics and Midrash* (Göttingen: Vienna University Press, 2014) içinde, s.260.

4.1. Hz. Musa

4.1.1. Hz. Musa'nın İnek Kesmeyi Emretmesi

Bakara Sûresini 67-71. âyetlerinde Hz. Musa'nın İsrailoğullarına inek kesmeyi emretmesinden bahsedilmektedir:

Bir zaman Musa kavmine, “Allah size bir inek kesminizi emrediyor” demiş; onlar da “Bizimle alay mı ediyorsun!” demişlerdi. Musa, “Cahillerden olmaktan Allah’a sığınırım!” dedi. “Bizim adımıza rabbine dua et de onun nasıl olduğunu bize açıklasın” dediler. Musa dedi ki: “Allah şöyle buyuruyor: ‘O, yaşlı da değil düve de değil; ikisinin arası bir inek olacak.’ Haydi size emredileni yapın.” “Bizim için rabbine dua et de renginin nasıl olacağını bize açıklasın” dediler. Musa, “O buyuruyor ki: Rengi parlak sarı, bakanların içine açan bir inek olacak” dedi. Yine, “Bizim için rabbine dua et de onun nasıl bir şey olduğunu bize iyice açıklasın; çünkü bu sığır bize ayırt edilemez geldi; inşallah doğrusunu buluruz” dediler. Musa, “Rabbim şöyle buyuruyor, dedi: O henüz boyunduruk altına alınıp yer sürmemiş, ekin sulamamış, serbest dolaşan ve alacası bulunmayan bir inehtir.” “İşte şimdi doğrusunu anlattın” dediler ve ineği (bulup) kestiler, ama aza daha (bunu) yapmayacaklardı.³⁵⁹

Bu âyetin açıklamalarında Muḳātil, Mısır’da Firavun ve askerlerinin suda boğulmadan önce İsrailoğulları ile arasında geçmiş bir olaydan bahsetmektedir:

Gece İsrailoğullarından iki kardeş mirasını almak amacıyla amca çocuğunu öldürmüşlerdi. Bundan sonra onu alıp iki kasabanın arasındaki bir yerede bırakmışlardı.

³⁵⁹ Bakara, 2/ 67-71.

Sabah olunca kasaba halkı birbirine bu çocuğu kimin öldürdüğünü sormuştu. Onlar, katilin kim olduğunu bildirmesi için Hz. Musa'dan Allah'a dua etmesini istemişlerdi. Dolayısıyla Allah, onlara sığırı kesmelerini emretmişti. Bu sığırın parçasıyla maktule vuracaklarını, o da canlanacağını ve onlara katilin kim olduğunu bildireceğini buyurarak haber vermişti. Bunun üzerine bu işi bilmek için Hz. Musa'ya kesilecek olan sığırın niteliğini sormuşladı. Hz. Musa onlara sığırın niteliğini anlattığı halde emri yerine getirmek üzere tekrar gidip ona sormuşlardı. Onlar kendi aleyhlerine işi sıkı tuttuklarından dolayı Allah da onlara işi ağırlaştırmıştı. Sonuçta onlar, Hz. Musa'nın anlattığı sığırı, Nūriye bt. Rām adlı bir kadında bulmuşlardı. Bundan sonra bu ineği boğazlamışlardı. Maktule ineğin sağ bacağıyla vurulduğunda onun damarlarından kan akınca kalkıp ve amcasının çocuklarının isimlerini zikrederek “Beni falan ve falan kişi öldürdü” demişti. Sonra tekrar ölmüştü. O iki kişi yakalanıp öldürüldü.³⁶⁰

Bu konuda Muḳātil, maktulün adının Âmil olduğunu söylemiştir. Bu konuya ait benzer rivâyetler, İbn Ebî Hâtim tefsirinde 'Ubeyde el-Selmānî'den³⁶¹; Taberî tefsirinde de hem İbn 'Abbās, hem de 'Ubeyde, Ebū 'Âliya ve es-Sūdî'den³⁶² nakledilen

³⁶⁰ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīr Muḳātil b. Suleymān*, c.1, ss.113-115. Krş. Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīr-i Kebīr*, c.1, ss.89-91.

³⁶¹ İbn Ebî Hâtim, *Tefsīru'l-Ḳur'ān'il-'Aẓīm Musnedden 'an Rasūlillāh ve's-Sahābe ve't-Tābi'in*, c.1, s.136; Bkz. İbn Keşīr, *Tefsīr'ul-Ḳur'ān'il-'Aẓīm*, c.1, s.443. Rivâyet zinciri, “Bize el-Ḥasan b. Muḥammed b. es-Sabāh, o da Yezīd b. Hārūn'dan, o da Hişām b. Ḥasan, o da Muḥammed b. Sīrīn, o da 'Ubeyde es-Selmānî'de rivâyet etti.”

³⁶² Taberî, *Cāmiu'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Ḳur'ān*, c.2, ss.80-81. Rivâyet zinciri: “Bize Beşār, o da Yezīd'den, o da Sa'īd'den, o da Ḳatāde'den; bana Yūnus, o da ibn Vehb'den, o da ibn Zeyd'den, o da Mucāhid'den; Bize Ebū Huzeyfa, o da Şibl'den, o da Hālid b. Yazīd'den, o da Mucāhid'den; Bize İshāk, o da İsmā'il ibn 'Abdul Kerīm, o da 'Abdu's-Samed ibn Ma'kil, o da ibn Vehb; Benī el-Ḳāsım, o da Huseyn'den, o da Ḥaccāc'tan, o da İbn Cureyc'den, o da Mucāhid'den, o da Ḥaccāc'tan, o da Ebī Ma'şar, o da Muḥammed b. Ka'b el-Kurazzī, o da Muḥammed b. Kays; Benī Muḥammed b. Sa'd, o da

rivâyetlerle yer almıştır. Bu rivâyetler *İsrâiliyyât* bilgilerini rivâyet eden meşhur raviler tarafından nakledilmiştir. Yani Ehl-i Kitap'tan kaynaklandırılmıştır. Tevrat'ta ise bu hikaye; hiç boyunduruğa koşulmamış kızıl bir ineğin, ordugâhın dışında sadece kurban edilmesi olayı olarak geçer.³⁶³

4.2. Hz. İsa

4.2.1. Hz. İsa'nın Mucizeleri

Âl-i 'İmrân Sûresinin 49. âyeti ve Mâ'ide Sûresinin 110. âyetinde Hz. İsa'nın mucizelerinden bahsedilmektedir:

Onu İsrailoğulları'na elçi olarak gönderecek ve şöyle diyecek: “Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mûcize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah'ın izni ile derhal kuş oluverir; yine Allah'ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biritirdiğiniz size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır.”³⁶⁴

İşte o zaman Allah şöyle diyecek: “Ey Meryem oğlu İsa! Sana ve annene lütfettiğim nimetleri hatırla! Seni Rûhulkudûs'le (Cebrail) desteklemiştim de hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun. Sana yazmayı, hikmeti, Tevrat ve İncil'i

babasından, o da amcasından, o da babasından, o da babasından, o da İbn 'Abbâs'tan rivâyet etti.” Aynı zamanda 'Ubeyde, Ebû'l-'Âliye ve Suddî'den rivâyet etti.

³⁶³ Çıkış 19. bapta anlatılmakta olup detay verilmemektedir. Bkz. Karauğuz, *Adem'in Çocukları*, s.206.

³⁶⁴ Âl-i 'İmrân, 3/49.

öğretmiştim. Benim iznimle çamurdan kuş biçiminde bir şey yapıp ona üflüyordun ve benim iznimle derhal kuş oluyordu.³⁶⁵

Muḳātil b. Suleymān, bu âyetlerin açıklamalarında Hz. İsa'nın ümmete gösterdiği beş mucizeyi anlatmıştı. Birincisi, çamurdan tüysüz bir et parçası olan ve uçan bir yarasa yaratmış Allah'ın izniyle de bu yarasa uçmuştu. İkincisi, anasından doğma kör olan çocuğu iyileştirmiş ve Allah da onun görmesini sağlamıştı. Üçüncüsü Allah'ın izniyle cüzzamlıyı iyileştirmişti. Dördüncü ise Allah'ın izniyle ölüyü diriltmişti. Hz. İsa bütün bunları onların gözlerinin önünde yapmıştı. Muḳātil'den, diriltilen ölünün isminin Sam b. Nūh b. Lemek olduğu nakledilmiştir. Beşinci ise gökten sofranın indirilmesidir.³⁶⁶ Bu kısım Māide Sûresinin 112. âyetinin açıklamalarında daha detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

İbn Ebî Ḥatīm'in tefsirinde Hz. İsa'nın mucizeleri hakkında Muḳātil'in rivayetlerine benzer rivâyetler, İbn İshâk, İbn Cureyc, İbn 'Abbās, Mucāhid ve Ḳatāde'den nakledilmiştir.³⁶⁷ Bu rivâyetler Ṭaberî tefsirinde de yer almıştır.³⁶⁸ Bu rivâyetlerin isnadlarının merfu' olmamasından dolayı *İsrâiliyyât* haberleri olduğu söylenilmiştir.

³⁶⁵ Māide, 5/110.

³⁶⁶ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, c.1, ss.277, 515-516. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebbīr*, c.1, ss.518-520.

³⁶⁷ İbn Ebî Ḥatīm, *Tefsīru'l-Ḳur'āni'l-'Aẓīm Musnedden 'an Rasūlillāh ve's-Sahābe ve't-Tābi'in*, ss.655-656.

³⁶⁸ Ṭaberî, *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Ḳur'ān*, ss.418-526.

Yeni Ahid’de Hz. İsa’nın mucizeleri daha detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Hz. İsa’nın mucizelerini sadece bir dulun oğlunu diriltmesi,³⁶⁹ beş bin kişiyi doyurması,³⁷⁰ bir körün gözlerini açması³⁷¹ ve bir cüzamlıyı iyileştirmesi³⁷² olarak göstermemiş; sağır bir adamı,³⁷³ cinlerin musallat olduğu bir çocuğu,³⁷⁴ beli bükük bir kadını³⁷⁵ ve bir felçliyi iyileştirmesini³⁷⁶ de insanlara onun mucizeleri olarak göstermiştir. Bu konuda, Hz. İsa’nın mucizeleri ve özellikle iyileştirdiği hastalar hakkındaki Yeni Ahid’in açıklamaları Kur’an’ın açıklamalarından daha detaylıdır.

4.2.2. Hz. İsa’nın Göğe Yükselişi

Âl-i ‘İmrân sûresinin 54-55 ve Nisâ’ sûresinin 157-158. âyetlerinde Hz. İsa’nın göğe yükselişinden bahsedilmektedir:

(Yahudiler) tuzak kurdular, Allah da onların tuzaklarını bozdu. Evet, Allah en iyi tuzak bozucudur. Allah buyurmuştur ki: “Ey İsa! Ben seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni inkârcılardan arındıracağım ve sana tabi olanları kıyamet gününe

³⁶⁹ Luka, 7:12-15.

³⁷⁰ Yuhanna, 6:10-13.

³⁷¹ Matta, 9:27-31. Luka, 18:35-42.

³⁷² Matta, 8:1-4.

³⁷³ Markos, 7:31-37.

³⁷⁴ Luka, 9:37-42.

³⁷⁵ Luka, 13:10-17.

³⁷⁶ Luka, 5:24-26, Matta, 9:1-8.

kadar inkar edenlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte, ayrılığa düşüp durduğunuz hususlarda aranızda hükmü o zaman ben verceğim.³⁷⁷

Allah elçisi Meryem oğlu İsa Mesîh'i öldürdük" demeleri yüzünden. Halbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler. Onun hakkında ihtilafa düşenler bu konuda tam bir kararsızlık içindedirler. Bu hususta zanna uyma dışında hiçbir bilgileri yoktur ve kesin olarak onu öldürmemişlerdir. Bilakis Allah onu kendine kaldırmıştır. Allah izzet ve hikmet sahibidir.³⁷⁸

Yukarıdaki âyetlerin açıklamalarında Muḳātil, Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi olayını açık bir şekilde anlatmıştır. İsrailioğullarından kafir olan bir adam Hz. İsa'yı öldürmek amacıyla onu gözetlemekle görevlendirilmiştir. Allah, Hz. İsa'yı gözetleyen kişiyi Hz. İsa'ya benzetmişti. İsrailoğulları da bu kişinin Hz. İsa olduğunu zannetmişlerdi. Ardından bu kişiyi yakalayıp asarak öldürmüşlerdi. Muḳātil, bu öldürülen kişinin Yahuda olduğunu ve Hz. İsa'nın Ramazan ayının, kadir gecesinde, otuz üç yaşında canlı olarak Beytü'l-Makdis'ten semâya yükseltildiği haberini vermiştir. Hz. İsa yükseltildikten sonra bir çift ayakkabı, bir gömlek ve kuşu özgür bırakmıştır. Bundan başka Muḳātil, Hz. İsa'nın saçlarını yağlayarak ve kırmızı renkli bir elbise giyerek ikinci defa Efik denilen tepe üzerine Deccal'ı öldürmek amacıyla ineceğine ve onu öldürdükten sonra vefat edeceğine değinmiştir. O zaman da Yahudiler, Hz. İsa'nın

³⁷⁷ Āl-i 'İmrān, 3/54-55.

³⁷⁸ Nisā', 4/157-158.

Allah'ın rasûlü olduğuna iman edeceklerdir. Ancak imanlarının onlara bir faydası olmayacaktır.³⁷⁹

Taberî ve İbn Ebî Hâtim tefsirlerinde de Hz. İsa'nın göğe yükselişi ile ilgili rivâyetler yer almaktadır. Bu rivâyetler, Vehb b. Munebbih, es-Suddî, İbn İshâk, İbn Cureyc, ve Mucâhid'den nakledilmiştir.³⁸⁰ Bunlardan biri olan İbn İshâk'tan nakledilen rivâyete göre, çarmıha gerilen kişi Hz. İsa değildir; Yudas Zekeriya Yuta idi.³⁸¹ Öte yandan, Mukâtil'in naklettiği rivâyette öldürülen kişinin Yahuda olduğundan söz edilmiştir. Buna göre İbn İshâk'ın rivâyette zikrettiği isim Mukâtil'in rivâyetindeki isimden farklıdır.

Yeni Ahit'teki Matta, Markos ve Yuhanna İncillerinde Hz. İsa'yı öldürme planından bahsedilmiştir. Fısıh bayramında Yahudiler İsa'yı çarmıha germeyi düşünmüşlerdi.³⁸² Zira o yıl başkahin olan Kayafa, İsa'nın yalnız ulus uğruna değil, Tanrı'nın dağılmış çocuklarını toplayıp birleştirmek için de peygamber olduğunu söylemişti.³⁸³ Bu nedenle o günden itibaren İsa'yı öldürmek için düzen kurmaya

³⁷⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, c.1, ss.278-279, 420-421. Krş. Mukâtil bin Süleymân, *Tefsîr-i Kebîr*, c.1, ss.268-269, 425-426.

³⁸⁰ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm Musneden 'an Rasûlillâh ve's-Sahâbe ve't-Tâbi'in*, ss.661-661; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân*, ss.368-372.

³⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân*, s.372.

³⁸² Matta, 26:2.

³⁸³ Yuhanna, 11:52.

başlamışlardı.³⁸⁴ Böylece Hristiyanlıkta İsa'nın, fışık bayramından bir kaç saat önce çarmıha gerildiğine inanılmıştır.

4.2.3. Hz. İsa'ya Gökten Sofra İndirilmesi

Mâide Sûresinin 112-115. âyetlerinde Hz. İsa'ya gökten indirilen sofradan bahsedilmektedir.

Havariler “Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofraya indirebilir mi?” diye sormuşlardı. O şöyle cevap verdi: “Eğer iman etmiş kimseler iseniz Allah’a saygı olun.” Onlar “istiyoruz ki ondan yiyelim, kalplerimiz güvenle dolsun, bize doğru söylediğini bilelim ve buna tanık olalım” dediler. Meryem oğlu İsa şöyle yalvardı: “Allahım! Ey rabbimiz! Bize gökten öyle bir sofraya indir ki, ilk gelenimizden son gelenimize kadar bizler için bir bayram ziyafeti ve senden bir işaret olsun. Bizi rızıklandır, sen rızık verenlerin en hayırlısı. Allah da şöyle buyurdu: “onu size mutlaka indireceğim; fakat bundan sonra içinizden kim inkar ederse, varlıklar aleminde hiç kimseye etmediğim azabı ona edeceğim.”³⁸⁵

Hz. İsa'ya sofraya indirilmesi ile ilgili âyetlerin açıklamalarında Muḳātil, bu sofrayı indirdiği günü, bunu isteyenlerin sayısını ve indirilen sofraya çeşitlerini anlatmıştır:

Sofra üzerinde taze balık, yufka ekmek ve hurma, havarilerden 5.000 kişiye Pazar günü gökten indirilmiştir. Bahçede oturlarken Şem'un iki küçük balık ile beş ekmek ayrıca bir miktar sevik (yağda kavrumuş un) getirdi. Hz. İsa balıkları ve ekmeği küçük

³⁸⁴ Yuhanna, 11:53.

³⁸⁵ Mâide, 5/112-115.

parçalara ayırıp seviki de ortaya koyduktan sonra abdest alıp iki rekat namaz kılmış ve Allah’a dua etmişti. Sonra da arkadaşlarını uyku bastırmıştı. Gözlerini açtıklarında yemeğin çoğaldığını görmüşlerdi. Hz. İsa onlarla beraber Allah’ın ismini zikrederek yemeklerini yemişti. Onlar da doyuncaya kadar yemişlerdi. Bu hadise Pazar gecesini ve Pazar günü gerçekleştirilmişti. Hz. İsa, onlara sofrayı kaldırmamayı tavsiye etmişti. Ancak onlar, ona kadırmayacağını söylemelerine rağmen kaldırmışlardı. Kaldırdıkları miktar da yirmi dört ‘zembil’ olmuştu. Bundan sonra sofradan artanları yanlarına alarak kavimlerinin yanına dönmüşlerdi. Onlarla beraber uzun bir süre kalmışlardı. Sonunda onlar İslam’dan dönmüşler ve Allah’ı inkar etmişlerdi. Sofranın indirilişini de inkar etmişlerdi. Allah, uykuda olduklarında onları domuz haline getirmişti. Aralarında çocuk ve kadın yoktu.³⁸⁶

Taberî ve İbn Ebî Hâtim tefsirlerinde de buna benzer rivâyetler vardır. Bazı rivâyetler Hz. Peygamber’den bazıları ise sahabeden ve tabiinden nakledilmiştir. Mesela, gökten indirilen yemekler (balık ve ekmek) ile ilgili bir rivâyet, hem Hz. Peygamber’den³⁸⁷ hem de İbn ‘Abbās, Vehb b. Munebbih ve İbn İshâk’tan³⁸⁸ nakledilmiştir. Buna göre bazı rivâyetlerin, mevkuף olmadıkları için *İsrâiliyyât* oldukları söylenmiştir.

³⁸⁶ Muḳātil b. Süleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Süleymān*, c.1, ss.518-519. Krş. Mukātil bin Süleymān, *Tefsīr-i Kebîr*, c.1, s.522.

³⁸⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, s.1245.

³⁸⁸ Taberî, *Cāmi’u’l-Beyān ‘an Te’vīli’l-Ḳur’ān*, c.9, s.126.

Sofranın indirilmesinin zamanıyla ilgili Zemaḥşerī, bu olay Pazar günü gerçekleştirildiği için Hıristiyanların Pazar gününü bayram olarak kabul ettiklerini söylemiştir.³⁸⁹

Yeni Ahid'in Matta, Luka ve Yuhanna İncillerinde ise bu sofradan yiyenlerin, beş bin kişi olduğu zikredilmiştir.³⁹⁰ Muḳātil'in naklettiği rivâyetlerle Tevrat'ta anlatılanlar benzerlik göstermektedir.

³⁸⁹ Zemaḥşerī, *cI-Keṣṣāf*, s.316.

³⁹⁰ Matta, 14:19-21, 6:41-44; Luka, 9:14-17; Yuhanna, 6:10-13.

SONUÇ

Tezimizde Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirindeki *İsrāiliyyāt* bilgilerini incelemeye ve bunları Kitab-ı Mukaddes'teki ilgili pasajlarla ve diğer tefsirlerdeki rivâyetlerle karşılaştırarak değerlendirmeye çalıştık. Günümüzde Muḳātil b. Suleymān'ın hayatı ve onunla ilgili diğer konularda yapılmış çalışmalar görülmektedir. Ancak ulaşabildiğimiz kadarıyla Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde yer alan *İsrāiliyyāt* bilgileri açısından incelenmesi yapılmamıştır. Ayrıca Mekkî ve Medenî âyetlerin sınıflandırılmasına dayanarak *İsrāiliyyāt* değerlendirmesi yaptığımız araştırmanın benzeri bir araştırma henüz yapılmamıştır. Çalışmamızda Theodor Nöldeke'nin sûrelerin kronolojik tertibi üzerindeki yaklaşımı esas alınmış, Muḳātil b. Suleymān'ın *İsrāiliyyāt* bilgilerinin okunması hedeflenmiştir.

Tefsîru Muḳātil b. Suleymān adlı eser, tamamı günümüze kadar ulaşan ilk tefsirdir. Muḳātil b. Suleymān, tefsir geleneğinde önemli tefsir alimlerinden biri olmasına rağmen tefsirinde *İsrāiliyyāt* rivâyetlerini ele alması ve isnad ilmine önem vermemesi sebebiyle bazı eleştirilere maruz kalmıştır. *İsrāiliyyāt*; en genel manada İslam'da, özellikle de tefsir literatüründe bulunan Yahudi, Hristiyan ve diğer dinlere ait kültür, efsane, inançla ilgili anlatıları ifade eden bir terimdir. Çalışmamızda Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde yer alan *İsrāiliyyāt* bilgileri Mekkî ve Medenî sûrelere göre incelenmektedir.

Muḳātil'in tefsirindeki *İsrāiliyyāt* bilgilerinin isnadsız bir şekilde yer alması daha sonraki müfessirler tarafından eleştirilmiştir. Burada dikkat edilecek husus şudur:

Muḳātil'in isnadı olmadan rivâyet ettiği haberler, Ṭaberî, İbn Keşîr, İbn Ebî Hâtim ve Zemaḫşerî vb. tefsirlerde isnadlı olarak yer almaktadır. Dolayısıyla Muḳātil'in isnad zikretmemiş olması onun bu haberleri rastgele aldığı yönündeki eleştirileri doğru çıkarmamaktadır. Çünkü Muḳātil'in naklettiği rivâyetler bilinmeyen rivâyetler değil, diğer tefsirlerde isnadlı olarak yer alan rivâyetlerdir. Bununla birlikte Muḳātil'in naklettiği *İsrâiliyyât* haberlerinin yer aldığı sonraki tefsirlerde, Muḳātil'in adının hiç geçmemesi dikkat çekicidir.

Muḳātil'in tefsirinden anlıyoruz ki *İsrâiliyyât* rivâyetleri Kur'an'ın tamamını tefsir ederken değil bazı konuların ve ayetlerin tefsirinde kullanılmıştır. Mesela ahiret, cennet-cehennem, melekler, peygamber kıssaları, geçmiş ümmetlerin başına gelenler vs. konularında *İsrâiliyyât* haberleri nakledilirken ahkam, ahlak, iman vs. konularında *İsrâiliyyât* haberleri nakledilmiştir.

İsrâiliyyât konusundaki bir diğer tespit de *İsrâiliyyât* haberlerinin vahyin nüzul sürecindeki kronolojik dağılımındaki yeridir. Çalışmamızda takip ettiğimiz kronolojik yaklaşım, *İsrâiliyyât* konusundaki rivayetlerin de zamansal olarak farklılığını belirtmiştir.

Muḳātil'in tefsirindeki *İsrâiliyyât* rivâyetlerinin bazıları Kitâb-ı Mukaddes'in anlatımlarına benzerlik gösterirken, bazıları da benzerlik göstermemektedir. Yani Mukatil'in rivâyetleri salt bir şekilde Kitab-ı Mukaddes'ten alınmış değildir.

Erken dönemde Kur'an'ın tefsirini yaparken *İsrâiliyyât* bilgilerine başvurmak sadece Muḳātil'e özgü bir davranış değildir. Erken dönemde birçok müfessir *İsrâiliyyât* bilgilerine başvurmuştur. İbn 'Abbās, Ḳatāde, Vehb b. Munebbih, es-Suddî, İbn İshāḳ, İbn Cureyc ve Mucāhid rivayetleri buna örnek olarak verilebilir.

Muḳātil'in tefsirinde *İsrâiliyyât* bilgilerini rahat bir şekilde nakletmesinden anlıyoruz ki; erken dönem müslüman alimleri farklı din ve kültürlerden Kur'an konusunda bile bilgi alırken bir sıkıntı görmemiştir. *İsrâiliyyât* bilgilerinin rivâyet edilmesinde imâni bir problem olmadığı düşünülmüştür.

Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde tespit edebildiğimiz *İsrâiliyyât* kaynaklı bilgilerin konularına ve ayetlerine göre kronolojik tasnifi ve bu rivâyetlerin Kitab-ı Mukkaddes'teki referans bilgileri ve diğer tefsirlerde aynı konuya ilişkin nakledilen rivâyetlerin ravileri aşağıdaki tabloda sunulmuştur:

Dönem	Ayet	Mukatil'in Açıklaması	Kitab-ı Mukaddes	Diğer Tefsirlerdeki Raviler
Birinci Mekkî Dönemi	Nāzi'āt, 79/7	Kıyamet Günü İsrâfil Beytul-Makdis'e Ruhlara Çağırması	-	-
	Fecr, 89/14	Ahirette Allah'ın İnsanlara Gözetlemesi	-	-
	Muddessir, 74/30	Cehennemdeki Melekler	-	-
	Humeze, 104/5	Cehennem Azapları	Matta, 25:31-46	-
	Vākı'a, 56/35-36 Raḥmān, 55/72	Cennette Hûrilerin Niteliği	-	-
	Necm 53/52	Nuh Kavminin Azaplandırılması	Yaratılış, 9:29	İbn Cureyc
	Hâkka 69/6	'Ad Kavminin Azaplandırılması	-	İbn İshāk
	Şems 91/14	Semud Kavminin Azaplandırılması	-	-
	Necm 53/53	Lut Kavminin Azaplandırılması	Yaratılış, 19:24-25	-
	Nāzi'āt 79/20-26	Hz. Musa'nın Mucizeleri	Çıkış, 7: 8-25, 8: 1-32. 9: 35. 10: 1-25	İbn İshāk Vehb b. Munebbih
	Fecr 89/10	Maşita'ya İşkenceleri	-	-

Dönem	Ayet	Mukatil'in Açıklaması	Kitab-ı Mukaddes	Diğer Tefsirlerdeki Raviler
İkinci Mekki Dönemi	Kehf, 18/94	Ye'cüc ve Me'cüc'ün Çıkması	-	-
	Zuḥrūf, 43/61	Hz. İsa'nın Gökten İnmesi	-	-
	Tāhā, 20/108 Kāf, 50/41	İsrafil'in Sûra Üflemesi	-	-
	İnsān, 76/20-22 Şad, 38/52	Cennet Nimetleri	-	-
	Zuḥrūf, 43/77	Cehennem Ehli	-	-
	Nūh, 71/11-12 Mu'minūn, 23/27	Nuh Kavmi Helak Edilmesi	Tekvin, 6:13, 6:14-22, 7:4, 7:13.	İbn Cüreyc
	Ḳamer, 54/19-20	'Ad Kavminin Azaplandırılması	-	İbn İshāk
	Neml, 27/47-48	Salih Kavminin Azaplandırılması	-	-
	Ḳamer, 54/36-37 Hicr, 15/74	Lut Kavminin Azaplandırılması	Tekvin, 19:11 Tekvin, 19: 24-25	-
	Hicr, 15/78-79 Şu'ara, 26/187-189	Şuayb Kavminin Azaplandırılması	Çıkış, 3:1-10, 3:2; 4:18	İbn 'Abbās İbn Cüreyc
	Şād, 38/ 71-74 İsrā', 17/11 Enbiyā, 21/37	Hz. Adem'in yaratılması	Tekvin, 2:7	İbn 'Abbās Mucāhid İbn Cüreyc
	Enbiyā', 21/57-64 Şaffāt, 37/87-89	Hz. İbrahim'in Kavminin Tapındığı Putlar	Yeşû: 24:2	-
	Şaffāt, 37/99	Hz. İbrahim'in Arz-ı Mukaddes'e Hicret Etmesi	Takvin, 12:1-5	-
	Şaffāt, 37/100-107	Hz. İbrahim'in Oğlunu Kurban Etmesi	Tekvin, 22:1-2	İbn 'Abbās Ebū Hureyre Ka'ab el-Aḥbār
	Mu'minūn, 23/45	Hz. Musa'nın Zamanında Firavun'un İsmi	-	-
	Tāhā, 20/41	Hz. Musa'nın Peygamber Olduğu Yaş	Elçilerin İşleri, 7:23	-
	Tāhā, 20/18 ve 56 Zuḥrūf, 43/48 Neml, 27/12-14	Hz. Musa'nın Mucizeleri	Çıkış, 7: 8-25. 8: 1-32. 9: 35. 10: 1-25	İbn İshāk Vehb b. Munebbih
	Tāhā, 20/70	Hz. Musa ile Karşılaşmış olan Sihirbazlar	Çıkış, 7:8-10	İbn İshāk İbn Munzir
	Şu'ara, 26/52-67	Hz. Musa'nın İsrailoğulları ile Firavun'dan Kaçışı	Çıkış, 14:7. 14:16. 14: 27-28	İbn Cüreyc
	Tāhā, 20/80	<i>el-Menn ve es-Selvā</i>	Çıkış, 16:4-5, 16:11-12, 16:29, 16:31	Vehb b. Munebbih İbn Cüreyc İbn 'Abbās

Dönem	Ayet	Mukatil'in Açıklaması	Kitab-ı Mukaddes	Diğer Tefsirlerdeki Raviler
İkinci Mekkî Dönemi	Kehf, 18/60-82 Tâhâ, 18/67-78	Hz. Musa'nın Hz. Hızır ile Görüşmesi	-	-
	Şâd, 38/20-22	Hz. Davud'un evlenmesi	II. Samuel, 11: 2-5 II. Samuel, 11: 15-16	İbn 'Abbās
	Neml, 27/16-17	Hz. Süleyman Hayvanlar ile Konuşması	-	-
	Neml, 27/35	Belkıs'ın Hz. Süleyman'a Hediyeler Göndermesi	I Krallar, 10:10	İbn 'Abbās İbn Cureyc
	Neml, 27/38-40	Belkıs'ın Tahtının Getirilmesi	-	İbn İshāk Katāde
	Şâd, 38/34	Hz. Süleyman'a Fitneleri	1. Krallar, 11: 1-13	İbn 'Abbās
	Sâffât, 37/123-127	Hz. İlyas'ın kavminin taptıkları putları	1. Kral, 18:20-21	-
	Şaffât, 37/139-148	Hz. Yunus'un denize atılması	Yunus, 1:1-17, 2:1-10. 3:1-10, 4:1-11	-
	Kehf, 18/9-22	Ashab-ı Kehf	-	İbn Cureyc İbn 'Abbās
	İnsân, 76/1-2	İnsanın Yaratılışı	Tekvin, 2:22	İbn 'Abbās
	Ķâf, 50/38	Yerin ve Göğün Yaratılışı (Kainatın Yaratılışı)	Yaratılış, 2:1-3	Ķatāde

Dönem	Ayet	Mukatil'in Açıklaması	Kitab-ı Mukaddes	Diğer Tefsirlerdeki Raviler
Üçüncü Mekkî Dönemi	Aḥkāf, 46/24-25	'Ad Kavmi Helak Edilmesi	-	-
	A'rāf, 7/133	Firavun'un Kavminin Azaplandırılması	-	-
	Sebe, 34/15-16	Sebe Kavminin Azaplandırılması	-	Vehb b. Munebbih
	Rûm, 30/25	İsrafil Beytul-Makdis'e Ruhlara Çağracaktır	-	-
	Yûnus, 10/10	Cennet Nimetleri	-	-
	İbrahîm, 14/17	Cehennem Azapları	Matta, 25:31-46	-
	A'rāf, 7/23	Hz. Adem ve Hz. Havva'nın yaratılması	Tekvin, 2:7	-
	Hûd, 11/65	Hz. Salih'in kavmi	-	-
	Hûd, 11/40	Hz. Nuh'un gemisine binenler	Tekvin, 6:13, 6:14-22, 7:4, 7:13.	İbn Cureyc
	Yûsuf, 12/4-5	Hz. Yakub'un Hz. Yusuf'un Rüyasını Açıklaması	Yaratılış, 37:9-10	İbn Cureyc
	Yûsuf, 12/7	Hz. Yusuf'un Kardeşlerin İsimleri	Tekvin, 35/23-26	İbn İshâk
	Yûsuf, 12/36-41	Hz. Yusuf'ın Zindanda Rüyayı Yorumlaması	Tekvin, 40/9, 19	-
	Yûsuf, 12/99	Mısır'daki Hz. Yakup ve Ailesinin Sayısı	Tekvin, 46:27	-
	Kaşas, 28/6-8.	Hz. Musa'nın Doğumu	Çıkış, 1:22, 2:2-3.	-
	A'rāf, 7/145	Hz. Musa'ya Verilen Levhalar	Çıkış, 31:18, 20:2-21 Yasa'nın Tekrarı, 4:13	-
	A'rāf, 7/152	Sâmirî'nin İsrailoğulları İçin Yaptığı Buzağı Heykeli	Çıkış, 32:2-4	-
	A'rāf, 7/111-120	Hz. Musa'nın Sihirbazlarla Karşılaşması	Çıkış, 7:8-10	İbn İshâk İbn Munzir
	Sebe', 34/14	Hz. Süleyman'ın Ölümü	1. Kral, 11: 41-43 2. Tarihler, 9: 29-31	İbn Mes'ûd Katâde

Dönem	Ayet	Mukatil'in Açıklaması	Kitab-ı Mukaddes	Diğer Tefsirlerdeki Raviler
Medenî Dönemi	Bakara, 2/52, 54	Geçmişte İsrailoğullarına Verilmiş Şirk Cezası	-	İbn 'Abbās İbn Cureyc
	Bakara, 2/178.	Geçmişteki Kısas Cezası	Çıkış, 21: 23-25	İbn 'Abbās
	Hadid 57/22	Levh-i Mahfuz'un Yaratılması	-	İbn 'Abbās
	Bakara, 2/30	Hz. Adem ve Hz. Havva'nın Yaratılışı	Tekvin, 2:7	-
	Hac, 22/47	Yerin ve Göğün Yaratılışı	Yaratılış, 2:1-3	Katāde
	Bakara, 2/243-244	Savaşmaktan Korkan Zulkifl'in Kavmi	Hezekiel, 6: 12, 7: 15-16	İbn 'Abbās İbn Cureyc
	Bakara, 2/257-252	Talut ve Davud'un Calut ile Savaşı	1. Samuel, 17:25, 17:48-50, 17:40	İbn İshāk İbn 'Abbās Vehb b. Munebbih İbn Cureyc
	Bakara, 2/ 67-71.	Hz. Musa'nın İnek Kesmeyi Emretmesi	-	İbn 'Abbās
	Âl-i 'İmrân, 3/49 Mâide, 5/110	Hz. İsa'nın Mucizeleri	Luka, 7:12-15 Yuhanna, 6:10-13 Matta, 9:27-31 Luka, 18:35-42 Markos, 7:31-37 Luka, 9:37-42	İbn İshāk İbn Cureyc İbn 'Abbās, Mucâhid Katāde
	Âl-i 'İmrân, 3/54-55	Hz. İsa'nın Göğe Yükselişi	Matta, 26:2 Yuhanna, 11:52-53	Vehb b. Munebbih es-Suddî İbn İshāk İbn Cureyc Mucâhid
	Mâide, 5/112-115.	Hz. İsa'ya Gökten Sofra İndirilmesi	Matta, 14:19-21, 6:41-44 Luka, 9:14-17 Yuhanna, 6:10-13	İbn 'Abbās Vehb b. Munebbih İbn İshāk

BİBLİYOGRAFYA

ADAM, Baki. *Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2010.

-----, *Yahudilik ve Hristiyanlık Açısından Kur'an'ın Tartışmalı Konuları*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.

ALBAYRAK, Hâlis. *Tefsir Usûlü*. İstanbul: Şule Yayınları, 2009.

ÂLŪSÎ, Şehâbeddin Mahmûd. *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsiri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'ul-Meş'ânî*. Beyrut: Dâru İhya' Turâs el-'Arabî, tsz.

ASKÂLÂNÎ, İbn Hacer. *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Şahîh el-Buhârî*. Tah. Muhibuddîn el-Hatîp. Kahire: Dâru'r-Ruyân Li't-Turâs, 1987.

el-AŞKAR, 'Umer Suleymân. *Kıyasu't-Tevrât ve'l-İncîl*. Ürdün: Daru'n-Nefâ'is, 2010.

AYDEMİR, Abdullah. *Tefsirde İsrailiyyat*. İstanbul: Beyan Yayınları, tsz.

el-BAGDÂDÎ, el-Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. Beyrut: Dâru'l-Garb el-İslâmî, 2001.

el-BANKÂNÎ, Ebî Enes Mecîd. *Tahzîru'l-Hallân min Fitneti Âhir'iz-Zamân el-Mesîhi'd-Deccâl*. Ürdün: Dâru'n-Nefâ'is, 2005.

el-BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâ'îl. *Şahîhu'l-Buhârî*. Dâru't-Tevkani Necaḥ, h. 1429.

CERRAHOĞLU, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2014.

-----, *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1971.

COHEN, Mark R. “Islamic Policy toward Jews from the Prophet Muhammad to the Pact of ‘Umar,” Abdelwahab Meddeb ve Benjamin Stora (ed.), *A History of Jews-Muslim Relation From The Origins to the Present Day* (Oxford: Princeton University Press, 2013) içinde, ss.58-72.

ÇELEBİ, Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh Katip. *Keşfu’z-Zunûn ‘an Esâmi’l-Kutub ve’l-Funûn*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, tsz.

DERVEZE, İzzet. *Kur’an’a Göre Hz. Muhamed’in Hayatı*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1989.

-----, *Hz. Muhammed’in Hayatı*. İstanbul: Yarı Yayınları, 2015.

DÖNER, Ertuğrul. *Tefsirde İsrailiyyat Kaynak ve Bilgi Değeri*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

DÖNMEZ, Kazım. *Mukatıl b. Suleyman’ın Fıkhî Görüşleri*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2009.

EBÜ HAYYÂN. *Baḥru’l-Muḥīṭ*. Beyrut: Dâru’l-Kitâb el-‘İlmiyye, 1993.

FİNEGAN, Jack. *Light From the Ancient Past*. Princeton: Princeton University Press, 1946.

ĞAZZĀLĪ, Ebū Hāmid Muḥammed b. Muḥammed b. Muḥammed b. Aḥmed. *Ed-Durratul'l-Fāḥira fī Keşfi 'Ulūmi'l-Āḥira*. Beyrut, 1987.

GÖZELER, Esra. *Kur'an Âyetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: Kuramer, 2016.

HAMURCU, M. Fevzi. *Mukatil b. Suleyman ve İlk Fıkhî Tefsir*. Ankara, Fecr Yayınları, 2009.

HARMAN, Ömer Faruk. "İbrahim," *DİA*, c.21, ss.266-272.

HATİBOĞLU, İbrahim. "İsrâiliyyat," *DİA*, c.23, s.195.

HIRSCHBERG, Haïm Z'ew. "Lot," Fred Skolnik (ed.), *Encyclopaedia Judaica* (New York: Keter Publishing House, 1945) içinde, c.13, ss.215-216.

İBN EBĪ ḤĀTİM. *Tefsīru'l-Kurāni'l-'Azim Musneden 'an Rasūlillāh ve's-Sahābe ve't-Tābīn*. Riyad: Mektebe Nazar Muştafā el-Bāz, 1997.

İBN HACER. *Tehzību't-Tehzīb*. Haydarābād: 1327/1909.

İBN ḤALLİKĀN. *Vefeyātu'l-A'yān ve Enbā'u Ebnā'i'z-Zamān*. Beyrut: Dāru Şādır, tsz.

İBN KEŞİR. *Tefsīru'l-Ḳur'āni'l-'Azim*. Tah. Muştafā Seyyid Muḥammed v.dğr. Kahire: Mu'essese Ḳurṭūba, 2000.

el-İSFĀHĀNĪ, Rāğib. *El-Mufredāt fī Ġarībi'l-Ḳur'ān*. Lübnan, Dāru'l-Ma'rife, tsz.

KARAGÖZ, İsmail. *Kur'an'a Göre Musibetler Açısından İnsan ve Toplum*. İstanbul: Elik Yayınevi, 1996.

KARAUĞUZ, Üngör. *Adem'in Çocukları*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.

KAŞİM, 'Abdu'l-Hakīm 'Abdu'l-Hina. *Es-Şabru 'inde Enbiyā'illāh*. Kahire: Mektebe Madbūfī, 2005.

KATİP ÇELEBİ, Hacı Halife Mustafa b. Abdillāh. *Keşfu'z-Zunūn 'an Esāmi'l-Kutub ve'l-Funūn*. Nşr. Muallim Rıfat-Şerafeddin Yaltkaya. İstanbul, 1941.

KEHĀLE, Ömer Rızā. *Mu'cemu'l-Mu'ellifin Terācim Muşannifi'l-Kutubi'l-'Arabiyye*. Beyrut: Mu'essetu'r-Risāle, 1993.

KISTER, Meir Jacob. "The Sirah Literature," A. F.L. Beeston, T.M. Johnstone, R.B. Serjeant ve G.R. Smith (ed.), *Arabic Literature to the End of the Umayyad Period* (Cambridge: Cambridge University Press, 1983) içinde, ss.352-367.

Kutsal Kitap: Yeni Çeviri. Kitab-ı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2014.

KOÇ, Mehmet Akif. *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi, es-Sa'lebī (427/1036) Tefsirinde Muḳātil b. Suleymān (150/767) Rivāyetleri*. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2005.

el-KURṬUBİ, Muḥammed b. Aḥmed. *el-Cāmi' li Aḥkāmī'l-Ḳur'an*. Tah. 'Abdullāh b. 'Abdul Muḥsin et-Turkī. Beyrut: er-Risāle, 2006.

-----, *el-Cāmi' li Aḥkāmī'l-Ḳur'an*. Kahire: Dāru'l-Kitāb el-'Arabī, 1967.

LOWIN, Shari L. *The Making of a Forefather*. Leiden: Brill, 2006.

el-MĀLĪKĪ, İmam ‘Abdul Mālik. *Eşrā’u’s-Sā’a ve Zihābu’l-Aḥyār ve Beḳāi’l-Eşrār*.

Riyad: Dāru Edvai’s-Selef, 2005.

MAZUZ, Haggai. “Possible Midrashic Sources in Muqātil b. Suleymān’s Tafsir,”

Journal of Semitic Studies LXI/2 (2016), ss.497-505.

MCAULLIFE, Jane Dammen. “Assessing the *İsrailiyyat*: An Exegetical Conundrum,”

Stefan Leder (ed.), *Story-telling in the Framework of Non-fictional Arabic Literature* (Wiesbaden: Harrassowitz-Verlag, 1998) içinde, ss.345-364.

El-Meydānī, ‘Abdurrahman Ḥasan Canbuḳa. *Nûh ‘Aleyhi’s-Selām ve Ḳavmuhu fī’l-*

Ḳur’āni’l-Mecīd. Beyrut: ed-Dāruş-Şāmiyye, 1990.

MUDA, Ahmad Akil Bin. *Islam and Its Challanges in the Globalised World*. Malezya:

Partridge, 2015.

NA‘NĀ‘A, Remzi. *el-İsrāiliyyāt ve Aşāruḥā fī Kutubi’t-Tefsīr*. Şam: Dāru’l-Ḳelam,

1970.

en-NAVAVĪ. *Tehzību’l-Esma’ ve’l-Luġāt*. Beyrut: Dāru’l-Kutubi’l-İlmiyye, tsz.

NEUWIRTH, Angelika. “The Challenge of Biblical Passion Narratives: Negotiating,

Moderating, and Reconstructing Abraham’s Sacrifice in the Qur’an,”

Constanza Cordoni/Gerhard Langer (ed.), *Narratology Hermeneutics and Midrash* (Göttingen: Vienna University Press, 2014) içinde, ss.251-264.

NEWBY, Gordon Darnell. *The Making of the Last Prophet*. South Carolina: University of South Carolina Press, 1989.

NICKEL, Gordon. "Interpreting Qur'an Verses on Tampering; Analysis The Qur'an Verses on Tampering with The Biblical Text," *Muslims View of The Bible: Past and Present* (Oxford: Center for Muslims-Christian Studies, 2014), ss.3-5.

en-NİSĀBURĪ, Muslim b. Haccāc. *el-Musnedu's-Sahīh el-Muhtasar bi Nakli'l-'Adl 'ani'l-'Adl ilā Rasūlillāh Şallāhu'aleyhi ve Sellem*. Beyrut: Dāru İhyā' et-Turaṣu'l-'Arabī, tsz.

NÖLDEKE, Theodor. *The History of the Qur'ān*. Terc. Wolfgang H. Behn. Leiden: Brill, 2013.

-----, N. A. Newman (ed.), *The Qur'an An Introductory Essay by Theodor Nöldeke*. Pennsylvania: Interdisciplinary Biblical Research Institute, 1992.

O'SHAUGNESSY, Thomas. *Muhammad's Thoughts on Death, Thematic Study of the Qur'anic Data*. Leiden; Brill, 1969.

OKUMUŞ, Mesut. *Kur'an'ın Kronolojik Okunuşu, Muhammed İzzet Derveze Örneği*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2009.

ÖZTÜRK, Mustafa. *Kur'an ve Yaratılış*. İstanbul: Kuramer, 2015.

PAÇACI, Mehmet. *Kutsal Kitaplarda Ölümötesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2001.

PERLMANN, Moshe. "Another Ka'b al-Aḥbār's Story," *The Jewish Quarterly* 45:1 (1945), ss.48-58.

RĀZĪ, Faḥreddīn. *Tefsīru'l-Kebīr*. Tehran: Dāru'l-Kutub el-İlmiyye, tsz.

SELBES, Hasan. "Medāriku't-Tenzīl ve Haḳāiku't-Te'vilin İsrailiyyat Açısından Tahlili" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1998.

es-SİCİSTĀNĪ, Ebū Dāvūd Suleyman. *Sunen Ebū Dāvūd*. Beyrut: Mektebe el-İsrāiyye, tsz.

SINAI, Nicolai. "The Qur'anic Commentary of Muqatil b. Suleyman and Evolution of Early Tafsir Literature," Andreas Görke and Johanna Pink (ed.), *Tafsir and Islamic Intellectual History: Exploring the Bondaries of a Genre* (Oxford: Oxford University Press, 2014) içinde, ss.113-143.

SIRAKAYA, Selma. "Mukatıl b. Süleyman'ın Tefsiri ile el-Vucuh ve'n-Neza'ir Adlı Eserinin Mukayesesi" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum, 2013.

ŞİMŞEK, M. Sait. *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.

-----, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*. İstanbul: Yöneliş, 1991.

SIRRY, Mun'im. "Muqātil b. Suleymān and Anthropomorphism," *Studia Islamica* 107:1 (2012), ss.38-64.

SKOLNIK, Fred (ed). *Encyclopaedia Judaica*. New York: Keter Publishing House, 1945.

SOYCAN, Mustafa. "Muqātil b. Suleymān'ın (ö. 150/767) Tefsir Adlı Eserindeki Meğâzı Bilgilerinin Tesbit ve Değerlendirmesi," Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2011.

SULEYMÂN, Muqātil b. *Tefsir Muqātil b. Suleymān*. Tah. 'Abdullāh Maḥmūd Şihāte. Beyrut: Mu'essese Tārīḥu'l-'Arabī, 2002.

-----, *Tefsir-i Kebir*. Terc. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: İşaret Yayınları, 2006.

SUYŪTİ, Celāleddīn. *el-İtkān fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān*. Beyrut: Dāru İbn Keşir, 1987.

ṬABERİ, İbn Cerir. *Cāmi'u'l-Beyān 'an Te'vīli'l-Ḳur'ān*. Tah. 'Abdulmuḥsin et-Turkī. Kāhire: Dāru Hecc, 2001.

-----, *Cāmi‘u’l-Beyān ‘an Te‘vīli’l-Ḳur‘ān*. Tah. Maḥmūd Muḥammed Şākir ve Aḥmed Muḥammed Şākir. Kahire: Merkēzu’l-Buḥūs ve’d-Dirāsātu’l-‘Arabiyye ve’l-İslāmiyye, 2001.

-----, *Taberî Tefsîrî*, terc. Hasan Karakaya-Kerim Aytekin. İstanbul: Hisar Yayınları, 1996.

-----, *Kıṣaṣu’l-Enbiya’*. Beyrut: Dāru İbn Hazm, 2008.

TE’VİL, Hādi Hasan. *Enbiyā’ fi’l-Ḳur‘ān Terakū Āṣāran*. Beyrut: Dāru’l-Ma‘rife, 2006.

TOPRAK, Süleyman. *Ölümden Sonraki Hayat*. Konya: Dizgi Baskı, 1986.

TÜRKER, Ömer. “Mukatıl b. Süleyman’ın Kur’ân’ı Te’vil Yöntemi,” Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimleri Estitüsü, Sakarya, tsz.

WATT, W. Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke’de*. Terc. Rami Ayas & Azmi Yüksel. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1986.

-----, *Hz. Muhammed Mekke’de*. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2016.

YILDIRIM, Zehra. “Mukatıl b. Süleyman’ın Müteşâbih Kabul Edilen Âyetlere Yaklaşımları,” Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Estitüsü, Çorum, 2013.

ZEBIRI, Kate. “Argumentation,” Andrew Rippin (ed.), *The Wiley Blackwell Companion to the Qur’an* (Byy: Blackwell Publishing, 2017) içinde, ss.266-281.

ez-ZEHEBİ, Muhammed Huseyn. *El-İsrâiliyyât fi’t-Tefsîr ve’l-Hadîs*. Kahire: Mektebetu Vehba, tsz.

-----, *Tefsir ve Hadiste İsrailiyyat*. Terc. Enbiya Yıldırım. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

ez-ZEHEBİ, Ebū ‘Abdullāh Muhammed b. Aḥmed b. Osman. *Mizānu’l-İ’tidāl fi Nakdi’r-Ricāl*. Beyrut: Dāru’l-Ma‘rife, tsz.

ZEMAḤŞERİ, Maḥmūd b. ‘Umer. *el-Keşşāf*. Beyrut: Dāru’l-Ma‘rife, 2009.

Abdillah, Akhmad Mughzi, Mukātil b. Suleymān Tefsirinde İsrāiliyyāt Açısından İncelemesi, Yülsek Lisans Tezi, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Esra Gözeler, 167 s.

ÖZET

Mukātil b. Suleymān, tefsir geleneğinde önemli tefsir âlimlerinden biridir. Mukātil b. Suleymān'ın Tefsīru Mukātil b. Suleymān ya da Tefsīr-i Kebīr başlıklı tefsirinin tamamı günümüze kadar ulaşan ilk tefsirdir. İsnad ilmini önemsememesi ve İsrāiliyyāt rivāyetlerinden nakletmesi sebebiyle bazı eleştirilere maruz kalmıştır.

Çalışmamız Mukātil b. Suleymān'ın tefsirinde yer alan İsrāiliyyāt bilgilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, kaynak inceleme (tahlil) yöntemine dayalı olarak betimleyici bir araştırmadır.

Tezimiz Mukātil b. Suleymān'ın tefsirinde kullandığı İsrāiliyyāt bilgilerinin maksatlarını anlamayı hedeflemektedir. Bu nedenle âyetelerin nuzül ortamı dikkate alınarak İsrāiliyyāt bilgilerini incelemektedir. Çalışmamızda nuzül sırasına göre, sûrelerde bulunan İsrāiliyyāt bilgileri değerlendirilmek amacıyla Thodor Nöldeke'nin (1836-1930) kronolojik sure tertibi kullanılmıştır. Bu konuya ilişkin Mekkī ve Medenī sûrelerde İsrāiliyyāt bilgileri incelenmiştir.

Araştırmamıza göre, Mekke dönemi sûrelerinde vurucu, insan ruhunun derinliklerine etki eden, kulakları ve kalpleri sarsan bir hitap tarzı hakimdir. Bu nedenle Mukātil b. Suleymān'ın tefsirindeki Mekkī sûrelerde; Kıyamet günü, ahiret konuları, geçmiş milletlere azapları, geçmiş milletlere işkenceleri, yaratılış konuları ve peygamber kıssaları ile ilgili İsrāiliyyāt bilgileri yoğun bir şekilde anlatılmıştır. Medenī surelerde tarihî, coğrafi, sosyal ve kültürel bağlamları sebebiyle Mukātil b. Suleymān'ın tefsirinde yer alan medenī sûrelerde geçmiş hukuklar, yaratılış konuları, peygamber kıssaları, geçmişteki savaşları ve ihanetleri ile ilgili pek çok İsrāiliyyāt rivāyetleri yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Mukātil b. Suleymān, İsrāiliyyāt, Mekkī ve Medenī Sûreler, Kitab-ı Mukaddes.

Abdillah, Akhmad Mughzi, Study of Isrāiliyyāt in the Tafseer of Muqātil b. Sulaymān, Master's Thesis, Advisor: Asist. Prof. Dr. Esra Gözeler, 167 p.

ABSTRACT

Muqātil b. Sulaymān is one of the most important mufasseers in the Quranic exegesis tradition. His work titled Muqātil b. Suleymān's work entitled Tefsīru Muqātil b. Suleymān or Tefsīr-i Kebīr was the first intact tafsir that reach our hands. Unfortunately, due to his lack of regard in Isnad aspects and heavily narrated Isrāiliyyāt reports in his tafseer, a lot of Moslem scholars critized him.

This work aimed to analyze Isrāiliyyāt found in the Muqātil b. Suleymān's tafseer. Analitical descriptive methods were used in this research by dicussing its sources.

This thesis intended to get deeper understanding about Isrāiliyyāt in the Muqātil b. Suleymān's tafseer. In the analyze of those Isrāiliyyāt, we put emphasize on the context of the verses. In this paper, we also used Theodor Nöldeke's chronolgical list of sūras to analyze the Isrāiliyyāt narrations. In this case, Isrāiliyyāt was cllasified based on Meccan and Medinan sūras.

According to this research results, Qur'anic verses that revealed in Meccan period can be characterized as to put pressure (threatening), to give great influence to human soul, and also to thrill the heart and ears of their audiences. Hence, in Muqātil b. Suleymān's tafseer, especially on the interpretation of Meccan sūras, there are a lot of Isrāiliyyāt narrations related to the stories of doomsday, hereafter, God's punishment to earlier apostates, God's torments to earlier sinners, creatures creation by God, and Phrophets histories. On the other side, Isrāiliyyāt narrations in the interpretation of Medinan suras, which when were revealed has different historical contexts, geographical, social and cultural aspects than Meccan suras, tell about earlier people's laws, creatures creation by God, history of phrophets, and also about wars and earlier people treacheries to God.

Keywords: Muqātil b. Sulaymān, Isrāiliyyāt, Meccan and Medinan Sūras, Bible and Torah.